تحفته الطاهرين

مؤلف
شيخ محمد اعظم بن محمد شفيع ٺٽوي

مرتب
بدر عالم دراني

مترجم
عبدالرسول قادري بلوچ

سنڌي ادبي بورڊ
ڄام شورو / حيدرآباد سنڌ پاڪستان
١٤١١ / ١٩٩٠

www.maktabah.org

www.maktabah.org

www.maktabah.org

www.maktabah.org

WAHAB TALBANI.
20.04.05. Kyc.

تحفۃ الطاہرین

www.maktabah.org

www.maktabah.org

تحفة الطاهرين

مؤلف:

شيخ محمد اعظم بن محمد شفيع ٺٽوي

مرتب:

بدر عالم دراني

(سابق اسپيڪر سنڌ اسيمبلي)

[redacted]

مترجم:

عبدالرسول قادري بلوچ

سنڌي ادبي بورڊ

ڄام شورو - حيدرآباد سنڌ.

پاڪستان

١٤١١/١٩٩٠ع

www.maktabah.org

ڇاپو پهريون: سال ١٩٩٠ع تعداد ٢٠٠٠

[سنڌي ادبي بورڊ جا حق ۽ واسطا قائم]

[redacted]

Rs /60

ملڻ جو هنڌ:

سنڌي ادبي بورڊ جو بڪ اسٽال
تلڪ چاڙهي، حيدرآباد سنڌ

ٽپال جي ايڊريس:

(جي ٠ پي ٠ او باڪس نمبر ١٢، حيدرآباد سنڌ).

هي ڪتاب سنڌي ادبي بورڊ پرنٽنگ پريس ڄامشورو سنڌ ۾ مئنيجر جاويد مرزا ڇپيو ۽ مسٽر ولي محمد رونجهو ”ولي سروري“ سيڪريٽري سنڌي ادبي بورڊ ان کي شايع ڪيو.

www.maktabah.org

فهرست

- ناشر طرفان
- مترجم طرفان مهاڳ
- مقدمو مرتب طرفان
- مقدمو مؤلف طرفان

باب پهريون

مڪلي ٺڪريءَ

١- سيد محمد حسين عرف پير مراد	١١
٢- ميان سيد علي وڏو شيرازي	١٧
٣- ميان سيد علي ثاني شيرازي	١٨
٤- سيد عبدالصمد	٢٠
٥- شيخ حسين صفائي	٢١
٦- شيخ عيسىٰ لنگوٽي	٢٢
٧- ملا عبدالرحمان عباسي (ملا لٽر)	٢٣
٨- درس پنهو	٢٥
٩- سيد قائم شاه پنجابي	٢٥
١٠- سيد نيرون ڪوٽي	٢٦
١١- سيد يعقوب مشهدي	٢٧
١٢- شيخ جمال	٢٧
١٣- مخدوم بلال	٣٠
١٤- شيخ طلحه	٣٠
١٥- قاضي عبدالله	٣١
١٦- ست حافظ	٣٢
١٧- شيخ مغل چاچڪ	٣٣

www.maktabah.org

۱۸– ميان احمد ڪتابي	۳۵
۱۹– شيخ جنيد ۽ شيخ جيئند	۳۶
۲۰– ميان لال	۳۶
۲۱– شيخ جيئو	۳۷
۲۲– ميان متو ۽ ميان رتو	۳۸
۲۳– شيخ اسحاق اربعائي	۳۹
۲۴– شيخ احمد بغدادي	۴۰
۲۵– مير مرزا	۴۱
۲۶– شاه درويش	۴۲
۲۷– شيخ جمن جتي	۴۲
۲۸– ميان محمد قاسم مجذوب	۴۳
۲۹– ميان لله رنگريز	۴۵
۳۰– سيد منبه	۴۵
۳۱– بي بي تاري	۴۶
۳۲– خليفو عثمان	۴۷
۳۳– درويش اسحاق	۴۸
۳۴– قاضي سيد شڪرالله شيرازي	۴۸
۳۵– ميان پنجن شاه	۵۱
۳۶– سيد حاجي	۵۱
۳۷– سيد محمد هاشم	۵۲
۳۸– شيخ اسحاق	۵۴
۳۹– سيد عبدالله	۵۴
۴۰– محمد يعقوب	۵۵
۴۱– پير آسات	۵۶
۴۲– ميان مٺو	۵۷
۴۳– بهاؤالدين گودڙيو	۵۷
۴۴– درس امين محمد	۵۸
۴۵– ست حافظ	۵۹

www.maktabah.org

٤٦- ميان جمعو	٥٩
٤٧- عبدالقدوس	٦٠
٤٨- محمود راهوتي	٦١
٤٩- مخدوم آدم	٦٢
٥٠- مخدوم جمعو	٦٣
٥١- ميان ابوالحسن	٦٤
٥٢- شاه اسدالله	٦٥
٥٣- سيد طالب الله	٦٥
٥٤- درويش آچر	٦٧
٥٥- ميان جعفر	٦٨
٥٦- شيخ عثمان	٦٩
٥٧- ميان ملوک شاه	٦٩
٥٨- جلوه گاه امامين	٧٠
٥٩- درس لله	٧٣
٦٠- مخدوم آدم	٧٤
٦١- مخدوم ابراهيم	٧٤
٦٢- ميان ابوبکر نقشبندي	٧٥
٦٣- ميان ابوالقاسم نقشبندي	٧٥
٦٤- سيد برخوردار	٧٩
٦٥- درويش الله ڏنو زرگر	٨٠
٦٦- محمد يوسف مهدوي	٨١
٦٧- ميان آسو بودلو	٨٣
٦٨- سيد محمد قاسم	٨٣
٦٩- شيخ ابابکر	٨٤
٧٠- بي بي فاطمه	٨٥
٧١- شيخ عالي	٨٥
٧٢- ماين لاکو	٨٦
٧٣- درويش موسيٰ	٨٧

www.maktabah.org

۷۴- محمد غوث	۸۸
۷۵- پير غيب	۸۸
۷۶- ميان لال	۸۹
۷۷- سيد محمد غوث	۹۰
۷۸- شاه جنيد	۸۰

باب ٻيو

فصل پهريون

علم بازار محلو

۷۹- شاه مسکين	۹۲
۸۰- سيد محمود	۹۴
۸۱- شيخ فريد	۹۵
۸۲- شيخ محمد مکائي	۹۶
۸۳- حاجي محمد يعقوب	۹۶
۸۴- سيد محمود	۹۷
۸۵- سيد ابراهيم	۹۸
۸۶- سيد عبدالله	۹۸
۸۷- سيد ابراهيم	۹۹
۸۸- شيخ حسن	۹۹
۸۹- سيد ابراهيم	۱۰۰
۹۰- پير بودهن	۱۰۱

فصل ٻيو

ياڳي خان محلو

۹۱- موسیٰ لانگاه	۱۰۲
۹۲- پير شاهي	۱۰۳
۹۳- سيد لطيف شاه	۱۰۳

www.maktabah.org

۹۴- پير چتو	۱۰۴
۹۵- پير صلاح الدين	۱۰۴
۹۶- شهيدن جو گنج	۱۰۵
۹۷- پير چتو	۱۰۶

فصل ٽيون

سهتيم محلو

۹۸- شاه غيب ۽ شاه ڪمال	۱۰۷
۹۹- سيد ابراهيم	۱۰۸
۱۰۰- شاه ڪرگنج	۱۰۸
۱۰۱- پير ڪٺوريو	۱۰۹
۱۰۲- سيد ابراهيم	۱۰۹
۱۰۳- پير ڪٺوريو	۱۱۰
۱۰۴- پير لاڪو	۱۱۱
۱۰۵- سيد ابا بڪر	۱۱۲
۱۰۶- سيد ابراهيم	۱۱۲

فصل چوٿون

مغل واڙه محلو

۱۰۷- شاه شمس	۱۱۳
۱۰۸- سيد ورايو	۱۱۳
۱۰۹- سيد پير بودلو	۱۱۴
۱۱۰- سيد هريو	۱۱۵
۱۱۱- سيد بايزيد	۱۱۵
۱۱۲- سيد اسماعيل	۱۱۶
۱۱۳- سيد پير غيب	۱۱۶
۱۱۴- شهيدن جو گنج بازار امير بيگ	۱۱۷
۱۱۵- سيد ورو شيرازي	۱۱۷

www.maktabah.org

فصل پنجون

اگر محلو

١١٦- سيد محمد قادري ١١٨
١١٧- پير پدر ١٣٠
١١٨- شهيدن جو گنج ١٢٠
١١٩- حاجي مؤذن ١٢١

فصل ڇهون

ٽنڊسر محلو

١٢٠- حضرت يتيم مردان ١٢١
١٢١- ابدال عورتون ١٢٢
١٢٢- سيد ڇٽو ۽ ميان چتو ١٢٢
١٢٣- سيد ابراهيم ١٢٣
١٢٤- سيد برهان ١٢٣
١٢٥- حاجي سليمان ١٢٣
١٢٦- بي بي راني ١٢٤
١٢٧- حاجي حسين ١٢٥
١٢٨- سيد ابراهيم بخاري ١٢٦
١٢٩- سيد حسين ١٢٧

فصل ستون

گدا بازار محلو

١٣٠- پير لڏو ١٣٨
١٣١- سيد منبه ١٢٩
١٣٢- پير عباس ١٢٩

فصل اٺون

خواجه شڪر محلو

١٣٣- حاجي مو ذن ١٣٠
١٣٤- سيد اسماعيل ١٣٠

www.maktabah.org

فصل نائون

مسگر محلو

١٣٥– پير محمود	١٣٢
١٣٦– شاه ڏنو	١٣٢
١٣٧– سيد ڪمال	١٣٣
١٣٨– سيد داؤد ۽ سيد اسماعيل	١٣٣
١٣٩– ميان نور شاه مجذوب	١٣٤
١٤٠– پير ڇتو	١٣٥
١٣١– سيد حاجي	١٣٦
١٤٢– سيد ابراهيم	١٣٦
١٣٣– درويش زين العابدين	١٣٧

فصل ڏهون

ٺٽي محلو

١٤٤– شاه بدر	١٣٧
١٤٥– ميان پنجن شاه	١٣٨
١٤٢– پير ڇتو	١٣٩

فصل يارهون

ارڪ قلعو

١٤٧– پير ڇتو	١٣٩
١٤٨– پير لال	١٤٠
١٤٩– ميان درگاهي شاه	١٤١

مقالو

ٺٽي شهر جي آسپاس جا بزرگ

١٥٠– پير بدر	١٤٢
١٥١– پير ڇتو	١٤٢

www.maktabah.org

١٥٢ – سيد حسين	١٤٣
١٥٣ – سيد لال چتو	١٤٣
١٥٤ – پير دادن	١٤٤
١٥٥ – سيد ملوک	١٤٤
١٥٦ – حاجي شيخ بهاؤالدين	١٤٥
١٥٧ – پير بابو	١٤٦
١٥٨ – سيد احمد بخاري	١٤٧
١٥٩ – سيد عبدالله	١٤٧
١٦٠ – درويش کمش	١٤٨
١٦١ – پير البو	١٤٨
١٦٢ – شيخ نثر	١٤٩
١٦٣ – پير لال چتو	١٥٠
١٦٤ – زاهد شاه	١٥٠
١٦٥ – پير يعتيق	١٥٠
١٦٦ – پير لونگ	١٥١
١٦٧ – ستيون	١٥١
١٦٨ – شيخ جهنڊو پاتڻي	١٥٢

ضميمو

ڪتاب ”هفت العالم“ جو اقتباس

– سنڌ	١٥٨
– ملتان	١٥٨
– بکر	١٥٩
– الور	١٥٩
– سيوستان	١٦٠
– حيدرآباد	١٦٠
– ٺٽو	١٦٠
انڊيڪس	١١٣

www.maktabah.org

ناشر طرفان

بزرگن جو احوال ۽ ڪلام، پونيرن يا ايندڙ نسلن کي باخبر رکڻ سان گڏ انساهه ڏيندڙ رهندو آهي. ”تحفة الطاهرين“ جو فارسي متن گهڻو اڳ پڙهندڙن تائين پهتو آهي، مذڪوره بالا ڪتاب جو سنڌي ترجمو، عام پڙهندڙ جي ڀلائيءَ کي سامهون رکي ڪيو ويو آهي. اميد آهي ڪتاب پنهنجو مقصد ماڻيندو.

آسان وٽ صدري روايتون جن ۾ ديومالائي عنصر ملوث هجي، خاصي دلچسپيءَ جو باعث ٿين ٿيون، هن سائنسي دور ۾ ”ڇو؟ ۽ ڪيئن؟!“ جي ڪيترن ئي سوالن جا جواب اڃ به تشنه آهن، هن ئي ڪتاب جي صفحه ۲۳ تي، هڪ ڪامل اهل الله جو ذڪر آهي. تذڪره جو بيان مخالفانه ۽ معاندانه آهي. لفظ ”لنگو“ لام تي پيش سان ڏيکاريل آهي، جڏهن ته لام کي زير ڏيڻ سان حقائق بدلجي ٿا وڃن.

ڳالهه هيئن آهي ته بزرگ صاحب جن حضوري هئا. سندن دعا کي اجابت جو درجو حاصل هو. پاڻ خاص ڪيفيت ۽ عالم ۾ جيڪا دعا خدا جي حضور مان گهرندا هئا، سا قبول پوندي هئي. عوام جي رجوعات به گهڻي هئي. سواليءَ کي فرمائيندا هئا: ”متان اهو عرض ڪرڻ وقت تي وسري وڃي، يادگيريءَ لاءِ ليٽ (ڪپڙي جي اگهڙي، ٽڪڙي) ٻڌي ڇڏ.“ اهڙيءَ ريت ٽڪڙيءَ ۾ ٽڪڙي، ليٽ ۾ ليٽ جو ڄڻ سلسلو، سندن هلڻ وقت پويان گهليو ايندو هو.

www.maktabah.org

سندن وجهہ شهرت بہ "ليمڙ" جي نالي سان ٿي، يعني ملان ليمڻ وارو. دشمنان دين ۽ فقراءَ جي مخالفن، مذڪوره بالا بزرگ سان ڪي اهڙيون بہ ناشدني ۽ غليظ ڳالهيون منسوب ڪيون آهن، جيڪي طباعت هيٺ آڻي اڻيون سگهجن.

اسانجي هنن پڻ اکرن جو مطلب اهو عرض ڪرڻ هو تہ اسان انهيءَ قسم جي سائنسي توجيهہ سان آئينده نسلن لاءِ مواد تيار ڪيون.

آءٌ ٿورائتو آهيان انهن صاحبن جو جن هن ڪتاب کي اوهان تائين پهچائڻ ۾ ساٿ ڏنو "بورڊ" قابل احترام ۽ واجب التعظيم چيئرمن صاحب جن جي رهبري ۽ بورڊ ۾ موجود ساٿين جي ساٿ سان هيءُ سنڌي متن آراستہ ٿيو آهي. آءٌ سڀني جو بي حد شڪرگذار آهيان.

ولي محمد رونجهو

(ولي سروري)

سيڪريٽري

سنڌي ادبي بورڊ

ڄام شورو سنڌ.

ڄام شورو

جمعہ المبارڪ ١٦ - نومبر ١٩٩٠ع

مترجم جو نوٽ

بسم الله الرحمٰن الرحيم. الحمد لله رب العالمين والصلوٰة والسلام علىٰ سيد المرسلين و علىٰ آله و اصحابه اجمعين.

سنڌ جي صوفين ۽ سالڪن بابت عام طرح ۽ ننگر ٺٽي جي عارفن توڙي مشاهيرن بابت، قديم دؤر اندر جيڪي تذڪرا لکيا ويا، انهن ۾ شيخ محمد اعظم ٺٽويءَ جي ڪتاب "تحفة الطاهرين" کي وڏي اهميت حاصل آهي. هي تذڪرو ٻارهين صدي هجريءَ ۾ لکيو ويو. مصنف جو تعلق ڪلهوڙن جي آخري زماني ۽ ٽالپورن جي ابتدائي عهد سان هو. مصنف ۽ تذڪري بابت فاضل ايڊيٽر بدر عالم دراني مرحوم جو، محققانه مقدمو ايندڙ صفحن ۾ تحرير ٿيل آهي.

مرحوم بدر عالم درانيءَ جو سڄو نالو آغا بدرالدين دراني آهي. سندس تعلق ڳڙهي ياسين جي مشهور دراني خاندان سان هو. دراني صاحب هڪ اسڪالر جي حيثيت ۾ سنڌي ادبي بورڊ جو ميمبر ۽ هڪ سياستدان جي روپ ۾ سنڌ اسيمبليءَ جو اسپيڪر بڻيو. سنڌي زبان ۾ سندس لکيل سفرنامو "مسافر حجاز" سنه ۱۹۵۰ع ۾ شايع ٿيو، جنهن کي اسان جي ساهت ۾ وڏي اهميت حاصل آهي. آغا دراني صاحب، سنڌي ادبي بورڊ لاءِ هي تذڪرو "تحفة الطاهرين" فارسي وڏي محنت سان ايڊٽ ڪيو، جو ۱۹۵۶ع ۾ ڇپجي علمي دنيا ۾ وڏي مڃتا حاصل ڪري چڪو آهي. دراني صاحب جو ذاتي ڪتب خانو پڻ مشهور آهي. افسوس جو پاڻ مختصر بيمار ۾ ۲۶- جنوري ۱۹۶۵ع تي فوت ٿي ويو. ٻي صورت ۾ هو اسان کي ڪجهه علمي خزانو ڏئي ها!

www.maktabah.org

اڄ تحفةالطاهرين فارسي جي اشاعت کي ڏيڍهه سال گذري چڪا آهن، ان وچ ۾ ٺٽي شهر سميت سنڌ جي عارفن، سالڪن ۽ مشاهيرن بابت اصل فارسي مواد هن ريت ڇپجي سامهون آيو آهي:

١. مقالات‌الشعراء، مير علي شير قانع ٺٽوي ١٩٥٧ع
٢. تڪملہ مقالات‌الشعراء، مخدوم ابراهيم خليل ٺٽوي ١٩٥٨ع
٣. مڪلي نامہ، مير علي شير قانع ١٩٦٧ع
٤. حديقةالاولياء، سيد عبدالقادر ١٩٦٧ع
٥. لطائف لطيفي، مير عبدالحسين سانگي ١٩٦٧ع
٦. تذڪره مشائخ سيوستان، عبدالغفور سيوستاني ١٩٧٤ع

راقم‌الحروف ”لطائف لطيفي“، جو شاهہ عبداللطيف ڀٽائي جي سوانح تي مبني آهي، ان جو سنڌي ترجمو ڀٽ شاهہ ثقافتي مرڪز طرفان ١٩٨٦ع ۾ شايع ڪري چڪو آهي. جيتوڻيڪ انگريزي زبان ۾ هن موضوع تي ڪو خاص مواد دستياب ڪونهي، تاهم هن عرصي ۾ هيٺيان ڪتاب ڇپجي چڪا آهن:

٧. پرشين پوئٽس آف سنڌ، ڊاڪٽر هوتچند مولچند گربخشاڻي ١٩٥٦ع
٨. سينٽس آف سنڌ، پيٽرمائين لنڊن ١٩٥٦ع
٩. صوفيز آف سنڌ، موتي لال جوتواڻي دهلي ١٩٨٦ع

ورهاڱي بعد سنڌ بابت اردو زبان ۾ پڻ ڪتابن جو چڱو تعداد لکيو ويو آهي، جنهن ۾ صوفين بابت هي ڪتاب ذڪر جوڳا آهن:

١٠. برهانپور کي سنڌهي اولياء، سيد محمد مطيع‌الله راشد برهانپوري ١٩٥٧ع
١١. تذکره صوفياء سنڌهہ، اعجازالحق قدوسي ١٩٥٩ع
١٢. صوفياء سنڌهہ اور اُردو، معين‌الدين دردائي ١٩٧١ع
١٣. تذکره اولياء سنڌهہ، محمد اقبال نعيمي ١٩٨٧ع
١٤. تحفةالزائرين، مولانا محمد طفيل احمد نقشبندي ١٩٨٨ع (٥ حصا)

www.maktabah.org

سنڌي ادبي بورڊ سنڌي زبان ۾ ”تذڪره مشاهير سنڌ“ ٽن جلدن ۾ ڇپيو آهي، جو مولوي دين محمد وفائيءَ جي تاليف آهي. ان ڪان علاوه تاريخ معصومي ۽ تحفة الڪرام جا سنڌي توڙي اردو ايڊيشن به سنڌي ادبي بورڊ شايع ڪيا آهن. ان ريت پڻ سنڌ جي صوفين ۽ مشاهيرن بابت مطالعي ۾ آساني پيدا ٿي آهي. ان ڪان علاوه شاهه لطيف، سچل سرمست، قلندر شهباز ۽ لنواريءَ وارن بزرگن بابت پڻ سٺو ڪم ٿيو آهي. هن سموري ڪاوش سبب سنڌ جي سوانحي ادب جا مختلف گوشا جڳيءَ طرح نروار ٿي پيئا آهن. ان هوندي به هن ڏس ۾ هڪ بنيادي ماخذ ”معيار سالڪان طريقت“ آهي، جو سنڌ جي مؤرخ مير علي شير قانع ٺٽوي وڏي محنت سان تيار ڪيو هو. افسوس جو هي ڪتاب اڃ سوڌو نه ڇپيو آهي. ان سلسلي ۾ سنڌي ادبي بورڊ ”معيار سالڪان طريقت“ جي اصل اشاعت ۽ ان جي ترجمي شايع ڪرڻ جي ڪوشش ڪري ته بهتر آهي.

جيئن مٿي گذارش ڪئي وئي ته تحفة الطاهرين فارسيءَ ۾ اڄ کان ٽيٽيهه سال اڳ ڇپيو هو. سنڌ ۽ خاص ڪري ٺٽي ۽ مڪليءَ جي عارفن، صوفين ۽ مشاهيرن جي سلسلي ۾ هن ڪتاب جي وڏي اهميت آهي.

تحفة الطاهرين ۾ مڪليءَ ۽ ٺٽي جي لڳ ڀڳ ۱۶۸ بزرگن جو احوال مختصر آيل آهي. الله وارن جي محبت دل ۾ رکي، هن ڪتاب جو سنڌي ترجمو ڪيو ويو آهي، اميد ته هيءَ محنت، محبت وارن وٽ قبول پوندي ۽ سنڌي ادب ۾ پڻ اضافو ٿيندو.

طالب العلم
عبدالرسول قادري بلوچ
ڏڙي مگسي سڪرنڊ،
ضلعو نواب شاهه، سنڌ.

۲۱- ربيع الاخر ۱۴۰۹هه
۲- ڊسمبر ۱۹۸۸ع

www.maktabah.org

مقدمو

سنڌ هجي يا هندستان، عرب هجي يا ايران — هر هنڌ ۽ هر ملڪ ۾ انساني عادتن کي اجارڻ ۽ اسارڻ، بگڙيل سوسائٽيءَ کي سڌارڻ ۽ سنوارڻ، انساني زندگيءَ ۾ هڪ نئين روح ڦوڪڻ ۽ اخلاقي نظام پيدا ڪرڻ لاءِ، ڀلارن بزرگن ۽ صوفين سڳورن جيڪي ڏک ڏولاوا سٺا آهن، روحاني رياضتون ڪيون آهن، خدا جي مخلوق جون خدمتون بجا آنديون آهن ۽ ڪيترن گمراهن جون رهنمايون ڪيون آهن، تن کي دنيا جي تاريخ ڪڏهن به وساري نٿي سگهي. انهن جا اهي سونهري ۽ سچاجها گفتا، قدر ۽ عزت جي قابل ڪارناما اسان جي اڳوڻي شان مان ۽ ڏيک جا آهي سدائين روشن ڏيا آهن، جن کي زماني جي اندرين جون آنڌيون ۽ هيبتناڪ حادثن جا هنگاما ڪڏهن به اجهائي نٿا سگهن. سندن گفتار ۽ ڪردار، عمل ۽ فڪر، سچائيءَ ۽ صفائيءَ جو جڏهن هڪ اهو اجريل آئينو آهي، جنهن کي سامهون رکي، هر وقت ۽ هر حال ۾ پنهنجي مستقبل پريشان پيشانيءَ کي اجاري ۽ سنواري سگهجي ٿو.

اسلامي تاريخ جي انهيءَ حقيقت کان ڪڏهن به انڪار ڪري نه ٿو سگهجي ۽ اها ڪنهن به حالت ۾ وسارڻ جوڳي نه آهي ته جيتوڻيڪ مسلمان حاڪم پنهنجي پنهنجي ملڪ ۾ هڪ وڏي دٻدٻي ۽ اعليٰ اقتدار جا مالڪ هئا، پر تنهن هوندي به انهن اسلام جي ڪا اهڙي خدمت ڪانه ڪئي، جا انهن تڏي تي وهندڙ ۽ دنيا جي تارڪن کان گوءِ کٽي ويئي هجي. تنهنڪري ائين چوڻ ۾ ڪوبه وڌاءُ ڪونهي ته اسلامي تاريخ جي ٻهڪندڙ چمن ۾ جيڪڏهن سرها ۽ سيبائيندڙ گل آهن ته آهي اهي ئي ڀلارا بزرگ ۽ اوليا سڳورا آهن،

www.maktabah.org

جن جي شخصيت هند ۾ ماڳين ممتاز آهي، جنهن تي اسلامي تاريخ جيترو ناز ڪري، اوترو گهٽ آهي.

جيڪڏهن انهن بزرگن جي سهڻيءَ سيرت ۽ سندن نيڪ عملن جي نزاڪت ۽ نفاست تي ويچار ڪبو، ته معلوم ٿيندو ته اهي هر زماني ۾ هر اديب ۽ هر مصنف جي دل ۾ هڪ قسم جي خاص ڪشش پيدا ڪندا رهيا آهن، جنهن جو اندازو انهيءَ مان لڳائي سگهجي ٿو ته انهن خدا جي نيڪ ٻانهن جي سوانح عمرين لکڻ ۽ سندن احوال گڏ ڪرڻ جي اڻ ٿڪ ڪوشش جيڪا اسان جي اديبن ڪئي آهي، تنهن جو مثال دنيا جي ٻيءَ ڪنهن به قوم ۾ نه ٿو ملي سگهي. مسلمانن جي علمي تاريخ جي جنهن به دور جو مطالع ڪبو، تنهن ۾ انهيءَ موضوع تي لکيل ڪيترائي ڪتاب نظر ايندا. اهڙيءَ ريت اهو ذوق ايتري قدر عام هو، جو هر ملڪ جي مسلمانن پنهنجن پنهنجن حدن اندر پنهنجي ديس جي اولياءُن سڀني جي احوال ۾ ڪيترائي ڪتاب جوڙي راس ڪري ڇڏيا.

انهن علمي ڪارنامن ۾ اسان جي سنڌ سڀنيءَ جا اديب به ڪنهن کان پٺتي پيل نٿا ڏسجن، ۽ اڄ به سنڌ جي علمي ذخيرن ۾ انهيءَ عنوان تي لکيل آهي ڪتاب موجود آهن جن جي وسيلي انهن صوفين سڀني جي عملي، علمي ۽ تبليغي ڪارنامن ۽ سندن عام زندگيءَ جا نقش تمام چڱيءَ طرح اسان جي اکين آڏو ڦري ٿا اچن.

جيتوڻيڪ سنڌ ۾ جو صدين کان سانڍيل علمي سرمايو، زماني جي حادثن ۽ هنگامن جي ڪري گهڻي ڀاڱي وڃائجي ۽ هيٺ مٽي ۾ ٿي چڪو آهي، پر تنهن هوندي به انهيءَ موضوع تي لکيل جيڪي تذڪرا هٿ اچي سگهيا آهن، سي پنهنجو مٽ پاڻ آهن، انهن منجهان "حديقة الاولياء"، "تذكرة المراد"، "معارف الانوار"، "معيار سالڪان طريقت" ۽ "تحفة الطاهرين" وغيره خاص خوبين ۽ خصوصيتن سان سينگاريل ۽ هر طرح

www.maktabah.org

ذڪر ڪرڻ جي قابل آهن. وري بہ خدا جو شڪر آهي جو اهڙا ناياب ڪتاب آسماني آفتن ۽ زمين جي فسادن ۽ بکيڙن کان بچي، ڪنهن حيلي بهاني سان اسان جي هٿن جي زينت، دلين جو ٺار ۽ نيڻن جو نور بڻيا آهن. اهي سڀئي ڪتاب اڃان تائين قلمي صورت ۾ آهن ۽ ڇپائيءَ جي سهڻن ۽ سيبائيندڙ گهڻن سان سينگارجي ۽ سنوارجي علم وارن جي اکين جو آرام ۽ قدردانن جي مٺيادار محفلن جو سينگار نہ بڻجي سگهيا آهن. انهيءَ جو سبب رڳو اهو آهي تہ سنڌ ۾ ڇاپي جي شروعات ئي ان وقت ٿي جڏهن انگريزن جي اٿانگي اقتدار پارسي ٻوليءَ جو اعليٰ اوج، اقبال ۽ همہ گير حڪمرانيءَ کي هڪدم ختم ڪري ڇڏيو، جنهن ڪري اهڙي قسم جا سوين نادر ۽ نفيس نسخا بي قدريءَ سبب اڄ تائين رڳو المارين جي زينت بڻيا رهيا. اهو قدرت جو احسان چئبو، جو سنڌي ادبي بورڊ پارسي ڪتابن جي ڇاپائڻ ۽ ڦهلائڻ جو نهايت اهم ۽ ضروري ڪم وقتائتو شروع ڪري، سڀني کان اڳرائي حاصل ڪئي آهي. سڄيءَ سنڌ مان هٿ آيل پارسي ۽ عربي قلمي نسخن کي سڌاري ۽ سنواري، سندن ڇپائڻ لاءِ هڪ خاص پروگرام رٿيو آهي، جنهن ۾ مٿي ذڪر ڪيل تذڪرا بہ شامل آهن.

هيءُ تذڪرو "تحفة الطاهرين" انهيءَ پروگرام جي هڪ اهم ڪڙي آهي، جنهن کي گهربل طريقي سان ترتيب ڏيئي ۽ ضروري حاشين سان سينگاري سنواري علمي دنيا جي آڏو پيش ڪيو وڃي ٿو. اميد تہ سندن باطني نور، اکين وارن جي حضور ۾ منظور ٿي، سندن دلين کي سُرور ۽ روح کي راحت بخشيندو رهندو.

مؤلف جو احوال

"تحفة الطاهرين" جي مؤلف شيخ محمد اعظم جو پورو احوال ڪٿان بہ ڪونہ ٿو ملي ۽ انهيءَ سلسلي ۾ اسان جي

www.maktabah.org

معلومات بلڪل اڻ پوري آهي، ڇاڪاڻ ته بدقسمتيءَ سان اهڙو ڪو به تذڪرو يا تاريخ نٿي ملي، جنهن منجهان سنڌس سوانح حيات جو ڪو پتو پئجي سگهي: ايتري قدر جو سنڌ جو مشهور مؤرخ مير علي شير ”قانع“، جنهن ”تحفة الڪرام“ ۽ ”مقالات الشعراء“ جي وسيلي، سنڌ جي مشاهيرن ۽ بزرگن کي هڪ نئين حياتي بخشي ۽ گمناميءَ جي گوشي ۾ پيل ڪيترن شاعرن اديبن ۽ ڪماليت جي صاحبن کي پنهنجي قلم جي گردش سان ذري سان آفتاب بنائي ڇڏيو، سو به شيخ محمد اعظم جي همعصريءَ ۽ دوستي جا تعلقات بلڪل وساري ويو آهي، جنهن لاءِ خبر نه آهي ته ڪهس الائي ڪهڙو سبب هو.

بهرحال سڀني طرفن کان مايوس ٿي، اسان آخر شيخ محمد اعظم جي پنهنجن تاليف ڪيل ڪتابن ”تحفة الطاهرين“ ۽ ”هيئت العالم“ جي ورق گرداني شروع ڪئي، جن منجهان سنڌس حياتيءَ سان تعلق رکندڙ ڪي ٽڙيل پکڙيل ٽڪرا اسان جي هٿ لڳا، جن کي سموهي ۽ سنواري هيٺين صفحن ۾ سنڌس سوانح حيات تيار ڪئي وئي. ٿو چئي سگهجي، ته تنهن هوندي به ڪوشش اها ڪئي وئي آهي ته حالات جي ترتيب کي اهڙيءَ ريت قائم رکيو وڃي، جنهن ۾ شيخ جي زندگيءَ جي تصوير گهڻي ڀاڱي صاف ۽ چٽي ڏسي سگهجي.

وطن، خاندان، تعليم ۽ تربيت

”تحفة الطاهرين“ جي مصنف جو اصلي نالو شيخ محمد اعظم ۽ سنڌس والد جو نالو محمد شفيع بن عبدالسلام هو. سنڌس رهڻ جو هنڌ ٺٽي جهڙو شاندار شهر هو، جنهن کي سنڌ جي ڪيترن ممتاز هستين کي جنم ڏيڻ جو فخر حاصل آهي، ۽ جو ڪيترين صدين تائين علم ۽ فضيلت، تصوف ۽ معرفت، زهد ۽ عبادت، شعر ۽ ادب جو هڪ برسبيل باغ بڻيو رهيو آهي.

www.maktabah.org

نهايت افسوس آهي، جو شيخ محمد اعظم پنهنجي شروعاتي زندگيءَ ۽ تعليم ۽ تربيت جي باري ۾ پنهنجن تصنيفن ۾ ڪٿي به ڪو اهڙو اشارو ڪونہ ڪيو آهي، جنهن منجهان معلوم ٿي سگهي تہ هن علم ۽ فضيلت جي ڪهڙن مدرسن ۾ وڃي تعليم ورتي ۽ ڪهڙن ڀلارن استادن سندس قابليت جي جوهر کي هر حالت ۾ ممتاز ۽ اڳي کان اڳرو بنائي، ڪيس چڱيءَ طرح سنواريو ۽ چمڪايو. البت ڪجهہ قدر قياس سان چئي سگهجي ٿو تہ، شيخ محمد اعظم شروعاتي تعليم ۽ تربيت لٽي ۾ ئي حاصل ڪئي هوندي ۽ انهيءَ علم جي اونهي بحر جي تہ کنهن سچي سپ ۾ سچجي، پنهنجي وقت جو هڪ مٽيادار موتي ٿي چمڪيو هوندو. سندس ڪتابن جي مطالعي منجهان اسان کي چڱيءَ پر معلوم ٿئي ٿو تہ، مروج علومن ۾ سندس پايو بيحد بلند هو ۽ فارسي زبان تي تہ کيس پوري قدرت حاصل هئي.

هن پنهنجي ڪتاب "هيئت العالم" کي ترتيب ڏيڻ وقت ڪيترن ئي ڪتابن کي پنهنجي آڏو رکيو آهي، جنهن جو تفصيل اسين اڳتي هلي ڏينداسين. انهيءَ منجهان پڻ اسين سندس علمي ذوق ۽ وسيع مطالعي ۽ علم ۾ اونهي وڃڻ جو اندازو لڳائي سگهون ٿا.

شيخ محمد اعظم جو زمانو

شيخ محمد اعظم جو دور، ڪلهوڙن جي پڇاڙيءَ ۽ ٽالپر حاڪمن جي شروعات وارو زمانو آهي، جنهن کي سنڌ ۾ پارسي ادب جي اوج ۽ ترقي، تصنيف ۽ تاليف جي گهڻائيءَ واري لحاظ سان، هڪ سونهري دور لکيو وڃي ٿو. سنڌي مصنفن جون پارسي تصنيفون جيتريون انهيءَ دور جون موجود آهن، اوتريون ٻئي ڪنهن بہ دور ۾ نہ ٿيون ملن ۽ ساڳئي وقت اهو دور سنڌ ۾ پارسي ٻوليءَ جو بہ آخري دور سمجهيو وڃي ٿو. ڇاڪاڻ تہ ٽالپرن جي حڪومت ختم ٿيڻ کان پوءِ

www.maktabah.org

جتي اسان جي تهذيب ۽ تمدن تي انگريزي حڪومت جو اثر پيو، اتي علم پرورن جون اهي علمي قدردانيون ۽ ادبي نوازشون به اک ڇنڀ ۾ ناس ٿي ويون ۽ جيڪي اسان کي ڪلهوڙن ۽ ٽالپور حاڪمن جي زماني ۾ پارسي ٻوليءَ جي ادبي ڪاوشن ۽ ذهني محنتن لاءِ بطور انعام جي حاصل هيون ۽ پارسي ٻوليءَ کي انهيءَ انصاف ۽ مهربانين، فياضن ۽ قدردانين، همت افزائين ۽ سرپرستين اڻ ڳڻيون رونقون ۽ حدکان وڌيڪ رنگينيون بخشي ڇڏيون هيون.

انگريزن پنهنجي حڪومت جي چالاڪين ۽ مڪارين جي وسيلي عام ماڻهن جي دلين جو لاڙو پارسي ٻوليءَ جي طرفان بلڪل هٽائي ڇڏيو، ڇاڪاڻ ته پارسي ان زماني ۾ اسان جي علمي توڙي ثقافتي سرمائي جو هڪ سرچشمو هئي، جنهن کي قائم رکڻ سندن منشا ۽ مقاصدن جي بلڪل خلاف هو.

ڪلهوڙن ۽ ٽالپورن جي زماني ۾ شيخ محمد اعظم جون مشغوليون ڪهڙيون هيون، تنهن باري ۾ پڪي جهڙي ڳالهه ڪانه ملي ڪانه ٿي سگهي. رڳو ايترو معلوم ٿيو آهي ته، هن پنهنجي عمر جو گهڻو حصو جدا جدا هنڌن ۽ شهرن جي گهمڻ گهتڻ ۽ سير ڪرڻ ۾ گذاريو. "هيئت العالم" جي مطالعي منجهان خبر پوي ٿي ته، هو تمام گهڻو وقت سورت ۾ وڃي رهيو هو، ۽ اتان جي مشهور عالم ۽ پهتل شخص مولانا خيرالدين نقشبندي جي مريدن جي ٽولي ۾ شامل ٿي، بيعت جو شرف حاصل ڪري ۽ اتان ئي تصوف ۽ سلوڪ جون منزلون پوريون ڪري واپس وريو هو.

مولانا خيرالدين نقشبندي

شيخ محمد اعظم جي مرشد مولانا خيرالدين نقشبنديءَ جو سچو نالو، مولانا خيرالدين محمد زاهد سورتي هو. هيءُ پنهنجي دور جي انهن پلارڻ شخصن مان هو، جي پنهنجي فضيلت،

www.maktabah.org

ڪماليت، تقويٰ ۽ پرهيزگاري جي ڪري، پنهنجن وڏن جو سچو پچو يادگار ۽ فخر ڪري ليکيا ويندا هئا. هن ظاهري علمن جي تحصيل مولانا عبدالرزاق سورتيءَ وٽان ڪئي هئي. اسان جي سنڌ لاءِ اهو فخر گهٽ نه آهي جو ايڏي وڏي مان ۽ مرتبي وارو عالم ۽ زنده دل درويش، جنهن سورت منجهه علم ۽ عرفان جو چراغ جلائي سڄي عالم اسلام کي روشن ڪيو. تنهن جي علمي فيض جو بنيادي سرچشمو به سنڌ منجهان ئي ڦٽي نڪتو هو. مولانا خيرالدين هڪ ڊگهي عرصي تائين مديني شريف ۾ رهي، شيخ محمد حيات سنڌيءَ وٽان حديث جو درس حاصل ڪيو ۽ وڏانس ئي سند حاصل ڪري مديني شريف مان موٽي، جڏهن پنهنجي وطن وريو، تڏهن انڪل پنجاهه سالن تائين هن درس ۽ تدريس فيض ۽ هدايت جهڙن نيڪ ڪمن ۾ پاڻ کي مشغول رکيو.

سيد مرتضيٰ زبيدي، پنهنجي ڪتاب "برنامه" ۾ مولانا خيرالدين نقشبنديءَ جي هڪ تصنيف "شواهد التجديد" جو به ذڪر ڪيو آهي، جنهن جو موضوع تصوف ۽ سلوڪ هو. سيد مرتضيٰ زبيدي جڏهن حجاز ڏانهن ٿي ويو، تڏهن مولانا خيرالدين جي مدرسي ۾ اچي ٽڪيو هو، ۽ هو گهٽي پاڳي پاڻ به علمي استفادو وڏانس حاصل ڪيو هئائين. انهيءَ بزرگ سنه ١٢٠٦ هه ۾ وفات ڪئي، ۽ سورت ۾ ئي دفن ٿيو(١).

"تحفة الطاهرين" جي مؤلف جو علمي استفادو

مولانا خيرالدين جهڙي زبردست عالم ۽ صاف دل صوفيءَ جي خدمت ۾ رهي، شيخ محمد اعظم نه رڳو سلوڪ ۽ معرفت جون منزلون پوريون ڪيون، پر ڪيس علم جي انهيءَ اونهي بحرمان

---

(١) ياد ايام- از سيد عبدالحي، تذڪره صلحاء سورت، فهرس الفهارس لعبدالحي الڪتاني، تذڪره محبوب ذوالمنن.

www.maktabah.org

ظاهري علمن ۾ به سڀ کجهه حاصل ٿيو. عربي ٻوليءَ جي جيد عالم ۽ تاج العروس جهڙي بين‌الاقوامي شهرت لکندڙ لغت جي مصنف سيد مرتضيٰ زبيديءَ جنهن صورت ۾ مولانا خيرالدين وٽان علمي استفادو حاصل ڪيو هو، تنهنڪري انهيءَ لاڳاپي سبب شيخ محمد اعظم سنڌس استاد پائي ۾ سڏجي ٿو.

اسين جڏهن مولانا خيرالدين جي مدرسي جو تصور ڪريون ٿا، تڏهن اسان کي ”تحفة الطاهرين“ جو صاحب، هڪ خاموش طالب علم نه، پر هڪ محقق شاگرد جي حيثيت ۾ نظر اچي ٿو. جيئن ته هو پنهنجي ڪتاب ”هيئت العالم“ ۾ پنهنجي علمي استفادي جو هڪ واقعو نقل ڪندي لکي ٿو:

”مؤلف اين رساله رو زي در بندر سورت از خدمت قدوة المشائخ زبدة الفضلاء حضرت مولوي خيرالدين نقشبندي سوال کرد که هرگاه جميع افلاک در گردش تابع فلک الا فلاک باشند و بتبعيت او در شبان روزي دور خود تمام کنند، پس گردش آنها بذات خود علحده چگونه صورت پذيرد؟“ فرمودند: ”هم چنان که دولاب ميگردد و موري هم بر آن تردد مينمايد تا دولاب چرخ زند و دور خود را تمام کند، موري هم بحرکت طبيعي خود مقداري رفته باشد، هرچند که بتبعيت دولاب دور او تمام شده(۱).“

مٿين سوال ۽ ان جي جواب مان اندازو ڪري سگهجي ٿو ته محمد اعظم جي طبيعت ڪيڏي نه دقت پسند هئي ۽ مولانا جي خدمت ۾ رهي، هن علومن جا ڪهڙا ڪهڙا گوشا معلوم ڪرڻ گهريا ٿي.

(۱) ديباچو هيئت‌العالم، صفحو ۹ ۽ ۱۰.

سورت ۾ رهڻ وارو زمانو

اسان کي معلوم ٿئي ٿو ته "تحفةالطاهرين" جو مؤلف سنه ١١٦٠ھ ۾ سورت سنجهه موجود هو. البت اها خبر ڪانه ٿي پئجي سگهي ته هو سورت ۾ ڪڏهن آيو، ۽ ڪيتري وقت تائين رهيو. مٿي ڄاڻايل سال ۾ سنڌ جو ممتاز مؤرخ مير علي شير "قانع" سورت ويو هو، جتي ڪيس مير سعدالله سورتيءَ جي ٻن فرزندن مير عبدالعلي ۽ مير عبدالوليءَ جي نالن جي هيءَ خصوصيت معلوم ٿي ته، جيڪڏهن ٻيءَ ۽ ٻنهي ڀٽن جي نالن جي پوياڻ لفظ ملايا ويندا، ته ان مان "علي ولي الله جو مشهور فقرو ٺهي پوندو. "قانع" انهيءَ جدت کي پسند ڪري، اراد و ڪيو ته جيڪڏهن ڪيس به پٽ ڄاوا ته هو اهڙي ترڪيب سان سندن نالا رکندو، جو نه ڇڙو اهو فقرو ٺهندو بلڪ هرهڪ نالي مان ٻنهي جي ڄمڻ جو سال به نڪرندو (١). سنڌ ۾ موٽڻ ڪان پوءِ ٿيو به ائين. پهريون پٽ ڪيس ١١٦١ھ ۾ ڄائو، جنهن جو نالو غلام علي رکيائين، ١١٦٣ھ ۾ ڪيس ٻيو پٽ ڄائو، جنهن تي غلام ولي الله نالو رکي، مٿي بيان ڪيل فقري جي ترتيب به پوري ڪيائين، ۽ اهڙيءَ طرح نالن مان ٻنهي جي پيدا ٿيڻ جا سال به ڪڍيائين.

مير علي شير سورت ۾ پنهنجي هم وطن دوست شيخ محمد اعظم سان انهيءَ ارادي جو اظهار ڪيو هو، چنانچه جڏهن مير "قانع" کي ٻئي پٽ ڄاوا ۽ ڪيس خواهش مطابق سندن نالا رکي پنهنجو اراد و پورو ڪيائين، تڏهن شيخ محمد اعظم کي ان جو اطلاع مليو، جنهن تي هن هيٺيون قطعو لکيو:

علي شير "قانع" حسيني که او　　بود ز بده آل خيرالبشر
يکي روز ميگفت بامن براز　　که ايزد ببخشد مرا دو پسر

---

(١) تحفةالڪرام، جلد ٢، صفحو ٣٣.

www.maktabah.org

يڪي را بخوانم غلامِ علي — غلامِ ولي الله نامِ دگر
ڪه از اسمِ شان سالِ ميلادِ شان — بہ پيش سخن گو شود جلوه گر
يڪي را بخوانم غلامِ علي — غلامِ ولي الله نامِ دگر
”علي ولي الله“ از هردو اسم — برآمد بوضع خوش و خوب تر
بخاموش ماندم ازين گفتگو — ڪه اين از ڪرامات باشد مگر
بسه سال آن هردو پورِ گزين — ڪه ”قانع“ از آن داد سابق خبر
ولادت موافق باعدادِ نام — خدايش عطا ڪرده بازيب و فر
تو اي ”اعظما“ زين شگفتي مدار — ڪه اين گفته زالهام دارد اثر(۱)

گذران جو وسيلو

شيخ محمد اعظم جي گذران جي باري ۾ بہ اسان ڪسي کو تفصيلوار احوال معلوم ٿي نہ سگهيو آهي. ”هيئت العالم“ منجهان رڳو ايتري خبر پوي ٿي تہ هو سورت جي گورنر مير حفيظ الدين وٽ نوڪريءَ ۾ هو ۽ شايد انهيءَ روزگار جي سانگي ئي هو سورت ۾ مقيم ٿيو هو (۲).

شيخ محمد اعظم جو سفر

”تحفتہ الطاهرين“ جي مؤلف جي حياتيءَ جو گهڻو حصو جدا جدا شهرن جي سير ۽ سفر ۾ گذريو، پر اهڙو ڪو بہ مڪمل احوال ڪو نہ ٿو ملي، جنهن منجهان اهو معلوم ڪري سگهون تہ هو ڪهڙن ڪهڙن شهرن ۾ ويو، ڪڏهن ويو ۽ ڇالاءِ ويو؟ ”هيئت العالم“ ۾ جدا جدا شهرن جو بيان ڪندي، ڪن شهرن ۾ هن پنهنجي موجود هئڻ ۽ اتان جي عجيب ۽ اهم واقعن کي اکين سان ڏسڻ جو ذڪر ڪيو آهي، جنهن جي آڌار تي اسان کي اهو معلوم ٿئي ٿو تہ، هو بمبئي جي احوال ۾ اتان جي هڪ واقعي جو ذڪر ڪندي لکي ٿو:

(۱) يادداشت، سيد حسام الدين راشدي.
(۲) ديباچو هيئت العالم.

"مؤلف این رساله بر اي العین مشاهده نموده آنست که چو بهاي طویل و ضخیم که قطر آن دوگز کم و زیاده باشد درکنار دریاي محیط بجاي مناسب نصب میکنند و اره را بر سر آن قائم میسازند هنگام هبوب باد که دریا بتلاطم آید و موج زنند درحین جزرو و مد موج از کشاکش اره بغیر دستیاريء احدي چو بهاي مذکور بریده میشوند(۱)."

اوڙیسا جي بیان ۾ مسقط بندر ڏانهن وڃڻ جي باري ۾ اشارو کندي لکي ٿو:

"اهل آن دیار بر برگ تارہا میل آهني که نوک تیز دارد مثل کاغذ و قلم دفاتر مینویسند.

"مؤلف این رساله در بندر مسقط گماشتگان سلطان عادل را بچشم خود دیده که بر برگهاي مذکور با قلم آهني حساب لکوک مي نوشتند و از آنها مسموع شد که بر همین برگها حاصل مملکت از اناج و خراج ثبت میکنیم و مثل دفاتر کاغذ نگاه میداریم." (۲)

اهڙيءَ طرح کشمیر جو بیان کندي، "تحفة الطاهرین" جي مؤلف پنهنجي قندار جي سفر ڏانهن به اشارو کيو آهي. لکي ٿو ته جڏهن هو قندار ۾ هو، تڏهن اتان جي ماڻهن جي واتان هڏو هيائين ته، کشمیر جا ماڻهو زمین چورائي ويندا آهن. اها زمین کيئن چورائبي هئي، تنهن جو تفصیل خود محمد اعظم جي لفظن ۾ هن ریت آهي:

"مؤلف این رساله در سفر قندهار از شخصي معتبر شنید که میگفت که اهل کشمیر زمین را بدزدند.

---

(۱) هیئت العالم ص ۵۲

(۲) هیئت العالم ص ۵۷

www.maktabah.org

گفتم چگونه؟ گفت: آب در آن ولايت بهر طرف دائر است بنابر مردمان آن جا چوبها را در آب استاده ميکنند، و بالاي آن سطح بمقدار چند گز قائم ميسا زند و برسر آن سطح گل بلندي يک دو گز ريخته تخم در آن مي افشانند، و همچنين سطح چند درست کرده چمن باهم وصل کنند، باغ و زراعت ميشود، و آنها که زمين را ميد زدند، شبانگاه در حيني که صاحب ملک حاضر نباشد، يک سطح را از آن زراعت جدا ساخته از همان آب کشان کشان ميبرند و بزراعت خود وصل ميسا زند.“ (١)

ٺٽي ۾ رهائش ۽ سرڪاري منصب

”تحفة الطاهرين“ مان معلوم ٿئي ٿو ته شيخ محمد اعظم کي حڪومت جي پاران منصب مليل هو. جڏهن هو ڪجهه وقت جي لاءِ ٺٽي ۾ اچي رهيو هو، تڏهن ڪن نامعلوم سببن جي ڪري ٻن سالن تائين سندس اهو منصب بند ٿي ويو، جنهن ڪري سندس اهي ٻه سال ڏاڍي پريشاني ۽ سختيءَ ۾ گذريا هئا. مؤلف ميان نور محمد شاه مجذوب ٺٽويءَ جي تذڪري ۾، هن ريت ان جو ذڪر ڪيو آهي:

”مؤلف اين رساله ايام چند عسرت احوال داشت- روزي بردر خانهٔ خود از استيلاي افکار چون پيکر تصوير حيران و استاده بودم، اتفاقاً آن سالک مسالک حقيقت از آن راه گذر مي آورد....“ (٢)

---

(١) هيئت العالم (ڪشمير جو بيان ڪندي)

(٢) تحفة الطاهرين، تذڪرو ميان نور محمد مجذوب، باب ٽائون، سلسلو نمبر ١٣٩

www.maktabah.org

ميان نور محمد شاه جي ڪشف پريل نگاهن، هڪڙي ٺي نظر سان سندس پريشانين جو اندازو لڳائي ورتو ۽ کيس بشارت ڏنائين ته "ٿن ڏينهن جي اندر تنهنجو بند ڪيل منصب وري جاري ٿي ويندو." چنانچه ٿيو به ائين - شيخ صاحب لکيو آهي ته:

"بعد انقضاي سه روز چيزهاي دو ساله وجه منصب که ايصالِ آن بهيچ وجه صورت نداشت، و بعد سعيء کلي دست از تلاشِ آن کوتاه نموده بوده يک دست بمعرضِ وصول در آمد و ايام عسربه يسر مبدل گرديد" (۳)

"تحفته الطاهرين" ۾ جن بزرگن جا نالا درج ٿيل آهن، تن مان ميان نور محمد شاه مجذوب ٿي هڪ اهڙو بزرگ آهي، جنهن سان "تحفته الطاهرين" جي مولف جي ملاقات ثابت ٿئي ٿي.

شاعري

انهيءَ علم ۽ فضيلت سان گڏ شيخ محمد اعظم شعر گوئي ۽ سخن سنجيءَ ۾ به عمدي ذوق جو مالڪ هو. ليڪن افسوس آهي جو ڪوشش ۽ ڳولا ڪان پوءِ به اهو معلوم ٿي نه سگهيو ته هن پنهنجي ڪلام جو مجموعو به مرتب ڪيو هو يا نه؟ اسان کي سندس ڪتاب منجهان سندس شاعريءَ جا نمونا طور ڪي ٽڪرا مليا آهن، جن کي اسين هن هيٺ درج ڪريون ٿا. انهيءَ مختصر ڪلام منجهان ٿي سندس فڪر جي رسائي، خيالن جي بلندي، ڪلام جي سادگي، نزاڪت اصليت ۽ دلڪشيءَ جو اندازو ڪري سگهجي ٿو. "هيئت لعالم" جي ديباچي ۾ حمد ۽ نعت ۾ سندس هيٺيان شعر ملن ٿا:

---

(۱) تحفته الطاهرين، تذڪرو ميان نور محمد مجذوب، باب ٿائون، سلسلو نمبر ۱۳۹

www.maktabah.org

خداوندي که عالم آفريده   بقدرت روح در آدم دميده
بصر را داد بينائي که بينند   ردان را روشني تا دين گزنيد
بساطِ خاک را خوش گسترانيد   بهر مور و ملخ روزي رسانيد
بحکم اوست هر بالا و هر پست،   بذکر اوست هر مستورو هر مست
تعاليٰ الله چه نيکو کرد گارا ست   که نعمتهاش بيرون از شمارا ست

اهڙيءَ طرح هيٺيان ٻه شعر نعت ۾ چيا اٿس:

زان که باشد بسرِ کون و مکان فرمان او
نقدِ فيضِ هر دو عالم در کفِ احسانِ او
شهسوارِ ملکِ قدس و پيشواي جن و انس
باعثِ ايجادِ عالم ذاتِ ذوالبرهانِ او

انهيءَ ساڳئي ديباچي ۾ پنهنجي ممدوح مير سهراب خان ٽالپر جي مدح ڪندي لکي ٿو:

جوانمردي که رنج از خلق برده   بکوي نيک نامي پا فشرده
بگاهِ رزم چون رستم عنان دار   بوقتِ بزم چون جمشيد دربار
نظام دين و دولت مظهرِ جود   نشاط خلق ده نريک بر افروز
تعاليٰ الله امير نيک کردار   نکوسيرت نکونامو ونکوکار
بحقِ احمدِ مختار و حيدر   بحقِ اهلِ بيتِ پاک و اطهر
بکونينش خداوندا شرف ده   بذاتِ عاليش آن ده که آن به

شيخ محمد اعظم، پنهنجي ڪتاب ”هيئت العالم“ جي پڇاڙيءَ ۾ مير سهراب خان جي باري ۾ جيڪي دعائيه شعر لکيا آهن، تن ۾ نه رڳو شعريت جي شيرين ۽ معنيٰ جا موتي موجود آهن، بلڪ انهن مان پنهنجي ممدوح لاءِ سندس دل ۾ جيڪا محبت ۽ عقيدت آهي ان جو اندازو به معلوم ٿئي ٿو.

تعالي الله چه گلزار است رنگين   عجائب بوستاني خلد آئين
فرح بخشِ دلِ اميد واران   نشاط افزا چو ايامِ بهاران
درو بشگفته گلهاي عجائب   بهر جانب تماشاي غرائب

www.maktabah.org

مطر....... بهشتِ جاودانــي — خجل در پيش با از نکهتِ مالي
گلِ احبار از و مفهوم گردد — ندیده يک بیک معلوم گردد
خدايا ايــن نگارين بوستان را — کہ هردم خوش کند روح روان را
ز چشمِ حاسدانش در امان دار — قبولِ خاطرِ سهراب خان دار (۱)

تصنيفون

شيخ محمد اعظم ڪيترا ڪتاب لکيا، انهن جا نالا ڇا هئا ۽ ڪهڙن عنوانن تي هئا، ان جو تفصيل معلوم ڪونہ ٿو ٿئي. البت اهو معلوم ٿئي ٿو تہ هن گهڻي ئي ڪتاب مرتب ڪيا، جيڪي زماني جي اٿل پٿل تلف ڪري ڇڏيا "هيئت العالم" ۾ هڪ هنڌ لکي ٿو تہ:

"واحوال اکثر ازين بزرگواران از رساله مسمي به "تحفة الطاهرين" که از جملهٔ تاليفات مسودِ اين اوراق است معلوم شود."

"جملهٔ تاليفات" جي فقري منجهان انهيءَ ڳالهہ جي تصديق ٿئي ٿي. افسوس آهي جو هن وقت سندس رڳو ٻہ ڪتاب ملن ٿا، جن مان هڪ "تحفة الطاهرين" آهي ۽ ٻيو "هيئت العالم".

"تحفة الطاهرين"

هن تذڪري ۾ انهن اوليائن، اڪابرن ۽ صوفين جي سوانح ذڪر ٿيل آهي، جي ٺٽي ۽ مڪليءَ ۾ دفن ٿيل آهن. شيخ محمد اعظم اهو ڪتاب سنہ ۱۱۹۰هہ ۾ تاليف ڪيو، جنهن جي تاليف جو سال خود ان جي نالي "تحفة الطاهرين" منجهان نڪري ٿو، جنهن جو اشارو مؤلف هيٺين شعر ۾ ڪيو آهي:

---

(۱) ديباچو هيئت العالم ۽ ڪتاب جي پڇاڙي.

www.maktabah.org

شکرِ للّٰه که یافت زیبِ رقم
نسخهٔ دل پذیر و معدنِ هوش
سالِ اتمام و نامِ میمونش
"تحفة الطاهرین" بگفت سروش

۱۱۹۰ھ

مؤلف هن ڪتاب ۾ تذڪري نويسيءَ جو عام ۽ پراڻو اسلوب اختيار ڪيو آهي، يعني هر بزرگ جي سوانح، تعريف ۽ توصيف سان شروع ڪري، آخر ۾ ڪن ڪرامتن جي ذڪر سان بيان کي ختم ڪري ٿو، جنهن مان نه انهيءَ بزرگ جو ذاتي ۽ ضروري احوال معلوم ٿئي ٿو ۽ نه ان جي دَور ۽ زماني جي خبر پوي ٿي. اهو پڻ پتو پئجي ڪونه ٿو سگهي ته هن زندگيءَ ۾ ڪهڙا ڪارناما ڪيا. ليڪن اهو ڏوهه فقط هن اسان جي هڪ مصنف جو نه آهي، بلڪ قديم زماني کان وٺي تذڪرن ۾ اهو ئي اسلوب هلندو آيو آهي، جنهن ڪري شيخ به انهيءَ پراڻيءَ پر ۽ قديم روش کان انحرافي ڪري ڪين سگهيو. انهيءَ خاميءَ کان درگذر ڪندي، تاريخي نقطهٴ نگاهه کان هن ڪتاب ۾ هڪ وڏي ۾ وڏي خصوصيت موجود آهي، جا ڪنهن هر حالت ۾ ممتاز بنائي ٿي ڇڏي. اها آهي فاضل مؤلف جي اها ڪوشش، جو هن پنهنجي تذڪري ۾ ٺٽي جي بزرگن کي پاڙي پاڙي آهر ورهائي ڇڏيو آهي، ۽ هر پاڙي جي بزرگن لاءِ جدا جدا باب قائم ڪيو اٿس، جنهن جي وسيلي اسين اڄ به پراڻي ٺٽي جي سلسليوار جاگرافي جوڙي سگهون ٿا. تنهن کان سواءِ اسان کي اهو به آسانيءَ سان معلوم ٿي سگهي ٿو ته انهيءَ اڳئين زماني ۾ ٺٽي ۾ ڪهڙا ڪهڙا شاهي رستا ۽ ڪهڙيون ڪهڙيون بازارون هيون. انهن بزرگن جي تربتن جا نشان ڇاڇهندي، اڄ جو تاريخ نويس پراڻي ٺٽي جو نقشو تمام چڱيءَ طرح تيار ڪري سگهي ٿو. اهي سڀيئي سهولتون رڳو انهيءَ ڪتاب منجهان ئي حاصل ٿي سگهن ٿيون.

جيتوڻيڪ "تحفةالڪرام" جي مؤلف بہ لٽي جي ڪن پاڙن جا نالا ڏنا آهن، پر انهن جو پورو ڏس، مقرر هنڌ ۽ تفصيلوار احوال رکيو "تحفةالطاهرين" منجهان ئي اسان کي معلوم ٿئي ٿو، ۽ انهيءَ نقطہ نگاهہ سان پراڻي لٽي جي جاگرافي لاءِ فقط اهو هڪڙو ڪتاب ئي صحيح رهبر ثابت ٿي سگهي ٿو.

"تحفةالطاهرين" تيار ڪرڻ وقت مؤلف جي سامهون "حديقةالاولياء"، "تحفةالڪرام" ۽ "تذڪرةالمراد" موجود رهيا آهن، ۽ انهن کان سواءِ هن پنهنجي سيني ۾ سانڍيل روايتن جي بہ ڪافي اپٽار ڪئي آهي، جي ڪيترن سالن کان سڳدس خاندان ۾ هڪڙن سينن مان ٻين سينن جو سينگار بڻيون هليون آيون هيون. اهو ڪتاب اسين ايندڙ صفحن ۾ ضروري حاشين سان سينگاري ۽ سنواري پيش ڪري رهيا آهيون.

"هيئت العالم"

شيخ محمد اعظم جو هي ٻيو ڪتاب جاگرافيءَ جي موضوع تي آهي، جنهن کي رياست خيرپور جي واليءَ مير سهراب خان ٽالپور جي نالي منسوب ڪيو آهي. هن ڪتاب لکڻ جي تحريڪ هن نموني ٿي، جو مؤلف جڏهن سورت ۾ مير حفيظ الدين خان جي نوڪريءَ ۾ هو، تڏهن هڪ رات خواب ۾ ڏٺائين تہ:

"قدم در واديءِ سير و سلوڪ نهاده، دشت و ڪوه را مي پيمايم و در معمور و غير معموره تگاپو مي نمايم و از شرق تا غرب و از شمال يا جنوب در طي بوادي و قطع جبال و صحاري عرق ريز شتاب و قدم فرساي ترد دگشته، عجائبِ بر و بحر و غرائبِ دشت و شهر برايِ العين مشاهده مي ڪنم."(۱)

(۱) ديباچو "هيئت العالم".

مؤلف هڪدم ننڊ مان سجاڳ ٿيو ۽ جيڪا خواب ۾ ڏٺي هئائين، تنهن تي ويچار ڪندي، رنج ۽ ڏک ۾ پرجي ويو ۽ لکي ٿو:

”گفتم، سبحان الله! تمنائي خاطر آن بود ڪه باقي عمر را آسائش و سڪون بسر آيد و نفسي چند ڪه مانده با آرامش و قرار به آخر رسد، ندانم ڪه اين واقعه را چگونه تعبير خواهد بود.“ (١)

صبح ٿيندي ئي هو هميشه جي دستور موجب، حضرت مولانا خيرالدين نقشبنديءَ جي خدمت ۾ پهتو. مولانا صاحب ڪيس اهڙي پريشانيءَ جي حالت ۾ ڏسي، سبب پڇيو، جنهن تي هن پنهنجي خواب جي سڄي حقيقت ڪري ٻڌائي. مولانا صاحب ٿوري دير لاءِ مراقبو ڪيو ۽ پوءِ فرمايائين:

”دل خوش دار ڪه از دستِ تو تاليفي آيد، ڪه صورتِ عالم در قالبِ بيان از آن وا نمايد، و آن چه از بلاد و امصار در گيتي واقع است، بوجه احسن چهره بڪشايد، همان ڪمرِ همت ببند و از بحرِ مرادگوهرِ مقصود بر گير.“ (٢)

اهو ٻڌي مؤلف ڏاڍو خوش ٿيو. تاريخ ۽ جاگرافيءَ جا ڪتاب پڙهڻ شروع ڪيائين. چنانچه ”هيئت العالم“ جي تاليف وقت هيٺيان ڪتاب سندس مطالعي هيٺ هئا:

(١) تشريح الممالڪ (٢) مجمع الاسرار (٣) مقياس الارض (٤) سفينة البلاد (٥) رياض الافاق (٦) تحفة الڪرام (٧) مجمع الغرائب (٨) مسالڪ ممالڪ (٩) ميزان الحڪمت (١٠) معلومات الافاق (١١) هفت اقليم (١٢) منتخب التواريخ (١٣) عجائب

---

(١) ديباچو هيئت العالم.
(٢) ديباچو هيئت العالم.

المخلوقات (١٤) مجمع النوادر (١٥) جامع التواريخ (١٦) آثار البلاد (١٧) تحفة الغرائب (١٨) صور الاقاليم (١٩) عجائب العالم (٢٠) عجائب البلدان ۽ (٢١) تاريخ جهان نما.

اهي سڀئي ڪتاب "هيئت العلم" جا ماخذ آهن ۽ انهن گلن منجهان ني هن اهو سدا بهار گلدستو تيار ڪيو آهي. هن ڪتاب جي تاليف ۾ شيخ محمد اعظم جيڪا محنت ۽ اڻ ٿڪ ڪوشش ورتي آهي، تنهنجو بيان هن پاڻ ڏاڍي بليغ انداز ۾ ڪيو آهي، ۽ انهيءَ ٽڪري مان ني سندس انشاپردازيءَ جي ڪماليت جو اندازو تمام چڱيءَ طرح سان ڪري سگهجي ٿو. لکيو اٿس ته:

"از هر ڪتاب آيتي، و از هر صحيفه روايتي. از هر چشمهٔ نمي و از نغمه ترنمي، از هر انجمن صد اي و از هر محفل نواي ازهر دڪان دانه و ازهر ترنم ترانه، از هر بحر گوهري و ازهر مخدن جوهري فراهم آورده، رساله مختصر سفيد ساختم و آن را 'هيئت ني العالم' نام نهادم." (١)

هن ڪتاب جو خاڪو ته سورت ۾ ني تيار ٿي چڪو هو، پر اها خبر نه پئجي سگهي ته مصنف هن جي شروعات ڪڏهن ۽ ڪهڙي سنه ۾ پڄائي ڪئي؟ رڳو ايترو معلوم ٿئي ٿو ته مؤلف هن جي پڄاڻي سنه ١٢٠٧هه ۾، ٺٽو ڪري سنڌ ۾ ني ڪئي، ڇاڪاڻ ته ڪتاب پوري ٿيڻ کان پوءِ هن پنهنجي انهيءَ بي بها تاليف کي، سنڌ جي فياض ۽ عالم پرور هستيءَ، يعني خيرپور جي واليءَ مير سهراب خان ٽالپور جي نالي سان منسوب ڪيو آهي.

"هيئت العالم" ۾ ڪل اٺ باب آهن، جن جي ترتيب هيٺئين ريت آهي:

---

(١) ديباچو هيئت العالم.
(٢) ديباچو هيئت العالم.

www.maktabah.org

باب پهريون: در بيان افلاڪ.
باب ٻيو ۾ در بيان احوالِ شمس نسبت بقمر و بيان ڪسوف و خسوف.
باب ٽيون: در بيان عناصرِ اربع.
باب چوٿون: در بيان جبال.
باب پنجون: در بيان بحور شور و شيرين.
باب ڇهون: در بيان ڪائنات.
باب ستون: در شرح اقاليم سبعه و بلادِ آن.
باب اٺون: در شرح غير معموره و عجائبات آن.

هن ڪتاب ۾ مؤلف پنهنجي سنڌ ديس ڪي تمام ٿورڙي جڳهه ڏني آهي - يعني فقط بکر، الور، سيوستان، حيدرآباد ۽ ٺٽي جو احوال ڏنو اٿائين ۽ اهو به انتهائي اختصار سان - حالانڪ شيخ مرحوم جنهن صورت ۾ جاگرافيءَ تي ڪتاب لکي رهيو هو، تنهن صورت ۾ ڪيس گهربو هو ته ان ۾ انهن شهرن جو تفصيلي احوال ۽ خاص طرح سان، پنهنجي زماني ۾ انهن شهرن جي صورت حال مفصل بيان ڪري ها، جيڪو اڄ اسان لاءِ هوند تمام ڪارائتو ثابت ٿئي ها.

”هيئت‌العالم لکڻ وقت جدا جدا شهرن جو احوال لکندي، ڪيترن هنڌن تي مؤلف پنهنجا اکين ڏٺا واقعا به بيان ڪيا آهن، جنهن جي ڪري هي ڪتاب جي مفيد هجڻ جو پهلو تمام گهڻو وڌي ويو آهي. انهيءَ ڪتاب جو هڪ نسخو جيڪو مصنف جي زماني جو ئي معلوم ٿئي ٿو، سنڌي ادبي بورڊ ۾ موجود آهي. جنهن جي سائيز ٥×½٧ آهي، منجهس ١٤٨ صفحا آهن ۽ هر صفحي ۾ ١٣ سٽون آهن.

انهيءَ ڪتاب ۾ سنڌ جي باري ۾ جيڪو احوال آهي، تنهن کي هن ڪتاب جي پڇاڙيءَ ۾ اسان ضميمي طور ڏنو آهي، تاڪ سنڌ جي باري ۾ مصنف جا محنت ڪئي آهي، سا يڪجا شايع ٿي وڃي.

www.maktabah.org

وفات

اها ڳالهه به تحقيق سان چئيءَ طرح ثابت نه ٿي سگهي آهي، ته "تحفةالطاهرين" جو مؤلف ڪهڙي سن ۾ پيدا ٿيو ۽ ڪهڙي سال ۾ وفات ڪيائين، پر اندازي ۽ اشارن سان چئي سگهجي ٿو ته هو ٻارهين صديءَ جي وچ ڌاري ميان نور محمد ڪلهوڙي (١١٣٠هه–١١٦٧هه) جي حڪومت ۾ ڪنهن ان وقت پيدا ٿيو هوندو. نادر شاهه جي ڪٽڪ لٽ، ڪلهوڙن جي گهرو لڙائي ۽ سنڌ زواليت ۽ ٽالپورن جي حڪومت جي شروعات ۽ ٻيا سڀ واقعا پنهنجي حياتيءَ ۾ خود پنهنجن اکين سان ڏٺا هوندائين.

هيئت‌العالم سندس ٻڍاڙي واريءَ عمر جي تصنيف آهي، قياس جي آڌار تي چئي سگهجي ٿو ته ڪتاب پوري ٿيڻ کان پوءِ هن جلد ئي وفات ڪئي هوندي. والله اعلم بالصواب.

تحفةالطاهرين جا نسخا

مون تحفةالطاهرين کي ايڊٽ ڪرڻ وقت هيٺيان ٽي نسخا پنهنجي سامهون رکيا آهن:

(١) جناب حسام‌الدين راشديءَ وارو نسخو، جنهن جي ڪتابت جو سال ڄاڻايل ڪونهي، پر ڪاغذ ۽ خط جي اعتبار سان بلڪل جهونو نسخو معلوم ٿئي ٿو. ان جي سائيز ٥×٩ آهي، صفحا ١٠٠ ۽ هر صفحي ۾ ١٩ سٽون آهن. انهيءَ نسخي کي بنياد بڻائي، هيٺ ڄاڻايل ٻن نسخن سان چڱيءَ طرح ڀيٽيو ويو آهي.

(٢) مولانا مفتي محمد ابراهيم ڳڙهي ياسينوي وارو نسخو- هيءُ نسخو معمولي اکرن ۾ لکيل آهي. سائيز ٥×٧، صفحا ١٢٠ ۽ هر صفحي ۾ ١٨ سٽون اٿس. خط جي نموني ۽

www.maktabah.org

ڪتابت جي انداز منجهان معلوم ٿئي ٿو ته چاليهه - پنجاهه سال اڳ جو لکيل آهي.

(۳) منهنجو پنهنجو نسخو - هيءُ نسخو منهنجي ڪتبخاني ۾ محفوظ آهي. اٽڪل سٺ - ستر سال اڳي جو لکيل معلوم ٿئي ٿو. سائيز ۷½×۱۰، صفحا ۹۴ ۽ هر صفحي ۾ ۱۹ سٽون اٿس.

مــاخــذ

هن ڪتاب جي تصحيح وقت هيٺيان ڪتاب منهنجي مطالعي هيٺ رهيا آهن:

۱. تحفة الڪرام،	مير علي شير قانع ٺٽوي	(ڇپيل)
۲. حديقة الاولياء،	سيد عبدالقادر ٺٽوي	(قلمي)
۳. تذڪرة المراد،	حاجي محمد حسين صفائي ٺٽوي	(قلمي)
۴. مقالات الشعراء،	مير علي شير قانع ٺٽوي	(قلمي)
۵. معارف الانوار،	محمد صالح بن زڪريا ٺٽوي	(قلمي)
۶. آداب المريدين،	سيد علي ثاني	(قلمي)
۷. مڪلي نامو،	مير علي شير قانع ٺٽوي	(مطبوعه مهراڻ، ۲-۱۹۵۶ع، سنڌي ادبي بورڊ)
۸. لب تاريخ سنڌ،	خداداد خان	(مطبوعه)
۹. بزم صوفياء،	دارالمصنفين	(مطبوعه)

تصحيح سان گڏوگڏ اسان ضروري هنڌن تي تشريح ۽ وضاحت لاءِ ڪي نوٽ به ڏنا آهن. خيال هو ته جن اولياءَن سڳورن جو ذڪر هن ڪتاب ۾ اچي چڪو آهي، تن جي تربتن جا فوٽا ۽ نقشا به ڏنا وڃن، پر وقت جي مجبورين سبب اسان جي اها ڪوشش ڪامياب نه ٿي سگهي، تنهنڪري في الحال انهيءَ صورت ۾ ئي اهو نسخو پريس ۾ موڪليو ويو. جيڪڏهن آئنده حالتون سازگار ٿيون ته انشاءالله ٻي ايڊيشن ۾ انهن سڀني اولياءَن ۽ بزرگن جو پورائو ڪيو ويندو.

www.maktabah.org

ڀڄاڙيءَ ۽ آءٌ پنهنجو اخلاقي ۽ ضروري فرض سمجهان ٿو ته پنهنجي محترم دوست سيد حسام الدين راشديءَ جو دل جي خلوص سان شڪريو ادا ڪريان، ڇاڪاڻ ته هن صاحب انهيءَ ڪتاب جي سلسلي ۾ پنهنجن مفيد مشورن سان منهنجي هر قدم تي رهنمائي فرمائي آهي ۽ مواد ڪٺي ڪري ڏنو ۽ ته ڪابه ڪسر باقي نه ڇڏي اٿس ۽ سچ پچ حقيقت اها آهي ته جيڪڏهن هن صاحب جو خلوص ۽ مهربانيون مون سان شامل نه هجن ها ته هن ڪتاب ايڊٽ ڪرڻ ۾ مون کي تمام گهڻن تڪليفن ۽ دشوارين کي منهن ڏيڻو پوي ها.

مان پنهنجي دوست مولانا اعجازالحق قدوسيءَ جو به شڪرگذار آهيان، جنهن صاحب هن ڪتاب جي مسودي پڙهڻ ۽ متن جي تصحيح ۾ منهنجي ڪافي مدد ڪئي ۽ پنهنجي قيمتي وقت سيڙائڻ ۾ وسون ڪين گهٽايو.

منهنجي دعا آهي ته خداوند ڪريم انهن سڀني ڀلارن بزرگن ۽ اڪابر اوليائن جي صدقي، جن انسانيت جي علم بلند ڪرڻ لاءِ سر لوڙ ڪوششون ڪيون ۽ جن جو تذڪرو هن ڪتاب جي سونهن ۽ سوڀيا آهي. اسان سڀني کي سٺي سيرت ۽ نيڪ عملن ۾ اهو ممتاز درجو عطا فرمائي، جنهن لاءِ انهن خدا جي پاڪ ٻانهن پنهنجون پياريون حياتيون وقف ڪري ڇڏيون.

”آشيانهٔ ادب“ گڙهي ياسين، سکر

۲- جون سنه ۱۹۵۶ع

بدرعالم دراني

www.maktabah.org

متن

تحفۃ الطاہرین

www.maktabah.org

www.maktabah.org

بسم الله الرحمن الرحيم

ساراهہ ۽ ثنا ان هڪ الله کي سونهين، جنهن انساني وجود جي صحن ۾ محبت جو جهنڊو بلند ڪيو ۽ صوفين جي دلين کي معرفت جو خزانو بنايو ۽ يقين وارن جي واٽ ۾ هدايت جو ڏيئو ٻاريو. انهن جي جسم جي گهر ۾ معرفت ۽ سڃاڻپ جو خزانو گڏ ڪيو. شوق شراب جي مست پيا ڪن ۽ عشق جي واديءَ ۾ پانڌيڙن کي توحيدي سير ۾ مستغرق ڪيو. دل جو آئينو ان جي تجليات کان روشن، دل جي صحبت ان جي معرفت جي گلن کان گلشن، عاشقن جون دليون ان جي محبت جي آتش ۾ سڙيل ۽ سندس ئي عشق جي ٻاهہ دل جي ٻنيءَ ۾ ٻريل آهي.

اڻ ڪٿ صلواتون ۽ درود محمد مصطفیٰ احمد مجتبیٰ صلي الله عليه وسلم جي پاڪ روح تي هجن، جيڪو شافع محشر، چئني چيريندڙ، نبين جو سردار، صوفين جو سرواڻ، رسولن جو فخر، رستي جو رهنما، مظهر ڪرم، عالي همت وارو، نبوت ۽ رسالت جي مسند کي سونهن بخشيندڙ، هدايت جي قافلي وارن جو اڳواڻ ۽ شفاعت جو ڌڻي آهي.

سندس آل پاڪ ۽ اصحابن سڳورن تي به قيامت تائين رحمت وسي، جيڪي عالم جا اڳواڻ ۽ آدم جي اولاد جا رهنما آهن.

حمد ۽ صلواة کان پوءِ الله جو ضعيف ٻانهو محمد اعظم پٽ شيخ محمد شفيع پٽ شيخ عبدالسلام (الله انهن تي رحم

ڪري) چوي ٿو ته، اهي اولياءالله جيڪي مڪلي ٽڪريءَ(۱) ۽ ٺٽي شهر (۲) ۾ آرامي آهن. انهن جو ٿورو گهڻو احوال

---

(۱) تحفة الڪرام جي صاحب مڪليءَ جي نالي جو ڪارڻ هن ريت نقل ڪيو آهي: ”خدارسيده بزرگن منجهان ڪو بزرگ حرمين شريفين ڏانهن وڃڻ جي ارادي سان هتان اچي نڪتو. اچڻ ڪانپوءِ مٿس وجد جي هڪ اهڙي ڪيفيت طاري ٿي، جو انهيءَ حالت ۾ گهڙيءَ گهڙيءَ ائين ٿي چيائين ته ’هذا مڪة لي‘ جنهن جو مطلب آهي ته ’هيءُ منهنجي لاءِ مڪو آهي.‘ اهو ان بزرگ جي زبان جو اثر ۽ ڪرشمو آهي جو اهو هنڌ ’مڪة لي‘ جي ’ت‘ جي تخفيف سان ’مڪّلي‘ ۽ پوءِ ’مڪلي‘ مشهور ٿي ويو.“ تحفة الڪرام، جلد ۳، صفحو ۱۸۵.

(۲) تاريخ طاهري ۾ لکيل آهي ته ”ٺٽي جو بنياد ڄام نظام الدين ’ننڍي‘ وڌو. هن جڏهن هن شهر جو بنياد ٿي رکيو، تڏهن نجومين کي گهرائي، ساڻن صلاح ڪيائين ته، هن شهر کي ڪهڙي طرح آباد ڪيو وڃي؟ انهن جواب ڏنو ته ”اوهان جيڪڏهن اهو شهر جبل جي مٿان آباد ڪندا ته منجهس سنگدل ۽ جاهل ماڻهو پيدا ٿيندا ۽ انهن منجهان وقت جي حاڪم کي هميشه خطرو رهندو، پر جيڪڏهن اوهان ان کي جبل جي هيٺاهينءَ ۾ آباد ڪندا ته منجهس نرم طبيعت، سياڻا ۽ نازڪ مزاج ماڻهو پيدا ٿيندا ۽ اهي پنهنجن حاڪمن سان سدائين وفادار رهندا.“

”اهوئي سبب هو جو ڄام نظام الدين ’ننڍي‘ ٺٽي جو بنياد، جبل جي ماٿريءَ ۾ سنه ۸۸۳ هه مطابق ۱۴۷۸ع ڌاري قائم ڪيو. جيئن ته اهو شهر جبل جي هيٺاهين ۾ آباد ٿيو هو، تنهنڪري ان جو نالو ’ٺٽه ٺٽه‘ پئجي ويو، جو هوريان هوريان منجهي ’ٺٽي‘ جي نالي سان مشهور ٿي ويو.“

پر اسان کي محمد شاه تغلق ۽ فيروز شاه تغلق جي زماني ۾ به ٺٽي جو نالو نظر اچي ٿو. (تاريخ مبارڪ شاهي ۽ تاريخ فيروزشاهي عفيف) جنهن مان معلوم ٿئي ٿو ته، ٺٽو مٿئين روايت جي زماني کان ڪي صديون اڳ آباد ٿي چڪو هو. ٿي سگهي ٿو ته وچ ۾ ويران ٿي ويو هجي ۽ ڄام نظام الدين ان کي وري آباد ڪيو هجي. والله اعلم بالصواب.“

www.maktabah.org

ڪن ڪتابن ۾ آيل آهي، ۽ هن سلسلي ۾ اڄ ڏينهن يعني سنه ١١٩٤ هجري تائين ڪوبه تفصيلي ۽ جامع احوال ۽ ڪتاب لکيل نه آهي، ان ڪري هن ڪمزور (شيخ محمد اعظم ٺٽوي) جي دل ۾ خيال پيدا ٿيو ته، مڪلي نگريءَ، ٺٽي شهر ۽ ان جي آسپاس جيڪي اهل يقين ۽ معرفت، ڪرامتن ۽ برڪتن جا صاحب اولياء الله آرامي آهن، انهن جي شان ڪرامتن جي بيان ۾ ڪتاب لکجي. ان سلسلي ۾ جدا ۽ جامع نسخو جوڙي راس ڪجي.

هن نئي خوشيءَ جي گهڙيءَ ۾ اميد جو ترورو ۽ اميدوار دل کي هيٺين حديث جو فيض حاصل ٿيو: "تنزل الرحمة عند ذكر الصالحين" يعني صالحن جي ذڪر ڪرڻ وقت رحمت نازل ٿئي ٿي.

انهيءَ رحمت ۽ فيض جي اميد تي ڪجھ حق پسند مشائخن جون تحقيق ڪيل حڪايتون ۽ معتبر ڪتابن مان پڙهيل ۽ ڀروسي جهڙيون پڌل روايتون گڏ ڪري، رسالو جوڙي، ان رسالي جو نالو "تحفة الطاهرين" رکيم. هن برڪت ڀرئي رسالي لکجڻ ۽ پڄاڻيءَ جو سال به انهيءَ ئي "تحفة الطاهرين" جي نالي مان نڪري ٿو:

شڪر لله که يافت زيبِ رقم
نسخهٔ دل پذير و معدنِ هوش
سالِ اتمام و نامِ ميمونش
"تحفة الطاهرين" بگفت سروش

١١٩٤ھ

مطلب ته، الله جو شڪر جو دلپذير نسخو ۽ هوش جو خزانو لکجي پورو ٿيو. غيبي آواز ان جي پوري ٿيڻ جو سال ۽ نالو "تحفة الطاهرين" چيو.

١١٩٤ھ

www.maktabah.org

هن ڪتاب جي پڙهندڙن جي سٺن اخلاقن ۽ سهڻين وصفن سان اها اميد آهي، ته هن ڪتاب جي پڙهڻ وقت مؤلف (شيخ محمد اعظم ٺٽوي) کي نه وسارين ۽ خير جي دعا سان ياد رکن.

مناجات

اي الله! مون کي بخش ۽ منهنجي دل جي اک کي پاڻ ڏانهن کول، پاڻ پانئڻ ۽ ڏسڻ کان مون کي بيزار ڪر- مون کي غفلت جي خواب کان بيدار ڪر، پنهنجي گهڻي لطف کان مون کي نواز- منهنجي دل جو گهر غير کان صاف ڪر. ياالله! پنهنجي ڪرم سان منهنجو عذر قبول ڪر- پريشانيءَ جي ڏينهن ۾ منهنجو هٿ وٺ، اي الله! منهنجي بيڪسيءَ تي رحم آڻ، ته آءٌ شيطان جي ڪيدان نه ڪاٺ- حرص هوس جي ڪنڊي کي منهنجي وات کان هٽاءِ، آءٌ پريشان آهيان، منهنجو هٿ وٺ- مون کي توفيق جو جذبو عطا ڪر، سچي عشق سان مون کي همراز ڪر- پنهنجي عشق ۾ مون کي بيقرار ڪر، محبت جي جام سان مون کي سرشار ڪر- اي الله! پنهنجي ڪردار کان شرمسار آهيان، تو کان معافي جو اميدوار آهيان- مون کي گمراهيءَ جي کوهه مان ٻاهر ڪڍ، مون تي باران رحمت وساءِ- منهنجي دل کي غير جي محبت کان آزاد ڪر، دل کي هدايت جي نور سان روشن ڪر- منهنجي جان کي نور بخش، منهنجي دردمند دل کي سرور بخش- مون کي توفيق ڏي ته تنهنجو واقف ٿيان، مون کي تلقين ڪر ته توکي سڃاڻان- منهنجي دل ۾ معرفت جو ڏيو ٻار، حرص هوس جو گند ڪچرو منهنجي دل مان ساڙ- عنايت جي صبح سان منهنجي رات کي سحر ڪر، منهنجي مثل دل کي پنهنجي لطف سان رهبر ڪر- منهنجي رات جي اميد کي چمڪندڙ صبح وانگر روشن ڪر، منهنجي ڏکايل دل کي ظاهري خوشي عطا ڪر- شيطان جي شر کان مون کي پناهه ڏي، معرفت جي گلشن ۾ مون کي وات ڏي- اي الله! تون قادر آهين، ڪنهن ڏي منهن ڪيان،

www.maktabah.org

تون ئي حاجتون پوريون ڪندڙ آهين. تو ۾ ئي آسهد رکان ٿو- اي الله! توکان رحمت جي آسيد ٿو رکان، اي الله! گنهگار آهيان، توکان بخشش جي اميد ٿو رکان- اي الله! الست جي وچن جي شناسائي ڏي، اي الله! پاڪ شراب سان مون کي مست ڪر- اي الله! پنهنجو عشق ڏي، منهنجو درمان بہ تون ئي آهين- عشق جي بيقراري ڏي منهنجو حقيقي محبوب بہ تون ئي آهين- گمراهيءَ جي واديءَ ۾ گم ٿيلن جو رهنما بہ تون آهين، پليل پٽڪيلن جي ناڪامي جي مراد بہ تون آهين- اي الله! مون کي پنهنجي احديت جي بارگاهہ جو آشنا ڪر، اي الله! مون کي پنهنجي بارگاه صمديت جو واقف ڪر- اي الله! مون کي عدم جي پيٽ مان وجود جي ميدان ۾ آندو اٿئي، اي الله! مون کي غيب جي پردي مان شهود جي جلوي ۾ آندو اٿئي- هينئر اهو ڪر، جو تنهنجي رحمت جو لائق ٿيان، مون سان اهو ڪرم ڪر، جو تنهنجي بخشش جو حقدار بڻجان- اي الله! شهادت جي ميدان جي جانبازن جي صدقي، اي الله! ارادت جي واٽ جي پانڌيئڙن جي صدقي- اي الله! پرهيزگارن، سلوڪ جي سالڪن جي صدق ۽ صفائي جي صدقي- اي الله! معرفت جي پاڪ شراب جي پياڪن جي صدقي- اي الله! محبت جي شرابخاني مان ڍڪ پريندڙن جي صدقي- منهنجي دل کي معرفت جي رندي سان صاف ڪر- منهنجي دل جي آئيني کي نوراني تجليءَ جو مظهر ڪر- منهنجي اميد جي کيتيءَ کي پنهنجي رحمت جي برسات سان سيراب ڪر، منهنجي دکايل دل کي پنهنجي محبت ۾ سرسبز ۽ شاداب ڪر.

اي الله! اسان کي پنهنجي محبت ڏي ۽ انهن جي محبت ڏي جيڪو توسان محبت ڪري ٿو ان عمل جي محبت ڏي، جيڪو اسان کي تنهنجي ويجهو ڪري!

مخفي نہ رهي تہ، هي رسالو (تحفة الطاهرين) ٻن بابن ۽ هڪ مقالي تي مشتمل آهي:

www.maktabah.org

باب ٻارهون: انهن اوليائن جو ذڪر جيڪي مڪلي ٽڪريءَ تي آرامي آهن.

باب ٽيون: انهن اوليائن جو احوال جيڪي ٺٽي شهر ۾ آرامي آهن. هن باب ۾ ٻارهن فصل آهن.

فصل پهريون: انهن اوليائن جو احوال جيڪي غله بازار پاڙي ۾ آرامي آهن.

فصل ٻيو: انهن اوليائن جو احوال جيڪي پائيخان پاڙي ۾ آرامي آهن.

فصل ٽيون: انهن اوليائن جو احوال جيڪي سهتيه پاڙي ۾ آرامي آهن.

فصل چوٿون: انهن اوليائن جو احوال جيڪي مغلواڙه پاڙي ۾ آرامي آهن.

فصل پنجون: انهن اوليائن جو احوال جيڪي اگر پاڙي ۾ آرامي آهن.

فصل ڇهون: انهن اوليائن جو احوال جيڪي تندسر پاڙي ۾ آرامي آهن.

فصل ستون: انهن اوليائن جو احوال جيڪي گدا بازار پاڙي ۾ آرامي آهن.

فصل اٺون: انهن اوليائن جو احوال جيڪي مسگر پاڙي ۾ آرامي آهن.

فصل نائون: انهن اوليائن جو احوال جيڪي خواجه شڪر پاڙي ۾ آرامي آهن.

فصل ڏهون: انهن اوليائن جو احوال جيڪي ٺٽي پاڙي ۾ آرامي آهن.

فصل يارهون: انهن اوليائن جو احوال جيڪي قلعي ارڪ جي آسپاس آرامي آهن.

مقالو: انهن الله وارن جو احوال جيڪي ٺٽي شهر جي آسپاس آرامي آهن.

www.maktabah.org

باب پهريون

الله وارن جو ذڪر جيڪي مڪلي ٽڪريءَ تي آرامي آهن

”حديقة الاولياء“ (١) ۾ ذڪر آهي تہ ڄام تماچي (٢) پنهنجي حڪومت جي وقت ۾، عارف حق، ڪامل ولي شيخ

(١) هيءُ سنڌ جي اوليائن جو سڀ کان پهريون تذڪرو آهي، جو اڃا تائين شايع نہ ٿيو آهي. ”تحفة الڪرام“ ۽ ”تحفة الطاهرين“ جو ماخذ بہ اهوئي تذڪرو آهي، جنهن جو مصنف سيد عبدالقادر بن سيد محمد هاشم بن سيد محمد حسين ٺٽي وارو، مرزا خسرو چرڪس جي دربار جو لوازيل هو. هن اهو تذڪرو، مرزا خسرو چرڪس جي فرمائش تي لکيو ۽ ان جي نالي سان منسوب ڪيائين. (مقالات الشعراء، ص ٨٨). سنڌ جي صوفين بابت پهريون تذڪرو ”تذڪرة الاولياء“ علامه قاضي محمود ٺٽويءَ سن ٩٨٠هه ۾ لکيو هو، پر ان جو ڪوبہ نسخو ملي نہ سگهيو آهي. ان بعد حديقة الاولياء جو نالو اچي ٿو. هي تذڪرو ١٠١٦هه ۾ لکيو ويو، جنهن کي سيد حسام الدين راشدي مرحوم ايڊٽ ڪري، سنڌي ادبي بورڊ طرفان ١٩٦٧ع ۾ شايع ڪيو آهي (مترجم).

(٢) ڄامن جو گهراڻو سمن جي خاندان سان تعلق رکي ٿو. ڄام الڙ جو پٽ، ڄام تماچي سمن جي خاندان جو ٽيون بادشاه هو ۽ جو بابيني جي پٽ، ڄام جوڻي جي مرڻ کان پوءِ، ملڪ جي سڀني اميرن جي صلاح سان تخت تي ويٺو هو. سلطان علاءالدين جو لشڪر، لڙائيءَ کان پوءِ، ڄام تماچيءَ کي سندس ٻارن ٻچن سوڌو دهلي وٺي ويو. (تاريخ معصومي ص ٦٤).

گذريل ڪجهه سالن ۾ سمن ڄامن بابت جا تحقيق ٿي آهي، ان موجب هن ڏس ۾ بنهہ نئين معلومات سامهون آئي آهي. تفصيل لاءِ ڏسو: تحفة الڪرام فارسي، ايڊٽ حسام الدين راشدي، نسب نامو، ص ١١٠، سنڌي ادبي بورڊ (مترجم).

www.maktabah.org

حماد معروف جماليءَ درويش جي ارشاد موجب هن ٽڪريءَ تي مسجد جوڙائي هئي ۽ ان جو نالو "مڪلي" رکيو. ان ڪري اها ٽڪري هن مسجد جي نالي سان مشهور ٿي، پڻ شيخ حماد جماليءَ امر فرمايو ته، آئنديءَ ماڻهن کي اتي دفن ڪن. جيتوڻيڪ ان کان اڳ ۾ ماڻهو مئن کي "پير آر"(١) تي کڻي ويندا هئا ۽ حضرت شاه عالم معروف پير پٺي(٢) جي

(١) هي ڳوٺ ٺٽي کان ٻارهن ميل ڏکڻ طرف ٻڌل آهي. هن کي "پير آر" به ڪري چوندا آهن ۽ اڄڪلهه اهو ڳوٺ "پير پٺي" جي نالي سان مشهور آهي.

(٢) هنن جو اصلي نالو "پير حسين"، ڪنيت "ابوالخير" ۽ "شاهه عالم" لقب هون. سندن اباڻي آکهه جو سلسلو، پير حسين بن راڇپر بن ڪاهو بن لاکو بن سخيري سان وڃي ٿو ملي.

سندن والده سڳوريءَ جي نسب جو سلسلو هن ريت ڄاڻايل آهي: بي بي سلطان ڏيءَ مدار ڏيءَ شرفو. (بياض سچيڏنو، ص ٩٩، ملڪيت سنڌي ادبي بورڊ).

حضرت شيخ پٺو، سنڌ جي وڏن پهلارن اوليائن سڳورن مان ليکيو وڃي ٿو. پاڻ حضرت شيخ زڪريا بهاءُالدين جا مريد هئا. مريد ٿيڻ کان اڳ ٺٽي جي ويجهو هڪ جبل جي غار ۾ رهندا هئا. حضرت شيخ زڪريا بهاءالدين جي مريد ٿيڻ کان پوء، سندن ولادت ۽ ڪرامت جي مشهوري نهايت گهڻو وڌي ويئي. پاڻ سن ٦٠٦هه ۾ وفات ڪيائون ۽ انهي ساڳي جبل تي دفن ٿيا، جنهن جي غار ۾ رهندا هئا. سندن تربت اڄ به عام خاص ماڻهن جي زيارتگاهه آهي- جيئن "حديقة الاولياء" جي مصنف چيو آهي:

"زائران آستانش صد هزار
مي رسد از هرطرف ليل و نهار"

يعني:

ماڳ آن جي جا سلامي سو هزار
هرطرف کان ٿا اچن ليل و نهار

www.maktabah.org

پاڙي ۾ وچي دفن ڪندا هئا. ان ڪان پوءِ ماڻهن مڪلي ٽڪريءَ کي قبرستان بنايو.

ان ڪان پوءِ هي برڪت پري ٽڪري ڀلارن اوليائن جي ڪاڻ ۽ صوفين سگهورن جو خزانو بنجي پئي آهي. ڪنهن کي ڪهڙي طاقت آهي جو هتي جيڪي الله وارا آرامي آهن، انهن جو ڳاڻيٽو ڪري سگهي. هر ڪُنڊ ۾ ڪامل مرد ۽ صاحب درد ستل آهي. هر وک تي معرفت جا صاحب ۽ هر قدم تي حق جو پانڌيڙو آرامي آهي.

هن رسالي جي مؤلف انهن صاحب ڪمال بزرگن جو پنهنجي لياقت ۽ طاقت آهر جنهن احوال کان واقف ٿي سگهيو آهي، اهو سمورو احوال قلم جي حوالي ڪري ٿو.

رب يسر و تمم بالخير

---

(١)

قطبن جي قطب سيد محمد حسين معروف پير مراد شيرازي جو احوال (١)

حضرت سيد محمد حسين 'پير مراد' وڏو ڪامل بزرگ، وڏي مرتبي ۽ شان وارو، زماني جو قطب، ولايت جي سڀني صفتن سان سينگاريل ۽ سلوڪ جو سچو سرواڻ هو.

---

(١) سندن تفصيلوار احوال هيٺين ڪتابن ۾ ملي ٿو: حافظ حاجي محمد حسين "صفائي" جو تصنيف ڪيل "تذكرة المراد"، حضرت سيد علي ثاني جو تصنيف ڪيل "آداب المريدين" ۽ "معارف الانوار- بيان فضائل سيد الابرار وائمة اطهار واحوال قطب المختار"، مصنف: محمد صالح ان ملا زڪريا، ٺٽي وارو.

www.maktabah.org

سندس ولادت سال ٨٣٠ هجري ۾ ٿي. سندس ولادت کان اڳ ۾ حقيقت ۽ معرفت جي ڄاڻو شيخ عيسيٰ لنگوٽي ۽ ٻين الله وارن بزرگن ان جي ولادت جي خوشخبري ڏني هئي ۽ پنهنجي ارادتمندي جو اظهار به ڪيو هو(١).

چون ٿا ته، ڇهن ڪان پوءِ اکيون نه ٿي کوليائين، تانته شيخ عيسيٰ لنگوٽي آيو، ان جي منهن تي اکيون کوليائين. شيخ عيسيٰ چيو: "هي اهوئي ماڻهو آهي، جنهن جي مريديءَ لاءِ مون کي انتظار هو."

تذڪرة المراد ۾ آهي ته، جنهن وقت سندس عمر چاليهه سال ٿي ته پنهنجي طريقت جو اظهار فرمايائين. هر طرف کان ماڻهو سندس خدمت ۾ آيا ٿي ۽ مريديءَ جو همٿ ورتائون ٿي. اهڙيءَ طرح سندس بزرگيءَ جو غلغلو حضرت شيخ بهاءالدين

---

(١) حضرت پير مراد جي نسب جو سلسلو هن ريت آهي: سيد محمد حسين عرف سيد مراد (وفات سنه ٨٩٣هه) بن سيد احمد بن سيد محمد شيرازي، بن سيد محمود (وفات سنه ٦٩٤هه مدفن شيراز)، بن سيد محمد (وفات ٧١٤ هه) بن شاه محمود (وفات سنه ٧٥٣ هه)، بن سيد ابراهيم (وفات سنه ٦٤٥هه مدفن شيراز)، بن سيد قاسم (وفات سنه ٦٢٠هه مدفن شيراز)، بن سيد زيد (وفات سنه ٦٠٩هه مدفن مڪو شريف)، بن سيد جعفر (وفات سنه ٥٩٥ هه مدفن مڪو شريف-جنت المعليٰ) بن شاهه حمزه (وفات سنه ٥٤٩هه مدفن ڪربلا)، بن شاهه هارون (وفات ٥٣٢هه مدفن ڪربلا)، بن سيد عقيل (وفات سنه ٥١٢هه مدفن ڪربلا)، بن سيد عقيل (وفات ٤٩٢هه مدفن سرمن ريءِ)، بن سيد اسماعيل (وفات سنه ٤٣٩هه مدفن سرمن ريءِ)، بن سيد علي اصغر، بن سيد علي جعفر، بن سيد محمد، بن سيد علي نقي، بن امام علي رضا، بن امام موسيٰ ڪاظم.

(معارف الانوار قلمي، مصنف: محمد صالح ٺٽي وارو).

نوٽ: هي نسخو منهنجي لائبريري "آشيانهءِ ادب" ۾ موجود آهي. (مرتب).

www.maktabah.org

زڪريا ملتاني (١) جي پوٽي حضرت شيخ صدرالدين جي ڪن تائين وڃي پهتو.

ان هڪ خادم ملتان مان پير مراد کي گهرائڻ لاءِ موڪليو ۽ کير جو ڀريل پيالو به ان سان گڏ موڪليو. ان مان شيخ صدرالدين جو مقصد اهو هو ته، جهڙيءَ طرح هي کير جو پيالو ڀريل آهي، اهڙيءَ طرح سنڌ ملڪ به اسان جي بزرگيءَ سان ڀريو پيو آهي، ٻئي جي گنجائش ناممڪن آهي. اها پڻ ڪرامت ظاهر ٿي ته ملتان کان ٺٽي تائين ايتري پنڌ تي به، کير بلڪل نه ڦٽو ۽ هڪ ڦڙو به ان پيالي مان نه هاريو.

شيخ صدرالدين جو قاصد ٺٽي شهر ۾ پهچي، پير مراد جي حضور ۾ حاضر ٿيو. نيائي پهچائڻ کان پوءِ کير جو پيالو به سندس اڳيان رکيو ويو. حضرت قطبن جي قطب پير مراد نماز جي مصلي هيٺان گل ڪڍي، ان کير جي پيالي ۾ ڪڍي رکيو ته اسان جي جاءِ خالي آهي. مطلب ته جيئن کير جي ڀريل پيالي ۾ گل تري رهيو آهي، تيئن اسان به ان کير جي پيالي مٿان گل وانگر ترندا رهنداسون ۽ شيخ صدرالدين جي جواب ۾ هي نيابو چوائي موڪليائين: ”توهان حضرت ابوبڪر صديق جو اولاد ۽ آئون حضرت پيغمبر صلي الله عليه وسلم جو

---

(١) حضرت شيخ بهاءالدين زڪريا جو ڏاڏو حضرت ڪمال الدين شاهه قريشي مڪي شريف مان خوارزم ۾ پوءِ اتان ملتان ۾ آيو ۽ اتي ٽڪيس شيخ بهاءالدين زڪريا جو والد، مولانا وجيه الدين ڄائو. مولانا وجيه الدين پنهنجي سهري سان گڏ، ملتان جي پسگردائيءَ ۾ ڪوٽ ڪروڙ جي قلعي ۾ رهندو هو ۽ شيخ بهاءالدين زڪريا به اتي پيدا ٿيو. شيخ بهاءالدين، شيخ شهاب الدين سهرورديءَ جو مريد ۽ خليفو هو. ”سفينة الاولياء“ ۾ سندس ولادت سنه ٥٦٥هه ۽ وفات سنه ٦٦٦هه لکيل آهي. (بزم صوفياءِ- صفحو ١٠٤).

www.maktabah.org

اولاد آهيان. ابوبڪر صديق هر روز حضور جن جي خدمت ۾ ايندو هو ۽ حضور صلي الله عليه وسلم ان وقت کنهن ضرورت وقت ويندو هو. هن صورت ۾ اڳين جي سنت موجب، توهان کي مون وٽ اچڻ جڳائي ۽ مون کي اوهان وٽ اچڻ نه ٿو سونهين.

هن جواب ملڻ کان پوءِ شيخ صدرالدين جو قاصد واپس ٿيو ۽ پيرانتو احوال شيخ جي خدمت ۾ پهچايو ۽ اهو پيالو به ان گل سميت پنهنجي پير روشن ضمير جي سامهون رکيائين. جون ٿا ته ايتري وقت گذرڻ کان پوءِ به ملتان تائين، اهو گل سائو ۽ تازو هو. آندو ائن ته شيخ صدرالدين کي حضرت پير مراد جي ملاقات جو شوق دل ۾ دامن گير ٿيو. سگهوئي لڏي آيو، پير مراد سان ملاقي ٿيو ۽ پنهي جي پاڻ ۾ ڏاڍي پريت ٿي.

روايت آهي ته هڪ ڏينهن ٻئي حقيقت جا صاحب جمعي نماز ادا ڪرڻ لاءِ جامع مسجد ”ولي نعمت“ ۾ ٿي آيا(۱). واٽ تي مٿل پلو پيو هو. شيخ صدرالدين چيو: ”قُمۡ بِاِذۡنِ اللهِ“ الله جي حڪم سان اُٿ. ان وقت پلو جيئرو ٿي پيو. پير مراد ان ڏي نه نهاريو ۽ خاموش رهيو. مسجد ۾ پهچڻ کان پوءِ پيش امام جو انتظار ڪيائون، پر کنهن سبب ڪري اهو حاضر نه ٿيو. حضرت قطب زمان پير مراد خادم کي فرمايو ته: ”وڃ رستي مان کنهن ماڻهوکي وٺي اچ.“ جون ٿا ته اهو خادم جنهن وقت مسجد کان ٻاهر آيو ته ان جي نظر هڪ پوڙهي برهمڻ تي پئي، جنهن جي حياتي ڪفر ۽

(۱) ٺٽي جي جامع مسجد جنهن جي باري ۾ ”تحفة الڪرام“ جي مصنف جو بيان آهي ته، ”اها مسجد سمن حاڪمن ٺهرائي هئي، ۽ ان کي مسجد ”ولي نعمت“ به ڪري چوندا هئا.“

(تحفة الڪرام - صفحو ۱۹۰، جلد ۳).

www.maktabah.org

بت پرستي ۾ گذري هئي. خادم ان کي چيو: "توکي زماني جو قطب ٿو سڏي" ان هائو ڪئي ۽ مسجد ۾ آيو. پير مراد پنهنجي منهن مبارک تان ڪپڙو هٽايو ۽ ان جي هڪ نظر سندس منهن مبارک تي پئي ته، ان مهل جٽيو چني، قال الله ۽ قال رسول الله چئي، الله ۽ رسول جي ڳالهين ۾ مشغول ٿي ويو. جمعي جي خطبي ۽ نماز ادا ڪرڻ ڪان پوءِ منبر تي آيو. بسم الله جون چوڏهن معنائون بيان ڪيائين. ان وقت قطب زمان پير مراد، شيخ صدرالدين کي فرمايو ته، "مثل کي جيئرو ڪرڻ بدعت آهي. مثل دل کي جيارڻ مشائخن جي سنت آهي." ان تي شيخ صدرالدين فرمايو: "تون مشائخن جي مراد آهين ۽ توکان ئي مرادون حاصل ٿين ٿيون." ان کان پوءِ سيد محمد حسين "مراد" جي لقب سان مشهور ٿي ويو.

مسجد صفه (١) پير مراد جي آثارن سان آهي، جا اصل ۾ هندن جي وڏي مڙهي هئي. جنهن وقت پير مراد ان جي

(١) تحفة الڪرام جي صاحب جو بيان آهي، ته شروعات ۾ اها مسجد چار نظام الدين جي ديوان لکي مل جو بت خانو هئي، جنهن کي سيد مراد پنهنجي زماني ۾ مسجد ۾ بدلائي ڇڏيو. جڏهن اهو بت خانو مسجد ۾ تبديل ٿي رهيو هو، تڏهن ديوان لکي مل سيد مراد جي مخالفت ڪرڻ ۽ ڪيس انهيءَ ارادي کان باز رکڻ لاءِ هڪدم اچي حاضر ٿيو، جيئن هو سيد صاحب جي سامهون آيو، تيئن سندس حقيقي رعب جي ڪري، سندن برخلاف هڪڙو اکر به واتان ڪڍي نه سگهيو. پر بجاءِ ان جي سيد صاحب جي خدمت ۾ پنهنجي ڏوهٽي مولي مل کي پيش ڪري، دعا ڪرڻ لاءِ عرض ڪيائين. پاڻ دعا ڪندي فرمايائون، ته "توهان شهر جي اترئين پاڱي ۾ وڃي رهو. خدا گهريو ته اهو پاڙو تنهنجي ڏوهٽي جي نالي تي "ٺٽ مولو" مشهور ٿي ويندو." ٿيو به ائين ۽ اهو پاڙو پنهنجي زماني ۾ گهڻو آباد ۽ نهايت پررونق هو. (تحفة الڪرام صفحو ١٩٠، جلد ٣).

www.maktabah.org

ڏاهڻ جو امر فرمايو ته، ڄام نظام الدين مشهور 'ڄام نندو'(١) جو ان وقت حڪمران هو، تنهن ڪافرن جي ڏانهن تي پنهنجي پاڻيجي ڄام سارڪ کي سخت ڪاوڙ ۾ موڪليو ته وڃي ان کي روڪي. ان اچي پير مراد جي خدمت ۾ مشاهدو حاصل ڪيو ۽ معرفت جو ڄام پيتو ۽ سندس ڪرامت جي چاشٽ جو رهاڪو ٿيو.

ڄام نندي پنهنجي خاص ماڻهو شيخ نڙ کي ان جي پٺيان روانو ڪيو ته، اهو به هڪ مشاهدي سان دنيا کان منهن موڙي حال وارو بڻيو.

ڄام نندو ويتر اچرج ۾ پئجي ويو ۽ پنهنجي خاص ماڻهو شيخ ماله کي موڪليو. جيئن ته ان جو ستارو به سڀاڳو هو. سيد جي منهن تي نظر وڌائين ته حقيقي مست بڻجي ويو ۽ دنيا کان هٿ ڌوئي ويٺو. ڄام پنهنجو ارادو بدلايو ۽ شيخ جي ارادتمندن ۾ شامل ٿيو ۽ مسجد جي تعمير ۾ ڀڻ مدد ڪيائين.

ڇو ته سيد ان وقت منهن تان ڪپڙو هٽائي ڇڏيو هو. ان مهل جنهن به سندس منهن مبارڪ تي ڏٺو، ولايت جي درجي تي ڀي پهتو. آندو اٿن ته ٻارهن هزار ماڻهو سيد جا مريد ٿيا هئا ۽ جيڪي سندس خاص صحبت سان فيضياب ٿيل هئا، اهي به پنجن سون کان زياده هئا.

سيد مراد جي عمر ٦٣ سال هئي. سندس سهڻيون صفتون ۽ وڻندڙ اخلاق لکڻ کان گهڻا ۽ ڳڻڻ کان ٻاهر آهن.

---

(١) ڄام نظام الدين نندو سمن جي گهراڻي جو ٻيون خودمختيار بادشاهه پنهنجي ڀيءُ ڄام سنجر جي مرڻ کان پوءِ، ٢٥- ربيع الاول سنه ٨٦٦هه ۾ سنڌ جو حاڪم ٿيو. انهيءَ ڄام نندي ٤٨ سال حڪومت ڪرڻ کان پوءِ سنه ٩١٤هه ۾ وفات ڪئي.

(تاريخ معصومي، صفحو ٧٣-٧٤).

www.maktabah.org

اي الله! پيرن جي پير سيد مراد جي برڪت سان هن ڪتاب جي مؤلف جي دل جون مرادون پڄاءِ.

(٢)

ميان سيد علي وڏي شيرازي جو احوال(١)

هي بزرگ عارفن جو اڳواڻ، حضرت پير مراد جو سڳو ڀاءُ ۽ مريد آهي. چون ٿا ته زماني جي قطب پير مراد، سندس حق ۾ ۽ ان جي اولاد جي حق ۾ خير برڪت، ڪشادي رزق ۽ معرفت جي گهڻي دعا ڪئي هئي. ان مرشد ڪامل جي دعا جي برڪت سان سيد علي شيرازي ولايت جي درجي تي رسيو، ڪشف ۽ ڪرامت جو صاحب بڻيو

سندس ڀاڳ وارو فرزند سيد جلال به رشد ۽ هدايت جو صاحب هو(٢). ان طالبن کي تحقيق ۽ توحيد جي منزل جي رهبري ڪئي.

---

(١) پاڻ، سيد پير مراد جا سڳا ڀاءُ ۽ ڀيريان خليفا هئا. سندن ولادت سنہ ٧٩٥هه ۾ ٿي؛ ۽ ٣٠ صفر سنہ ٨٧٧هه ۾، جمعي جي ڏينهن وفات ڪيائون، ۽ ڀرين ربيع الاول تي، پنهنجي والد جي پيرانديءَ اوير پاسي دفن ٿيا. سندن وفات جو سال "جنة وحريرا" مان لڪري ٿو.

(٢) پاڻ حضرت سيد علي جا وڏا پٽ هئا. پنهنجي والد سڳوري جي وفات کان پوءِ، حضرت پير مراد جو پيو لمبر خليفو مقرر ٿيا. ظاهري علمن ۾ به سندن شمار، ان وقت جي چوٽيءَ جي عالمن ۾ ڪيو ويندو هو. خاص طرح ڪين تفسير، حديث ۽ فقه ۾ تمام گهڻو ڪمال حاصل هو ۽ پاڻ الهن علمن جو درس به ڏيندا هئا. "آداب المريدين" جو مصنف سيد علي ٻيو سندن صاحبزادو هو. پاڻ ٦٦ سالن جي ڄمار ۾، سنہ ٩٠٣هه ۾ وفات ڪيائون. "وجعلنا للمتقين اماما" مان سندن وفات جو سال لڪري ٿو. سندن تربت شريف سندن والد حضرت سيد علي وڏي جي پيرانديءَ ۽ سيد محمد جعفر جي قبر جي لڳولڳ الهندي پاسي ڏانهن آهي. (معارف الانوار)

www.maktabah.org

ان پاڪ صفتن واري بزرگ جون ڪراستون ليکي ڪان ٻاهر آهن.

(٣)

ميان سيد علي ثاني شيرازيءَ جو احوال

هي وڏي رتبي وارو ميان سيد علي وڏي شيرازي جو پوٽو ۽ حضرت قطب زمان جو پونير آهي.

هن ٻهريان حقيقت ۽ معرفت جي صاحب راڄر ڪان فيض ورتو. ان ڪان پوءِ جناب فيض ماب، ولايت ۽ ارشاد جي صاحب، عارفن جي اڳواڻ حضرت مخدوم نوح (الله جون ان تي رحمتون هجن) وٽ آيو (١). معرفت جو رتبو حاصل ڪرڻ لاءِ ڪوشش ڪيائين ۽ فنا في الله جي درجي ڪان گذري، بقا بالله جي درجي سان واصل ٿيو. روايت آهي ته جڏهن رسولن جي سردار صلي الله عليه وسلم جي روضي جي زيارت ڪان مشرف ٿيو ته مديني جي ٻلارن ماڻهن ڏانهس توجه نه ڪيو. انهن سندس بزرگيءَ کي به نه ڄاتو ۽ چيائون: "سيد اچا بزرگيءَ جي حد کي نه پهتو آهي." ان تي سيد علي ثاني حضور صلي الله عليه وسلم جي روضي مبارڪ جي دروازي تي اچي بيٺو ۽ عرض ڪيو: "يا جدي" اي منهنجا ڏاڏا! روضي مبارڪ مان اندران آواز آيو ته "لبيڪ يا ولدي!" حاضر

---

(١) سندن نسب جو سلسلو هن ريت آهي: مخدوم نوح بن نعمت الله، بن اسحاق، بن شهاب الدين، بن مخدوم سرور، بن شيخ فخرالدين، بن شيخ عزالدين، بن شيخ فخرالدين، شيخ ابوبڪر ڪتابي - ويٺل ڪوٽ ڪروڙ، بن شيخ اسماعيل، بن شيخ عبدالله. "تحفة الڪرام" جي مصنف جي چوڻ موجب سندن وفات ٢٧ ذوالقعد سنه ٩٩٨هه ۾ ٿي، ۽ حديقة الاولياء جو مصنف لکي، ٿو ته سنه ٩٩٩هه ۾ وفات ڪيائون ۽ هالن ۾ دفن ٿيا.

(تحفة الڪرام صفحو ١٥١، جلد ٣، حديقة الاولياء، تذڪره مخدوم نوح.)

www.maktabah.org

اي منهنجا پٽ! تنهن تي مديني جا سڀ پلارا سندس قدمن تي اچي ڪريا ۽ پنهنجي گستاخيءَ جي معافي گهريائون.

آندو اٿن ته، جنهن وقت سيد علي ثاني حضور صلي الله عليه وسلم ڪان موڪلائي واپس سوڌيو، ان وقت حضرت مخدوم نوح سندس شهر ڻٽي ۾ آيو. پاڻ ۾ محققانه ملاقات ۽ روح رهاڻ ڪيائون. سيد علي ثاني چيو ته: ”توهان لاءِ سماع جو تحفو آندو اٿم.“ ٻئي ڪمال جا صاحب اٿيا، سماع ۾ اچي ويٺا ۽ عجيب حالت ۽ حيرت جهڙي ڪيفيت ۾ وڃي پهتا. سچن راوين ڪان روايت آهي ته، اهي حقيقت جي جهنگل جا شينهن، هفتي تائين وجد ۾ هئا ۽ پنهنجي وجود ڪان بيخبر هئا.

چون ٿا ته لکي نالي هڪ مالدار ماڻهو هو، جنهن مڪليءَ جي دروازي ويجهو پڪين سرن سان مسجد ٺهرائي. هوشيار ڪاريگرن کي مقرر ڪيو. جڏهن مسجد جي تعمير کان فارغ ٿيا، ڏٺائون ته مسجد جو محراب هڪ گز قبلي جي طرف کان ڦريل هو. لکي، رازن کان مسجد جي تعمير جو خرچ طلب ڪيو. اهي رازا ايتري خرچ ڀرڻ کان عاجز هئا. اتفاق سان مخدوم نوح ۽ سيد علي مڪلي جي زيارت جي ارادي سان اچي اتان لنگهيا. رازا تمام پريشانيءَ ۾ انهن جي دامن کي چنبڙي پيا ۽ پنهنجي عاجزانه احوال جو عرض حال پيش ڪيائون. انهن ٻنهي پلارن کي دل ۾ رحم آيو. مسجد کي هڪ طرف مخدوم ۽ ٻئي طرف سيد وٺي زور لاتو. ڪرامت جي زور تي مسجد کي سڌو ڪيائون. اڄ تائين اها لکيءَ واري مسجد موجود آهي ۽ انهن جي اها ڪرامت سڄ ڪان وڌيڪ روشن آهي.

چون ٿا سيد علي ثاني تمام وڏو فياض ۽ سخي هو. پنهنجي احسان جي دسترخوان تان محتاجن کي نا اميد نه ڪندو هو.

www.maktabah.org

سندس رسالو "آداب المريدين" (۱) يادگار آهي. ڪرامت جو صاحب ۽ مستجاب الدعوات هو. سندس آثارن مان پرنور ۽ روشن گنبذ به آهي.

سنه ۹۸۱ هه ۾ هن دنيا مان موڪلائي هميشه واري باغ ۾ وڃي آرامي ٿيو.

(۴)

سيد عبدالصمد جو احوال

هي سيد حسين جو فرزند، سيد منصور جو پوٽو ۽ قطبن جي قطب سيد مراد شيرازي جو پڙ پوٽو آهي. وڏي ڪمال ۽ ڪرامت جو صاحب هو.

روايت آهي ته هڪ سيد عورت جنهن جي عمر هڪ سو سال هئي ۽ سندس مڙس جي عمر به هڪ سو ڏهن سالن کان مٿي هئي. انهن سيد عبدالصمد جي ڪرامت جو احوال ٻڌو. ان ڪري سندس خدمت ۾ آيا ۽ پٽ جي لاءِ عرض ڪيائون، ڇو ته اولاد انساني اميدن جو سهارو آهي. ان سيد انهن تي پاس مقرر ڪري، ڪين ٽن پٽن جي خوشخبري ڏني. جون ئا، جڏهن اهي زال ۽ مڙس پنهنجي گهر ويا. الله جي قدرت سان نئين جواني محسوس ڪيائون ۽ زندگيءَ جو لطف ۽ خوشي ماڻڻ لڳا ته، ٽن سالن ۾ انهن کي ٽي پٽ ٿيا. سيد عبدالصمد پنهنجو خادم انهن ڏي مقرر ڪيل پاس وٺڻ لاءِ موڪليو. بدقسمتي سان انهن مقرر ڪيل پاس ڏيڻ جو واعدو وفا نه ڪيو، ويتر ان قاصد تي ڪلل ۽ ٺوڪون ڪري، خالي هٿين واپس موٽائي ڇڏيائون. سيد هن ماجرا ٻڌڻ کان پوءِ

---

(۱) ٻاڻ هي ڪتاب ٦٤ سالن جي ڄمار ۾ لکڻ شروع ڪيائون ۽ سنه ۹۵۴هه ۾ لکي پورو ڪيائون. (معارف الانوار قلمي، مصنف: محمد صالح ٺٽي وارو).

www.maktabah.org

فرمايو: ”ڪا ڳالھ ناهي، اسان پڻ پنھنجي امانت موٽائي ٿا وٺون.“ الله جي قدرت! جو انهيءَ رات انهن جي پٽن جي پيٽ ۾ سور پيو ۽ ان وقت مري ويا.

(٥)

شيخ حسين صفائي جو احوال (١)

تذڪرة المراد ۾ آهي، ته هڪ ڏينهن حضرت سيد مراد وضو پئي ساريو. وضوءَ جو بچيل پاڻي ان ڪي پيڻ لاءِ ڏنو. شيخ حسين صفائي جي عجيب حالت ٿي وئي. ان ئي وقت ولايت جي درجي تي وڃي رسيو ۽ اولياءالله جي جماعت ۾ شامل ٿيو.

چون ٿا سندس هڪ خادم ڪيميا جو طريقو ڄاڻندو هو. ان کي پنهنجي مرشد جي مسڪيني حال تي رحم آيو، ان ڪري ڪيميا ٺاهڻ جو طريقو مرشد جي خدمت ۾ بيان ڪيائين ته جيئن رزق جي بي فڪري ٿئي. اهو خادم ڪجھ عرصو پوءِ شيخ جي خدمت ۾ آيو ۽ مرشد کي ساڳي حال ۾ ڏسي ڏکارو ٿيو ۽ عرض ڪيو ”اوهان کي جو ڪيميا جو طريقو پڌايو هوم، ان ڪري اوهان آسودا ۽ خوشحال هجو ها!“ شيخ فرمايو ”هڪ دفعو ڪاڪوس ۾ وڃ ۽ تماشو ڏس.“ اهو ماڻهو موريءَ ۾ ويو، ڪوڙ سون ۽ چاندي ڏٺائين. جڏهن موٽي

---

(١) سندن والده، پير مراد جي بي بي سگهوريءَ وٽ نوڪرياڻي هئي، استغنا ۽ بي نيازي سندن خاص خوبيون هيون، جنهن جو اندازو هن منجهان لڳائي سگهجي ٿو، ته سنڌ جي حاڪم شاھ حسن ارغون ۾ پيرا سائن ملاقات جي خواهش ظاهر ڪئي؛ پر پاڻ هُني پيرا انڪار ڪيائون. سندن وفات سنه ٩٣١ھ ۾ ٿي ۽ ”هو خيرالبقا“ مان سندن وفات جو سال نڪري ٿو. پاڻ حضرت پير مراد جي پيرانديءَ کان دفن ٿيل آهن. (معارف الانوار)

www.maktabah.org

آيو تہ ان کي شيخ چيو ”اي بيخبرا! ڏٺئي تہ خدا وارن جي نظر ۾ دنيا ڪيتري قدر خوار ۽ ذليل آهي. جنهن دنيا کي توهان دل ۾ جاءِ ڏني آهي، اسان ان دنيا کي ڌڪو ڪري، ڪاڪوس جي حوالي ڪئي اٿئون.“

چون ٿا شيخ ڪامل بزرگي کان سرفراز ۽ اهل حاجت جي مرادن پورين ڪرڻ کان ممتاز هو. سندس نبر حضرت پير مراد جي پيرانديءَ کان آهي.

(٦)

شيخ عيسيٰ لنگوٽي جو احوال(١)

هيءُ بحر عرفان جو غواص، قلندرانہ نموني لنگوٽي ٻڌندو هو. آزاد پسند ۽ اڪيلو رهندو هو. ڪڏهن ڪڏهن ارشاد ۽ هدايت جي صاحب شيخ جمال سان ملاقات ۽ روحاني رهاڻ ڪندو هو. اهو بزرگ ٻہ ڪيس عزت جي نظر سان ڏسندو هو ۽ چوندو هو ”هي اهو مرد آهي جنهن جي فخر ۽ بزرگيءَ جي نوبيءَ جي ڪنڊ عرش سان ٿي لڳي.“

---

(١) هن جو اصلي وطن برهانپور هو. اتان ئي سنڌ ۾ آيا ۽ ساموئي ڳوٺ ۾ رهائش اختيار ڪيائون. الهيءَ هنڌ ”مدرسه ارشاد وهدايت“ جو پايو وڌائون ۽ انهيءَ مدرسي ۾ پير مراد شيرازيءَ جي والد سڳوري اچي سائن ملاقات ڪئي ۽ ٻاڻ، سندن مريد ٿيا. پير مراد جي ولادت سڳوريءَ کان پوءِ ٿيا. عجب اتفاق جي ڳالهہ آهي جو مريد ٽيڻ کان ٽي ڏينهن پوءِ سنہ ٩٣١هہ ۾ وفات ڪيائون. ”من اطيع الله بقلب سليم“ مان سندن وفات جو سال نڪري ٿو. سندن تربت شريف، مڪليءَ تي حضرت پير مراد ۽ حضرت سيد علي جي قبرستان جي ويجهو اڄ بہ موجود آهي. (تحفة الڪرام، صفحو ١٨٣، جلد ٣؛ معارف الانوار ۽ مقالات الشعراء).

www.maktabah.org

پوين ڏينهن ۾ حضرت قطبن جي قطب سيد مراد شيرازيءَ جي چمڻ جي خوشخبري ڏني هئائين. سيد مراد جي چمڻ واري ڏينهن حاضر ٿي، سنڌس مريد ٿيءَ جو اقرار ڪري، ٽن ڏينهن کان پوءِ آخرت جو سفر ڪيائين.

(۷)

عبدالرحمان عباسي عرف ملا لٽر جو احوال(۱)

هي وڏو مشائخ ۽ ڪامل اولياء آهي. مطلب ته سندس طبيعت مزيدار دلچسپ ۽ ظرافت آميز هئي. ان ڪري ”لٽر“

---

(۱) تحفة الڪرام جلد ۳، صفحو ۱۸۲ ۾ لکيل آهي ته ”هن پنهنجي حال لڪائڻ لاءِ ڪل چرچي ڪي پردو بنايو هو. ملا جون گل چرچي جهڙيون ڳالهيون محفلن جو ميناج هونديون هيسون ۽ الهيءَ ڪري ”ملا لٽر“ جي لقب سان مشهور ٿي ويو.

”ملا عبدالرحمان جو وطن، ساموئي لڏيءَ جي ڪپ تي ڪينجهر ڳوٺ هو. وفات کان پوءِ ساموئي جي ڪنڌيءَ تي دفن ٿيو ۽ سندس اولاد جو سلسلو به اڃا تائين قائم آهي.“

جهڙي ريت اردو جي مزاحيه ادب ۾ ملا دوپيازو، بيربل ۽ فارسيءَ ۾ ملا نصيرالدين پنهنجن چرچائي ٽوڪن جي ڪري مشهور آهن، تهڙيءَ ريت سنڌي ادب ۾ به ملا لٽر جي لٽڪن چٽڪن کي هڪ خاص اهميت حاصل آهي. سنڌ جي اوليائن سڳورن جي تاريخ ۾ به اهو اڪيلو بزرگ آهي، جنهن کي ولايت سان گڏ ظرافت جي به ڏات مليل آهي. ملا لٽر جي وفات جي تاريخ جي ڪا به خبر نٿي پوي، ۽ ان جي تربت پير مراد جي قبرستان کان ٿورو پرڀرو، اتر- اولهه جي ڪنڊ ۾ موجود آهي.

www.maktabah.org

جي لقب سان مشهور ٿيو. ٿٽي جا سما ڄام سنڌس تمام گهڻي عزت ڪندا هئا ۽ تعظيم بجا آڻيندا هئا(١).

چون ٿا جيڪڏهن ڪو ماڻهو ڪو مشڪل ڪٺي سنڌس خدمت ۾ ويندو هو. هو بزرگ ڪو ڀوڳ چرچو ڪندو هو ته، ان جو مشڪل آسان ٿي پوندو هو. روايت آهي ته، ڪنهن عورت کي ٻار ڄمڻ کان پوءِ نفاس (ٻار ڄمڻ کان پوءِ عورت کي ايندڙ خون) جاري رهيو. اهو رت بند نه ٿي ٿيو. ۽ عورت کي آرام نٿي آيو ان عورت جي مڙس اهو حال حضرت صاحب ڪمال بزرگ لاءِ جي خدمت ۾ وڃي ٻڌايو. پاڻ فرمايائين: ”وڃ، پنهنجي زال کي چئو، جڏهن مون کي ٺهرايو هئائون ته يڪدم رت بيهي ويو هو ۽ تو کي نفاس جو رت اڃا جاري آهي.“ ان شخص ائين وڃي چيو ته نفاس جو وهندڙ رت بند ٿي ويو.

معتبر ماڻهن ۾ مشهور آهي، ته جيڪو به شخص سنڌس قبر جي زيارت تي وڃي ۽ پاڻ کي کلڻ کان روڪي ته ان جو مقصد پورو ٿي ويندو. چو ته سنڌس قبر جي پرسان ٻچ وانگر ڏکهو نشان آهي، ان ڪري ازخود کِل اچي وڃي ٿي.

(١) سنڌ ۾ سومرن جي گهراڻي جي حڪومت پوري ٿيڻ کان پوءِ سمن جي گهراڻي جو بنياد پيو. سمن جي گهراڻي جو پهريون حاڪم ڄام انڙ ۽ پوئيون حاڪم سلطان نظام الدين جو پٽ ڄام فيروز هو، جنهن کان سنه ٩٢٨هه ۾ شاهه حسن ارغون آخري طرح حڪومت هٿ ڪئي ۽ سنڌ تي پوريءَ ريت قبضو حاصل ڪيو. هن گهراڻي جا ڪل پندرهن حاڪم ٿيا ۽ اٽڪل هڪ سو ٽيالوي سال حڪومت ڪيائون.

(تاريخ معصومي صفحو ٦٢ کان ٦٩ تائين)

— شاهه بيگ ٩٢٨هه ۾ سنڌ فتح ڪئي ۽ چئن سالن جي حڪومت بعد سنه ٩٣٠هه ۾ فوت ٿيو. ڏسو: تحفة الڪرام، طبع راشدي، صفحو ١٤٩، سنڌي ادبي بورڊ، ١٩٧١ع. (مترجم).

www.maktabah.org

(۸)

ذڪر درس ڏيپو عليہ الرحمة

هيءُ ڀلارو ميان سيد علي شيرازي جو خدمتگار هو. کانئس سعادت حاصل ڪيائين. باطن جي صفائي، رياضت ۽ عبادت ۾ هميشه ڪوشش ڪندو رهندو هو.

هڪ ڏينهن سيد علي کانئس پيئڻ لاءِ پاڻي گهريو. جيستائين درس ڏيپو پاڻيءَ جو پيالو ڀري آيو تہ سيد علي مڪاشفي جي بحر ۽ استغراق ۾ هليو ويو ۽ هو پاڻيءَ جو پيالو کنيو ادب ۽ انتظار ۾ بيٺو رهيو، تانتہ ٻپهري جي بانگ جو آواز سيد جي ڪن تي پيو تہ اک کوليائين ۽ ڪرامت جي نظر ان تي وڌائين. ان ئي مهل سندس اندر جي اک کلي پئي ۽ ڪامل ولي بڻجي ويو.

سندس قبر ميان سيد عليءَ جي اوڀر پاسي کان آهي.

(۹)

سيد قائم شاه پنجابي جو احوال

هيءُ سيد حال وارو، شريعت جو پابند ۽ تصرف جو صاحب هو. ٺٽي جي هڪ ڀلاري بزرگ ڳالهہ ٿي ڪئي تہ، مون کي چڻن جي بيماري ٿي پئي. جيترن بہ حڪيمن کان علاج ٿي ڪرايو ويو، تہ نتيجو ابتڙ ٿي نڪتو. ڏينهون ڏينهن تڪليف وڌندي ۽ سوچ زياده ٿيندي وئي. ڳالهہ اتي اچي پهتي جو تنگ ٿي موت لاءِ دعا ٿي گهريم. انهن ئي ڏينهن ۾ اهو ڀلارو بزرگ سيد قائم شاهہ ٺٽي شهر ۾ اچي نڪتو. سندس خدمت ۾ ويس ۽ پنهنجو حال عرض ڪيم ۽ تڪليف کان زار زار رنم بہ پئي. منهنجي بيقراري تي رحم آيس، پاڻيءَ جو پيالو طلبيائين ۽ پاڻي پڙهي مون کي پيئڻ لاءِ ڏنائين.

www.maktabah.org

ننهنجي حال تي نظر ڪير ته، نہ ڪا تڪليف جي نشاني رهي ۽ نہ سوچ ئي ڪا هئي. هيڏانهن ماڻهي پڻ ۽ هوڏانهن صحتياب ٿين.

سندس فيض برڪت واري قبر ميان سيد علي شيرازيءَ جي پير ۾ آهي.

(١٠)

سيد نيرون ڪوٽيءَ جو احوال(١)

چون ٿا ته هيءُ سيد ڀاڳيو ماڻهو هو، هر هفتي هڪ دفعو مينهن جي ڌڻ ۾ ويندو، ان ڏينهن وري هڪ درويش اتان اچي لنگهندو هو. هيءُ ان درويش کي سڏي، عقيدت سان پاڻ وٽ ويهاري، کيس کير جو پريل پيالو پياريندو هو. سيد نيرون ڪوٽي هڪ رات خواب ۾ ڏٺو ته، ان ساڳئي درويش شراب جو پيالو ان کي هٿ ۾ ڏنو ۽ چيو "هي تنهنجي کير جو ملهه آهي جو کير مون کي ڏيندو هئين." صبح جو جڏهن خواب مان سجاڳ ٿيو ته، ان خواب جو تعبير پڇيائين. چيائونس ته "شراب مان مراد معرفت الاهي آهي." ان شراب جو اثر سندس دل تي ٿيو. سڀ ڪجهه خدا جي راهه ۾ لٽائي، سلوڪ جي واديءَ ۾ وک وڌايائين. الله وارن کان فيض تي طلبيائين. آخر وڃي وڏي رتبي کي رسيو. ان جون ڪرامتون ۾ تمام گهڻيون آهن.

سندس برڪت ۽ فيض واري مزار ميان علي شيرازي جي مقبري جي پير ۾ آهي.

---

(١) "نسخہ الف" جي عنوان ۾ "سيد نيرن ڪوٽي" جي بدران "شيخ حماد نيرن ڪوٽي" لکيل آهي. تحفة الڪرام ۾ ان جو بيان صفحي ٢٤٩ تي اچي ٿو.

www.maktabah.org

(١١)

سيد يعقوب مشهديءَ جو احوال

تحفة الكرام ۾ آهي تہ، هي ڀلارو مشهد مقدس کان لڏي سنہ ٩٠١ ھ ۾ ڄام نندي جي ڏينهن ۾ سنڌ ۾ آيو. ڇوڻ تہ هو شينهن تي سوار ٿي آيو هو. سنہ ٩٢٢ ھ ۾ رياض قدس ۾ وڃي آرامي ٿيو.

(١٢)

شيخ جمال معروف جمال درويش جو احوال (١)

شيخ جمال بن شيخ رشيدالدين جمال شريعت جي حقيقتن جو ڄاڻو، طريقت جي شبستان جو ڏيئو روشن ڪندڙ، حقيقت جي ڳجهن کي ظاهر ڪندڙ، معرفت جي رمزن جو واقفڪار، تحقيق جي درياءَ جو ٽوٻو ۽ الله جو پيارو ولي هو. هميشه منهن تي برقعو ڍڪيندو هو. ججري ۾ اڪيلائي ۾ رهندو هو. علم جا طالب ججري جي ٻاهران گڏ ٿيندا هئا. پاڻ اندران ئي انهن کي نصيحت ۽ هدايت فرمائيندو هو. ڇوڻ تہ روزانو وٽس هزارين شاگرد ظاهري ۽ باطني فيض پرائيندا هئا.

---

(١) حقيقت ۾ اهو بيان "شيخ حماد بن شيخ رشيدالدين جمالي" جو آهي، پر ڪتابت جي غلطيءَ ڪري، هڪ ٻئي ٻيان نقل ٿيندڙ نسخن ۾ "شيخ جمال" جو عنوان لکجي ويو آهي. شيخ حماد، شيخ جمال اچ واري جي ڏيءَ جو ڏوهٽو هو. اهو سڄو احوال جو هتي شيخ جمال جي عنوان سان بيان ڪيو ويو آهي، سو حديقة الاولياء ۽ تحفة الكرام ۾ شيخ حماد جماليءَ جي سوانح حيات جي سلسلي ۾ ڄاڻايل آهي.

www.maktabah.org

حديقة الاولياء ۾ ذڪر آهي تہ، ڄام جوڻي جي دور حڪومت ۾، ڄام تماچي ۽ سندس پٽ ڄام صلاح الدين جيڪي ڄام جوڻي جا سوٽ ۽ ويجها مائٽ هئا. اهي ٻئي پيءُ ۽ پٽ شيخ جي عقيدت ۽ محبت رکندا ۽ خدمت ڪندا هئا. شيخ جي آستاني کي ٻهاري ڏيڻ بہ سعادت سمجهندا هئا. ان ڪري چغلخورن وڃي ڄام جوڻي جا ڪن ڀريا تہ ڄام تماچيءَ جو ارادو آهي تہ، ان شيخ جي وسيلي تنهنجي حڪومت هٿ ڪري. تنهن تي ڄام جوڻي کي انديشو ٿيو تہ متان ائين ٿئي، تنهنڪري انهن ٻنهي بيگناهن کي مخفي طور دارالخلافة دهلي موڪلي ڇڏيائين تہ قيد ۾ بند رهن. ڪجھ ڏينهن کان پوءِ شيخ پنهنجي ٻهاريدارن کي ياد ڪيو ۽ خادم کي انهن جي گهر احوال پڇڻ لاءِ موڪليائين. خادم سمورو احوال پڇي، اچي شيخ جي خدمت ۾ ٻڌايو. تنهن تي ان بزرگ کي جوش آيو ۽ عبادت جي حجري ۾ جلال اچي ويو. ڪجھ شعر بيت چيائين، جن ۾ ڄام تماچي جي ملڪ واپس اچڻ جو بيان هو. جڏهن ڄام جوڻي کي اها خبر پئي تہ، سوار ٿي حضرت ولايت پناهہ شيخ جي خانقاهہ ۾ لنگهي آيو ۽ اچي سندس شاگردن جي جماعت ۾ ويٺو ۽ عرض ڪيو: ”درويشن کي دنيا ۽ حڪومت جي معاملن سان ڪهڙو واسطو؟“ شيخ انهن گستاخيءَ جي لفظن کان رنجيدو ٿيو ۽ فرمايو: ”هيءَ زمين جو ٽڪرو تہ اسان کي مليل آهي، پر اسان هن دنياوي جهنجهٽ جو پٽو ڄام تماچيءَ جي ڳچي ۾ وجهي ڇڏيو آهي“. ڄام جوڻو هي جواب ٻڌي، چپ ٿي اٿيو. چون ٿا هوڏانهن ڄام تماچي سڄي رات ان پنهنجي بزرگ کي خواب ۾ پي ڏٺو ۽ ان قيد مان آزاد ٿيڻ جي اجازت فرمائي. رات جو اڃا پهر سوا هو تہ، ٻئي خواب مان سجاڳ ٿيا ۽ پنهنجن پيرن مان زنجيرن کي ڪليل ڏٺائون. يقين ڄاتائون تہ پنهنجي پير دستگير جي مدد سان ڏکن جي رات بدلجي، خوشين جو صبح نروار ٿيو آهي.

www.maktabah.org

ٻاهر نڪرڻ جي واٽ ورتائون. جنهن ٻہ بند دروازي تي پهتا ٿي تہ آساني سان کلي ٿي پيو، تانتہ شهر مان ٻاهر نڪري واپسيءَ جي واٽ ورتائون.

صبح جو جڏهن هي خبر دهليءَ جي ٻادشاهہ کي پهتي تہ، وڏو لشڪر انهن جي پٺيان موڪليائين. اهي تمام تيز رفتاريءَ سان انهن جي پٺيان ڊوڙيا ۽ پيڇو ڪرڻ لڳا. هڪ پيرو تہ انهن کي ٻري ڪان سڃاتائون. قريب هو تہ اهي دشمن جي دام ۾ ڦاسن، پر الله تعاليٰ جي قدرت سان اڪ ـ چنپ ۾ اونداهو طوفان ظاهر ٿيو، جنهن ڪري هڪٻئي کي نہ ٿي سڃاتو. موت اڪثين ڏسي گهوڙن کي وٺي ڏينهن ٻہ ڀاڱ اونداهي رات بڻجي پيو. سپاهين تباهہ حاليءَ ۾ هڪٻئي کي نہ ٿي سڃاتو. موت اکئين ڏسي گهوڙن کي وٺي پنهنجي منهن ڊوڙايائون، تانتہ ڀاڱ اوندهہ ختم ٿيڻ سان، ڀاڱ کي پوئين پيرين دهليءَ جي آسپاس بيٺل ڏٺائون. چار تماچي ۽ سندس پٽ، ڇڄ تہ ڇٽي ڏينهن ۾ هلندا ئي ويا. منزل منزل تي انهن لاءِ آسمان مان قدرتي ڪاڏو ۽ ڀاڄي آيو ٿي. اهڙي طرح اچي ساموئي شهر ويجهو درياءَ وٽ پهتا. اتي اچي ڏٺائون تہ، چار جوڻي جي سلطنت جو ستارو روشن ۽ ان جي حڪومت جو درياءَ ايا موج تي آهي. چار تماچي اتي بيٺو ۽ سندس پٽ چار صلاح الدين درياءَ پار ڪري، ولايت جي صاحب شيخ وٽ آيو. سربستو احوال اوريو ۽ مشورو گهريو. شيخ مصلي مان ليڙ ڦاڙي ڏني تہ، ان کي ڪاٺي جي مٿان ٻڌي، جهنڊو ڪري چار تماچيءَ وٽ ڪوڙ تہ سلطنت تنهنجي آهي. چار صلاح الدين ائين ئي ڪيو. خدا جي قدرت! از غيبي هزارن جي تعداد ۾ جهنڊا ظاهر ٿي پيا ۽ شهر ۾ غلغلو پئجي ويو. چار جوڻي جو ان طرف نگاهہ ڪئي تہ ڪيڙن ماڪوڙين کان زياده لشڪر ڏسڻ ۾ آيس. پاڻ ۾ مقابلي جي طاقت نہ ساري وٺي ڀڳو. چار تماچي رعب تاب ۽ تجمل سان درياءَ

www.maktabah.org

ٻار ڪري، ٻهريان اچي شيخ جي زيارت ڪئي. ان ڪان پوءِ اجازت وٺي اچي حڪومت سنڀاليائون (١).

(١٣)

مخدوم بلال جو بيان

هي بزرگ عالم عامل، عارف ۽ اهل دل هو. سندس محققانہ ۽ موحدانہ ملاقاتون حقيقت ۽ معرفت جي چاڙهو مخدوم جمعي عليه الرحمة سان ٿينديون هيون. هميشه تسبيح تهليل ۾ مشغول رهندو هو. سڄي ڄمار روزي نماز ۾ گذاريائين. سندس رتبو تمام وڏو آهي.

سندس برڪت واري قبر حضرت شيخ جماليءَ جي درگاه جي پير ۾ آهي. (مخدوم بلال جنهن کي ارغونن عتاب هيٺ آندو، سو ٻيو بزرگ ٿي گذريو آهي، ان جو تعلق دادو ضلعي جي باغبان شهر سان هو. مترجم)

(١٤)

ذڪر شيخ طاهر عليه الرحمة (٢)

هيءَ پلارو بزرگ حضرت شيخ بهاؤالدين جي اولاد مان آهي.

---

(١) رڪن الدين ڄام تماچي ۽ ڄام صلاح الدين سان شيخ حماد جماليءَ جي گهڻي محبت هئي. دهلي سلطنت جي ڪمزوريءَ بعد سندن رهائي ممڪن ٿي. ان وچ ۾ شيخ حماد جماليءَ پڻ ڄامن جي آزاديءَ لاءِ دل سان دعا ڪئي. هي واقعو سنه ٧٩٠هه برابر ١٣٨٨ع ۾ ٿي گذريو. وڌيڪ تفصيل لاءِ ڏسو: "سمن جي سلطنت"، از غلام محمد لاکو، صفحو ١٩-٢١، پاڪستان اسٽڊي سينٽر سنڌ يونيورسٽي، سال ١٩٨٧ع، (مترجم).

(٢) سندن تفصيلوار احوال تحفة الڪرام جلد ٣، صفحي ٢٤٩ ۽ تذڪرة المراد منجهان ڏسڻ گهرجي.

www.maktabah.org

چون ٿا ڀهريان سڪيو ستابو ۽ ماني مڇي وارو هو. هڪ ڀيري هڪ سڪيو ستابو ماڻهو سندس پاڙي ۾ گذاري ويو. جيئن ته ان کي پٽ ڪونه هو، ان ڪري سندس مٽن مائٽن ۾ ان جي مال ملڪيت جي ورهاست تي تنازعو ۽ اختلاف ٿي پيو. اهو ملڪيت جي ورهاست جو معاملو جهڳڙي جي صورت تي وڃي پهتو. ان جهڳڙي کي نبيرڻ لاءِ شيخ طلحه کي امين سمجهي، ان وٽ آيا ۽ سڄو احوال ٻڌايائون. شيخ طلحه کي دنيا جي بيوفائي تي دل ۾ رقت پيدا ٿي. دل ۾ دنيا جي بيوفائي ۽ بي بقائي تي سوچيو ۽ چيو: "جڏهن نيٺ دنيا مان لڏڻ ۽ مال متاع پوئتي ڇڏي وڃڻو آهي ته، پوءِ ڇا لاءِ ان ڪم جو فڪر ۽ ڳڻتي ڪريان." ائين چئي، دنيا کان هٿ ڪڍيائين ۽ سلوڪ جي واديءَ ۾ قدم رکيائين ۽ اهل دل ۽ عرفان وارن مان ٿي پيو.

جيئن ته ان وقت حضرت شاهه مراد جي فيض ۽ ارشاد جي هرهنڌ هاڪ هئي، ان ڪري ان جي خدمت ۾ پهتو ۽ فيض جو ڀرپور حاصل ڪيائين.

(١٥)

قاضي عبدالله جو احوال (١)

قاضي عبدالله حال جي قافلي وارن جو سالار ۽ ظاهري روشني وارن جو مشعلدار هو. چون ٿا: ڪيس الله جي مهربانيءَ

(١) تحفة الڪرام جلد ٣، صفحي ٢١٦ ۾ لکيل آهي ته، "قاضي عبدالله بن تاجو سيوهڻ جي قاضين منجهان هو، جام نظام الدين (ننڍي) جي زماني ۾ وفات ڪيائين."

قاضي عبدالله جي تربت مڪلي ٽڪريءَ تي حضرت شيخ حماد جمالي جي پٺيان پاسي آهي. گهڻو ڪري شاگرد خميس جي ڏينهن سندس تربت تي وڃي، ذهن ۽ عقل جي واڌاري لاءِ دعا گهرندا آهن.

www.maktabah.org

سان ظاهري و باطني علم عطا ٿيل هئا. سندس دل، راز انداز سان ڀرپور هئي. ظاهري ۽ روحاني علم جا طالبو سندس خدمت ۾ ٿوري ئي وقت ۾ ڪمال ڪي وڃي پهچندا هئا. هدايت جي وات جا پانڌيئڙا ٻه هڪ ئي نظر سان وڃي حقيقي منزل ماڻيندا هئا. اڄ تائين به مشهور آهي ته، ڪو طالب مهيني جي پهرين آچر کان سندس مزار جي زيارت شروع ڪري ۽ لاڳيتو ست آچر ان جي قبر تي وڃي ته، ان زيارتيءَ کي سندس زيارت نصيب ٿيندي. اهو به مشهور آهي ته، جيڪڏهن اهو طالب ۽ زيارتي گهٽ ذهن وارو هوندو ته، سندس طبيعت ۽ ذهن کلندو ۽ علمي فائدن کان ڀرپور ٿيندو.

(١٦)

ستن حافظن جو بيان

هي حافظ سڀ پورا حال جا صاحب ۽ ڪمال وارا هئا. توحيد وارن جو اڳواڻ خليفو محمد سعيد روايت ٿو ڪري ته "آئون ننڍو ڇوڪرو هوس، جو پنهنجي استاد آخوند محمد باقر (١) جيڪو پڻ ظاهري ۽ باطني علمن ۾ مشهور هو، سان گڏجي انهن جي زيارت تي ويس. انهن ستن حافظن سڀني جي قبرن وٽ ويهي ۽ قرآن شريف جي تلاوت ۾ مشغول ٿياسون. آئون ڪجهه وڪون سندن مزارن ۽ استاد کان ادب جي ڪري پري رو وڃي ويٺس. جڏهن منهنجي استاد آخوند

(١) آخوند محمد باقر جي والد جو نالو آخوند عبدالواسع هو. هيءُ حاجي حمزي جي اولاد منجهان هو، جو مخدوم حمزو "واعظ" جي نالي سان مشهور هو.

آخوند محمد باقر درويشي، فقيري، علم ۽ فضيلت ۾ وڏي درجي جو صاحب هو. خاص ڪري فقه ۾، ان زماني ۾ جهڙس ڪو به ڪونه هو. حافظو به بي نظير هوس. ڪيترائي ماڻهو وٽانئس علم ۽ فيض حاصل ڪندا هئا. (تحفة الڪرام جلد ٣، صفحو ٢٣١).

www.maktabah.org

محمد باقر قرآن پڙهڻ کان پس ٿي ڪئي ته، انهن الله جي پيارن جي قبرن مان قرآن جي تلاوت جو آواز ٻاهر ٻڌڻ ۾ ٿي آيو. ڪچ مهل تائين اهڙيءَ طرح قرآن شريف ٻي پڙهيائون ۽ مون پنهنجي ڪنن سان انهن ستن حافظن جو قرآن شريف پي ٻڌو."

انهن حافظن جون ڇهه قبرون شيخ جمالي جي ويجهو آهن ۽ هڪ ٻئي علحده پيرانديءَ کان پر ۾ آهي.

(١٧)

شيخ مغل چاچڪ جو احوال (١)

هي ڀلارو وجد و حالات، ڪشف ۽ ڪرامت جو صاحب هو. رات ڏينهن عبادت الاهيءَ ۾ گذاريندو هو. هڪ گهڙي به وانڍڪائي جي وچائي تي آرام نه ڪندو هو.

حديقة الاولياء ۾ ذڪر آهي ته، نصرپور (٢) جي هڪڙي رئيس ڪي مرزا شاه حسن ارغون (٣) گهڻو وقت قيد ۾ رکيو.

---

(١) هنن جي احوال لاءِ ڏسو تحفة الڪرام جلد ٣، صفحو ٣٩.

(٢) ڪنهن زماني ۾ واپار ۽ علم جو وڏو مرڪز هو. ٽنڊي الهيار جي ويجهو هي ڳوٺ اڃا تائين موجود آهي، پرڪيس اها علمي رونق ۽ تجارتي ترقي نه رهي آهي.

(٣) ارغونن جي خاندان جو ٻيو نمبر بادشاه هو. سنه ٩٢٨هه ۾ سنڌ جو بادشاه ٿيو هو. شاه حسن ارغون جي ولادت سنه ٨٩٢هه ۾ ٿي ۽ ڇاهٺ سالن جي عمر ۾ ربيع الاول مهني ۾ سومر جي ڏينهن علي پوٽن جي ڳوٺ ۾ وفات ڪيائين. (تاريخ معصومي، صفحو ١٨٧، ١٩٢ ۽ ١٩٣).

www.maktabah.org

رئيس جي ماڻهن ماڻهن انهن جي آزاد ڪرائڻ لاءِ گهڻا هٿ پير هلايا، پر ڪوبه ڪڙ تيل ڪونه ٿي نڪتو. ان ڪري ٻارن ٻچن سميت وڃي آزادن جي اڳواڻ شيخ پرڪڻي (۱) وٽ دعا لاءِ ڊوڙيا ۽ مدد طلبي گهريائون. شيخ انهن کي هڪ سڱتا ڳئون آڻڻ لاءِ چيو. تنهن تي رئيس جا ماڻهو شيخ کان موڪلائي ڳوٺ پهتا. اتان ڳئون پاڻ سان گڏ ڪاهي، شيخ پرڪڻي وٽ وڃڻ جو ارادو ڪيائون. واٽ تي ڏٺائون ته، شيخ مغل ساوڪ تي عبادت ۾ مشغول هو. تنهن خادم کي چيو ته، انهن کي مون وٽ وٺي اچ. خادم انهن وٽ ويو ۽ احوال پڇيو ته، انهن چڱي طرح جواب به نه ڏنو ۽ ويتر گهٽ وڌ چوڻ لڳا. شيخ مغل کي غيرت سان جوش آيو ۽ چپ ڪيائين. جڏهن اهي رئيس جا ماڻهو ڳئون سميت شيخ پرڪڻي وٽ پهتا ته ان فرمايو ”مون جيڪو طلسم تيار ڪيو هو. جيڪو مرد (شيخ مغل) توهان رستي ۾ ڏٺو هو ۽ اوهان کان احوال پڇيو هو، ان پنهنجي نظر سان اهو طلسم ٽوڙي ڇڏيو. هينئر اهو ڪم منهنجي هٿ کان نڪري ويو.“ ڳئون انهن کي موٽائي ڏنائون. مرزا شاه حسن ارغون ان ئي ڏينهن ان قيد ٿيل رئيس کي مارائي ڇڏيو.

---

(۱) تحفة الڪرام جلد ۳، صفحي ۱۵۹ ۽ ۱۶۰ ۾ سندس والد جو نالو شاهو ڪاتيار ڄاڻايل آهي. اهو بزرگ مخدوم نوح هالن واري جي صاحبزادن مخدوم احمد ۽ مخدوم محمد جو همعصر هو. سندس تربت حيدرآباد ضلعي جي ڪاتيار ڳوٺ ۾ آهي.

شيخ پرڪڻي ڪاتيار جو تفصيلوار احوال تحفة الڪرام جلد ۳، صفحي ۱۶۰ ۽ ۱۶۱ ۽ حديقة الاولياء منجهان معلوم ٿئي ٿو.

www.maktabah.org

(١٨)

ميان احمد ڪتابي جو احوال (١)

هي بزرگ علم ۽ فضيلت، ڪشف ۽ ڪرامت جو صاحب هو. روايت آهي ته، هڪ ٺٽي جو مشهور ساڌو سندس سچو اراتمند ۽ پڪو معتقد هو. اوچتو ان جي پٽ کي سخت تڪليف ٿي پئي. سڪرات جي حالت ۾ وڃي پهتو ۽ موت جون نشانيون ظاهر ٿيڻ لڳيون. ان ڪري اهو ساڌو ميان احمد ڪتابي جي خدمت ۾ ويو ۽ عرض ڪيو، "دنيا ۾ هڪڙوئي پٽ اٿم، جيڪو سوت جي چنبي ۾ آهي. آئون ان کان سواءِ جيءُ نه سگهندس." اتين چئي زار زار روئڻ لڳو. تنهن تي ميان احمد ڪتابي کي سندس حال تي رحم آيو ۽ فرمايو، "پنهنجي پاڻهين مان هڪ کي مقرر ڪر ته، تنهنجي پٽ جو عيوض ٿئي." ان ساڌو پاڻهيءُ جو نالو ورتو ۽ پنهنجي پٽ جو عيوض مقرر ڪيائين ۽ بزرگ جي خدمت مان موڪلائي پنهنجي گهر موٽيو. الله جي قدرت! سندس ان پاڻهيءُ جي پيٽ ۾ سور پيو ۽ ان ئي مهل ان جو روح جسم جي پڃري مان پرواز ڪري ويو ۽ سندس گهڙيءُ پل جو مهمان پٽ شفاياب ٿيو.

---

(١) سندن والد جو نالو محمد اڪرم هو، جو گجرات کان ٺٽي ۾ اچي رهيو هو ۽ پنهنجي علم ۽ عمل جي لحاظ سان تمام گهڻي شهرت حاصل ڪئي هئائين. محمد اڪرم کي ٻه پٽ هئا. هڪڙي جو نالو ميان احمد ۽ ٻئي جو نالو ميان عباس هو. ميان احمد ڪماليت جو صاحب ۽ حال وارو بزرگ هو. ڪيس جناب رسالت ماب صلي الله عليه وسلم جي بارگاه مان "ڪتابي" جي لقب سان بشارت ملي هئي، تنهنڪري انهيءُ لقب سان مشهور ٿيو. ٺٽي جو مشهور عالم مخدوم عنايت الله ٻ سندس ئي شاگرد هو. (تحفة الڪرام، جلد ٣، صفحو ٢٢٤).

www.maktabah.org

چون ٿا ان آزادن جي اڳواڻ هن ماجرا کان پوءِ فرمايو ته، ”هاڻي سنهنجو رهڻ به مناسب ناهي“ ۽ سگهو وصال ڪري ويو. سندس فيض آثار واري قبر حضرت شيخ جيئي رحمة الله عليه جي اتر پاسي کان ويجهو آهي.

(۱۹)

شيخ جنيد ۽ شيخ جيئند جو احوال

اهي ٻئي بزرگ سڳا ڀائر، ڪرامتن جا صاحب ۽ مستجاب الدعوات هئا. سندن زبان خدائي تلوار هئي. جنهن به ڪم لاءِ زبان کي هلائيندا هئا ته ڪارگر ٿيندي هئي.

روايت آهي ته، پنهنجي حياتيءَ جي وقت ۾ بار بار پيا چوندا هئا، ”جيڪو به اسان جي قبرن وٽان لنگهندو، بنا حساب جي جنت ۾ داخل ٿيندو.“ هينئر ٻنهي ڀائرن جون قبرون شيخ جيئي جي درگاهه کان اتر طرف ظاهر ۽ ماڻهن جي زيارتگاهه آهي.

(۲۰)

ميان لال جو احوال

چون ٿا هي بزرگ حضرت مخدوم لعل شهباز قلندر(۱) جو ڀاڻ يا سوٽ آهي ۽ تمام وڏي شان وارو اولياءُ الله ٿي گذريو آهي.

---

(۱) سندن تربت سيوهڻ ۾ عام وخاص ماڻهن جي زيارت گاهه آهي. سندن تفصيلوار احوال ڪتابن ۾ ڏنو ملي. رڳو هيٺين تذڪرن مان ٿورو گهڻو احوال معلوم ٿئي ٿو:

۱- تحفة الڪرام، جلد ۳، صفحو ۱۳۶، ۱۷۷، ۱۷۸، ۲- روز روشن، صفحو ۳۶۴. ۳- مآثر الڪرام، جلد ۱، صفحو ۲۸۶. ۴- مقالات الشعراءِ (سيد حسام الدين راشديءَ وارو نسخو) صفحو ۱۵۰. ۵- حيات قلندر، مولانا فتح محمد مرحوم. ۶- لب تاريخ سنڌ، صفحو ۶، ۱۰،

www.maktabah.org

حضرت شيخ جيئي جي درگاهہ کان اوپر طرف دفن ٿيل آهي. سندس زيارت دين ۽ دنيا جي ڀلائي سان ڀرپور آهي.

(٢١)

ذکر شيخ جيو ولد شيخ نعمت الله (١)

شيخ جيو وڏي شان وارو، ڪرامتن سان سينگاريل، روحاني مجلسن جو سرواڻ، وڏن اوليائن ۽ مشائخن مان آهي. ان کي هدايت جي نور سببان "مڪلي جو ڏيئو" چوندا آهن. سندس پيشاني مان هدايت ۽ معرفت جو نور ظاهر هو. گهڻائي ماڻهو سندس فيض جي اثر کان حقيقت کي وڃي رسيا ۽ گهڻا سندس برڪت سان وڃي روحاني معنيٰ جي ملڪ ۾ پهتا.

روايت آهي ته، شيخ جيئي جي هڪ خادم جي نظر گهٽ ٿيڻ لڳي ۽ آخرڪار اکين کان ويهي ويو، پر مرشد

٧- تاريخ معصومي صفحو ٤٠، ٥٠، ١٩٨، ١٩٩. ٨- برڪات الاولياء، مصنف سيد امام الدين صفحو ١٤، ١٥. ٩- تاريخ الاولياء، جلد ٢، مصنف امام الدين، صفحو ٣٢٦، ٣٢٧، ٣٢٧. ١٠- تذڪرة الصاب مصنف سيد امام الدين، صفحو ١٠١. ١١- رياض الاولياء. ١٢- خزينة الاصفياء، جلد ٢، صفحو ٤٦ ۽ ٤٧. ١٣- بزم صوفياء، صفحو ١١١، ١١٢. ١٤- تاريخ فرشته، جلد ١، صفحو ٧١٠. ١٥- تاريخ فيروز شاهي، صفحو ٦٨ ۽ ٦٩. ١٦- گزيٽيئر ضلع لاڙڪاڻو صفحو ٢٨. ١٧- اخبار الاخيار، ١٨- اورينٽيل ڪاليج ميگزين نمبر ٢، سنہ ١٩٣٥ع. ١٩- معارج الولايت. ٢٠- اخبار الاولياء. ٢١- سلسلة السادات. ٢٢- حديقة الاولياء. ٢٣- تذڪره مشائخ سيوستان. ٢٤- قلندر نامہ فارسي.

(١) سندن پورو احوال تحفة الڪرام، جلد ٣، صفحي ٢٤٨ تي ڏنل آهي، سندن والد شيخ نعمت الله، حضرت بهاؤ الدين زڪريا ملتاني جي اولاد مان هو، جو سمن جي حڪومت جي زماني ۾ ٺٽي ۾ آيو ۽ اتيئي وفات ڪيائين. (تحفة الڪرام جلد ٣، صفحہ ٢٤٨).

www.maktabah.org

٨١

جي خدمت ۾ حاضر رهندو هو ۽ ڪڏهن به ان تڪليف جي مرشد سان ڳالهه نه ڪيائين ۽ صبر کان ڪم ورتائين. شڪايت جو اکر به زبان تي نه آندائين ۽ ٻڙڪ به ٻاهر نه ڪڍيو. هڪ ڏينهن شيخ ان کان حال پڇيو ان عرض ڪيو، "اکين جي نور ختم ٿيڻ جو ڏک ڪونهي، پر مون کي ڏک اهو آهي جو دل جي اک به نابين آهي." ان صابرين مريد جي جواب شيخ جي دل ۾ ڏاڍو اثر ڪيو ۽ وجد ۾ اچي ويو ۽ ان مريد تي فيض ۽ اثر واري نظر ڏريائين، تنهن ان جي دل جي اک کلي پئي ۽ ظاهري اکيون به روشن ٿي پيون.

(۲۲)

ذڪر مياں متو ۽ مياں رتو

هي ٻئي بزرگ سڳا ڀائر هئا. سندن مناقب ۽ اوصاف لکڻ ۽ پڌائڻ کان گهڻا آهن. اطاعت جي واديءَ ۾ وڏو رتبو هون. ڪرامتن ۽ تصرف جا صاحب هئا. پنهنجي حياتيءَ ۾ اڪثر چوندا هئا ته "اسان هن جبل جي ڪريءَ کي هتان کڻي، بهشت ۾ رکنداسون."

چون ٿا جڏهن به ڪو حاجتمند انهن جي خدمت ۾ اچڻ جو ارادو ڪندو هو ته، اڳواٽ چوندا هئا "فلاڻو اچي ٿو ۽ مراد ماڻيندو." سچي راوي کان روايت آهي ته، جيڪڏهن ڪنهن کي ڪو سخت مشڪل پيش اچي ته، انهن بزرگن جي زيارت تي وڃي. انهن جي قبرن جي پير ۾ ويهي هزار ڀيرا 'صلواة تنجيا' پڙهي. ٽي ڏينهن اهو لاڳيتو عمل ڪري ته، ان جو مشڪل آسان ٿي ويندو.

www.maktabah.org

(٢٣)

شيخ اسحاق اربعائي جو احوال (١)

شيخ اسحاق کي "اربعائي" ان ڪري چون ٿا جو اربع جي ڏينهن ڄائو هو ۽ پڻ اربع جي رات جيڪا رات عيد شوال مهيني جي هئي، رمضان المبارڪ جي ٽيهين روزي پوري ٿيڻ تي سنه ٩٧٥هه ۾ وفات ڪيائين. ڪيس هميشه جي عيد حاصل ٿي. پاڻ ڪرامتن جو صاحب هو.

روايت آهي ته هڪ سنڌي زال هميشه اولاد لاءِ آسري ۽ اميدن ۾ ڇڙوندي ٿي رهي. گهڻن ئي حڪيمن حڪمت ۽ حيلا هلايا، پر ان عورت جي اميدن جو ڏيئو روشن نه ٿي ٿيو. ۽ ظاهري ڪوشش مان ڪوبه فائدو نه ئي ٿيو. ان ڪري اهل دل الله وارن ڏي رجوع ڪيائين. حضرت مخدوم جمعي جي خدمت ۾ حاضر ٿي، پنهنجو ڏکارو حال ٻڌايائين. ان بحر تحقيق جي نوڙي لوح محفوظ ۾ نظر ڪئي ۽ چيو "هن اميد کان هٿ ڪڍ، جو توکي پٽ لکيل ڪونهي." عورت غمگين دل سان پنهنجي گهر موٽي. اتفاق سان شيخ اسحاق اربعائي جو پنهنجن خادمن سان ان واٽ تان اچي گذر ٿيو. جيئن ته اها عورت نااميديءَ ۾ ڪڪ ۽ تنگدل ٿي پئي هئي، ان ڪري انهن درويشن کي ڏسي، نااميديءَ مان واڪو ڪري چوڻ لڳي: "هيءَ درويش ته رڳو مڪر ۽ رياءَ سان دنيا ۾ ٿا هلن. پاڻ دستار ۽ جبو پائي، ماڻهن ۾ ڏيکاءُ ٿا ڪن. ۽ انهن جو حال وري اهو آهي جو ڪنهن

---

(١) سندن اصلي وطن آچ آهي. پاڻ پلارن بزرگن جي هڪ جماعت سان گڏجي ٺٽي ۾ آيا. حضرت سيد علي ثاني شيرازي (وفات ٩٩٢هه) سندن همعصر هئا. (تحفة الڪرام جلد ٣، صفحه ٢٣١).
(ملا محمود راهوتي شيخ اربعائي جو مريد هو، جنهن جو ذڪر هن ڪتاب جي ايندڙ صفحن ۾ ٤٨ نمبر سلسلي ۾ آيل آهي).

www.maktabah.org

۾ نااميد ۽ دردمند دل جو ڪو مشڪل ۾ حل نہ ٿا ڪري سگهن." اهو ٻڌي شيخ جوش ۾ اٿي ويٺو ۽ ان عورت ڏي نظر ڪري چيائين: "مخدوم جمعي سچ چيو، تنهنجي حق ۾ پٽ، لکيل نہ هو، پر تنهنجي پريشانيءَ ڪم ڪري ڏيکاريو. هاڻي خوش ٿي، جو تنهنجي دل جي مراد پوري ٿيندي يعني توکي پٽ ڄمندو." چون ٿا اها عورت پيٽ سان ٿي. نون مهينن گذرڻ کان پوءِ سندس اميدن جي مکڙي ٽڙي. ان جي اميدن جي باغ گل ٽڙيو. مطلب تہ ان عورت کي جهولي جو سينگار پٽ ڄائو.

[٢٤]

شيخ احمد بغداديءَ جو احوال (١)

هيءُ بزرگ معرفت ۽ حقيقت جو صاحب هو. حضرت غوث الثقلين (سيد عبدالقادر جيلاني) (٢) جي امر سان هن ملڪ ۾ آيو. چون ٿا ساڻس چاليهہ خدمتگار گڏ هئا، جيڪي سڀئي صاحب حال ۽ اهل ڪمال بزرگ هئا.

روايت آهي تہ بغداد جي دجلي درياءَ سان پنهنجي هٿ سان پاڻيءَ جو هڪ ڪوزرو پريو هئائين. پاڻ سڄي واٽ اهو

---

(١) شيخ احمد بغدادي ۽ سندس پاءُ شيخ محمد جو ٿورو ذڪر "ميان احمد ۽ ميان محمد" جي عنوان سان تحفته الڪرام، جلد ٣، صفحه ٢٥١ ۾ ڄاڻايل آهي.

(٢) سندن نالو عبدالقادر، لقب محي الدين، ڪنيت ابو محمد عرف غوث اعظم آهي. پاڻ نسب جي لحاظ سان حسني ۽ حسيني سيد آهن. پاڻ سنہ ٤٧٦ هہ ۾ طبرستان جي پرڳڻي پاسي گيلان ڳوٺ ۾ پيدا ٿيا ۽ سنہ ٥٦١ هہ ۾ ايڪانوي سالن جي ڄمار ۾ وفات ڪيائون. سندن روضو مبارڪ بغداد شهر ۾ آهي. تصوف جو قادري طريقو بہ سندن ذات سان نسبت رکي ٿو.

www.maktabah.org

پاڻي ڪتب آڻيندا رهيا. پاڻي جي لاءِ ٻئي پاسي جي ضرورت ڪانه ٿي پئي، تان ته جڏهن پنهنجي منزل تي پهتا ته اتي پاڻي ڪونه هو. سيني خدمتگارن ان ڪُوزي مان پاڻي پيتو ٿي ۽ ڪاڏو به ٿي رڏائون ۽ اهو ڪُوزو خالي ٿي نٿي ٿيو.

شيخ احمد بغدادي سان سندس پاڻ شيخ محمد بغدادي به بغداد مان گڏ آيو هو. شيخ محمد به حقيقت معرفت جو ڄاڻو ۽ اهل دل عارف هو. پنهنجي پاڻ احمد بغدادي جي مزار جي پير ۾ آرامي آهي.

[۲۵]

مير ميرزا جو احوال

هي استغراق ۽ حال جو صاحب، گهڻين برڪتن وارو بزرگ هو. بيمارن کي ههڪڙي شفا بخشيندڙ نظر سان دردن مرضن کان ڇڏائيندو هو. محرم جي ڏينهن ۾ ڪارا ڪپڙا پائيندو، تعزيا ٺاهيندو، ماتم جي هنڌ تي سهندو ۽ اکين مان آب هاريندو هو.

منقول آهي ته ان وقت جو حاڪم، بادشاهه اورنگزيب بهادر جي امر سان ڪيس تابوت ٺاهڻ کان منع ڪرڻ لاءِ آيو. پڻ تعزئي وارن بادشاهه جو امر مڃيو ۽ بادشاهي حڪم جي تابعداري ۾ گردن جهڪايو. جيئن ته مير ميرزا ٺٽ ٺانگر ڪان آجو، آزاد طبع خود اختيار هو، ان ڪري بادشاهي فرمان نه مڃيائين. حاڪم ڪوٽوال کي سختي سان موڪليو ته ان کي خبردار ڪري ۽ تابوت ٺاهڻ کان روڪي. هي خبر جڏهن مير ميرزا کي ڪن پئي ته چيائين: "جيڪڏهن هن جاءِ تي اچي سگهي، چئوس ته اچي." آندو ائين ته، جڏهن ڪوٽوال اتي اچڻ لاءِ ويجهو ٿيو ته ان جي گهوڙي ناه ڪاڏو ۽ ڪوٽوال کي پٽ تي ڪيرايو. ڪوٽوال جي ٽنگ ڀڳي ۽ منڊو ٿي پيو. ان کان پوءِ ٻئي ڪنهن به ان کي نه روڪيو.

www.maktabah.org

(۲۶)

شاهه درويش جو احوال

هيءَ بزرگ هندستان مان هن شهر ۾ آيو، جنهن جاءِ تي دفن ٿيل آهي، اتي هميشه عبادت الاهي ۾ مشغول رهندو هو. معرفت ۽ يقين جو صاحب هو. سندس ڪرامتون به تمام گهڻيون آهن.

(۲۷)

شيخ جمن جتيءَ جو احوال (۱)

شيخ جمن جتي، شاه درويش جي خدمت مان فيض پرايو هو. صاحب حال ۽ وڏي ڪمال جو صاحب هو. سڄي زندگي اڪيلو ۽ ڇڙو رهيو.

روايت آهي ته، هڪڙي سال مينهن ڪونه وسيو ۽ آسماني مدد زمين تي نه پهتي. وڻ ٽڻ ۽ گاهه ٻوٽو ڪومائجي ويو. هر هنڌ مال متاع، پکي پکڻ ۽ جيت جڻين جي اُڃ اُڃ جو آواز بلند ٿي ويو. ماڻهو پريشانيءَ جي حالت ۾ شيخ جمن جتي وٽ آيا ۽ باران رحمت يعني برسات پوڻ واسطي عرض ڪيائون. شيخ جمن جتي دعا لاءِ هٿ مٿي ڪنيا ۽ چيو "اي الله! جيڪڏهن مون پنهنجي سڄي ڄمار ۾ ڪنهن عورت جي اوگهڙ نه ڏٺي آهي ۽ حرام ڪم نه ڪيو آهي، ته ان منهنجي سچي

(۱) ڏسو تحفة الڪرام، جلد ۳، صفحه ۲۵۰. تحفة الڪرام جي صاحب انهيءَ ڳالهه کي چٽيءَ طرح بيان ڪيو آهي ته اهو بزرگ سمن جي زماني ۾ هو.

— جمن جتيءَ جي ٽالي سان هڪ بزرگ سيوهڻ ۾ پڻ ٿي گذريو آهي. سندس مقبرو خسته حالت ۾ درياهه جي ڪپ تي موجود آهي.

(مترجم).

www.maktabah.org

ڳالهہ جي صدقي پنهنجن ٻانهن تي رحم ڪر ۽ رحمت جو مينهن وساءِ." چون ٿا: اڃا هن بزرگ دعا لاءِ هٿ مس کنيا تہ ڪڪر ظاهر ٿيو ۽ گوڙ جو آواز موجود ماڻهن جي ڪن تي پيو. ماڻهو يقين سان ٽڪرا پنهنجن گهرن ڏانهن ڊوڙيا. ۽ رحمت جو ايترو تہ مينهن وسيو ۽ زمين جي مٿان مينهن جو پاڻي ايئن پي وهيو جو زمين درياءَ ڏسڻ ۾ پئي آئي. هر قسم جو گاهہ ۽ ساوڪ ڦٽي، شادابي ۽ ڪيچ ٿي ويا.

شيخ جمن جتي جي برڪت واري مزار، شاه درويش جي پڙ ۾ آهي.

(٣٨)

ميان محمد قاسم مجذوب جو احوال (١)

چون ٿا ڪنهن ڪنهن وقت ان وحدت جي جام پيتل مست کي تمام گهڻو جذبو ٿيندو هو. ان ڪري سندس پير وڏي ٻنڊ سان ٻڌندا هئا، تہ بہ جذبي جي جوش ڪري وڏي ٻنڊ کي بہ گهليندو ۽ هلندو ويندو هو.

روايت آهي تہ، هڪ ماڻهو ڄائي ڄم کان نامرد هو يعني ان کي مڙسي ڪانہ هئي. جيتوڻيڪ ڪرڙو وڏ اڇي ٿيو هو، پر اتفاق سان سندس پيءُ ان کي ننڍي وهي ۾ پرڻائي ڇڏيو هو. هو جڏهن جوان ٿيو تہ پنهنجي زندگيءَ جي خوشيءَ جو گهر برباد ٿيندو ڏٺائين. ان ڪري هميشه سندس دل دکايل ۽ اکيون پينل رهنديون هيون. پنهنجي انهيءَ تباهہ حال زندگيءَ تي افسوس ڪندو رهندو هو تہ، ٻئي طرف ان جي زال بہ سخت صدمي ۾ رهندي ۽ موت جهڙي حياتي گذاريندي هئي.

هڪ ڏينهن اهو نامرد ۽ دکايل دل وارو شخص وٽ ويو پئي ويو تہ، سيد محمد قاسم مجذوب کي مسجد

---

(١) تحفة الڪرام جلد ٣، ص ٢٥٧ ۾ سندن ٿورو احوال ملي ٿو.

www.maktabah.org

’جامع فرخ‘ (۱) جي اوپر ٻاهر ويٺل ڏٺائين. اهو نامرد شخص مجذوب وٽ ويو ۽ ان جي سامهون وڃي ويٺو. مجذوب پڇيو ”قرآن پڙهيل آهين؟“ ان شخص جواب ڏنو ”قرآن جو حافظ آهيان.“ مجذوب سيد فرمايو، ”سورت بقرة پڙهي ٻڌاءِ.“ ان شخص ٿورو سوچي چيو ته ”ننڍي سورت ٿو پڙهان. هي سورت بقرة تمام وڏي آهي.“ تنهن تي مجذوب سيد فرمايو ته، ”مگر مون سان ٿيڻ سولو آهي؟“ ان شخص سورت بقرة پڙهڻ شروع ڪئي ۽ دردناڪ پرسوز آواز سان سورت بقرة پڙهي پوري ڪئي. مجذوب سيد ان جي هٿ ۾ ٻه ڪارڪون ڏنيون ۽ فرمايو ”انهن ڪارڪن جي ٻج ڪي حفاظت ۾ رکجان“ ان ڪارڪون ڪاڌيون ۽ ڪکڙين کي پنهنجي جي پلاند ۾ ٻڌي روانو ٿيو. الله تعالىٰ جي قدرت! رستي ۾ ئي سندس ستل ڀاڳ جاڳيو يعني کيس مردانه طاقت پيدا ٿي ۽ پاڻ کي چوڻ لڳو:

اين ڪه مي بينم ببيدار يست يا رب بخواب!

مطلب ته، اي پالڻهار! آئون هي جو ڪجهه ڏسي رهيو آهيان، سجاڳيءَ ۾ آهي يا خواب آهي! ائين چئي گهر وڃڻ لڳو. راوي چوي ٿو ته، کيس ايتري ته مردانه قوت پيدا ٿي، جو آهستي هلندي آرام نه پيو اچيس ۽ تمام تڪڙو پنهنجي گهر آيو ۽ پنهنجي گهر واريءَ سان حق شرع ۽ عيش عشرت ڪيائين. چون ٿا، ان کي ٻه پٽ ڄاوا. اتفاق سان ڪجهه ڏينهن گذرڻ کان پوءِ سيد محمد قاسم مجذوب واريون رکيل ڪارڪن جون ڪکڙيون وڃائجي ويون ۽ سندس ٻئي پٽ وفات ڪري ويا.

---

(۱) هيءَ مسجد، مير فرخ ارغون تيار ڪرائي هئي. هو ارغون گهراڻي جو هڪ امير هو ۽ لاڳاپي جي ڪري اها مسجد ”جامع فرخ“ جي نالي سان مشهور ٿي وئي. هن مسجد کي شاهجهان وري پيهر ٺهرايو هو، ۽ هن وقت ان مسجد جو ڪٿي به نشان نظر نه ٿو اچي.

(تحفة الڪرام، جلد ۳، ص ۹۰).

www.maktabah.org

[٢٩]

ذڪر ميان لنڱھ رنگريز

هي پلارو صاحب حال ۽ وڏي ڪمال وارو بزرگ هو. سندس ڪرامتون بيان ڪرڻ کان گهڻيون آهن.

سندس ملفوظات آهي ته، جيڪڏهن ماڻهن کي آڌي رات جو الله کي ياد ڪرڻ ۽ ان وقت جي مقبوليت جي پروڙ پوي ته هرگز درويشن ڏي رجوع نه ڪن ۽ اهل الله جي واسطي کان سواءِ ئي پنهنجون مرادون ماڻين.

[٣٠]

سيد منبه جو احوال (١)

سيد منبو معرفت ۽ حقيقت جو صاحب هو. ان کان ئي روايت آهي ته، ابتدائي حال ۾ الاهي عشق جي آتش دل جي بنيءَ ۾ پيڙ مچايو ته، بيابان ۾ سنهن ڪري نڪري پيس. ٽي ڏينهن ۽ راتيون بيخوديءَ ۾ پي هليس. چوٿين ڏينهن اڃ جي ڪري سخت خشڪي لڳي. هيڏانهن هوڏانهن پاڻي لاءِ ڊوڙيس، پر پاڻي نه لڌو. صفا ساڻو ٿي چلڻ کان چڪي پيس ۽ هلڻ جي طاقت به نه رهي. جيم ته ظاهري طرح مون کي تقدير هتي آندو آهي ته بنا پاڻيءَ جي مري ويندس. انهيءَ ئي اڻ تڻ ۾ هوس ته هڪڙو ماڻهو پري کان ظاهر ٿيو. جڏهن

---

(١) تحفة الكرام ۾ آهي ته "سيد شاه منبو حضرت غوث الثقلين (پير دستگير) جي اولاد مان هو. شاه بيگ ارغون جي زماني ۾، هيءُ سيد ڪمال شيرازي ۽ سيد عبدالله شاه. حسيني، شڪرالله شيرازيءَ سان گڏ ٺٽي ۾ آيا هئا. انهن ٽنهي ڄڻن جو پاڻ ۾ گهڻو پيار ۽ محبت هئي. هن جي تربت هن وقت عام خاص ماڻهن لاءِ ڪشش جو سبب آهي.

(تحفة الكرام، جلد ٣، ص ٢٤٥).

www.maktabah.org

ويجهو پهتو تہ پاڻيءَ جو ڪوزو، گرم مانيءَ منهنجي اڳيان رکي چيائين ”تو سمجهيو تہ الله تعاليٰ عشق جي واديءَ جي پياسن ۽ سڪايلن کي ائين ناڪام ڇڏي ٿو ڏئي. افسوس افسوس! آئون اٿي ويٺس ۽ ان غيبي رزق کي کائڻ لڳس ۽ ان کي چيم: ’خدا توکي هتي موڪليو آهي تہ منهنجو حال ستاءَ ۽ نالو بہ ٻڌاءِ.“ ”منهنجو نالو خضر (عليه السلام) آهي. مون کي الله تعاليٰ مقرر ڪيو آهي، تہ عشق جي نون پانڌيڙن مان جيڪو بہ هن رڻ پٽ ۾ اڄ کان مرڻ لڳي تہ ان جو حال لهان ۽ مدد ڪيان. اڄ ڪري آئون آيس تو کي ڏٺم ۽ مدد ڪيم.“ ايئن چئي نظر کان غائب ٿي ويو.

(٣١)

بي بي ناريءَ جو احوال

چون ٿا هيءَ نيڪ عورت، سومرن جي قوم مان هئي. ڪيس الله تعاليٰ جو ايتريقدر گهڻو خوف هوندو هو جو هر وقت خدا جي خوف ۾ رُئندي رهندي هئي. ڪڏهن بہ پير ڊگها ڪري نہ ٿي ستي، البت جنهن وقت ڪيس ننڊ ايندي هئي تہ پيت جي ڀر ۾ ٿيڪ ڏئي، پنڪي ڪندي هئي ۽ جڏهن ننڊ مان اٿندي هئي تہ، آسمان ڏي ڏسي زار زار روئي چوندي هئي، ”اي الله! تون اهو ڪريم آهين، جو مون کي سڀني آفتن کان محفوظ رکيو اٿئي ۽ آئون وري اهڙا غافل ٻانهي آهيان جو هر وقت توکي وساري ٿي ڇڏيان.

روايت آهي تہ نن ڏينهن کان ٻوهہ پٽ جي اڌ پيالي تي روزو کوليندي هئي، پر ان پٽ ۾ بہ پاڻي وجهي بي ذائقو ڪري کائيندي هئي.

جيڪو بہ حاجتمند وٽس ايندو هو تہ، دعا لاءِ هٿ کڻندي هئي ۽ ان سهل ان حاجتمند جي حاجت پوري ٿيندي هئي.

www.maktabah.org

(٣٢)

خليفي عثمان جو احوال

هيءَ بزرگ حال جو صاحب ۽ اهل دل هو. حج جو شرف به حاصل ڪيو هئائين.

روايت آهي ته منصب دار شيخ محمد مرتضيٰ ۽ شيخ محمد شجاع پنهنجي آبائي قبرسان مان زمين جو ٽڪرو الڳ ڪري ان ۾ باغيچو رکيو. ان سان لڳ هڪ پاڻي جي حوض تي نار جو بندوبست به ڪيائون. رازن کي مقرر ڪيائون ته، ان باغيچي جي اتر طرف کان سرن جي ڀت ڏين ته جيئن قبرستان کان باغيچو جدا ڏسڻ ۾ اچي. چون ٿا، رازن جيڪو به سڄي ڏينهن ۾ ان ڀت ڏيڻ جو ڪم ٿي ڪيو، ته اها ڀت رات جو ازخود ڊهي ٿي پئي. اچرج ۾ اچي ويا ۽ سمجهائون ته ڪو ماڻهو هٿ سان ڀت ڊاهي ٿو وڃي، سو رات جو به ماڻهو نگهباني لاءِ مقرر ڪيائون ته اهي سڄي رات لڪي ويهن ۽ ڀت ڊاهيندڙ کي ڀڄي قابو ڪن. اهڙي طرح ان رات جي صبح جو پڻ ساڳي ريت ڀت ڪريل ڏٺائون. انهن کي ڏندن ۾ آڱريون اچي ويون ۽ عجب ۾ پئجي ويا. خليفي عثمان جي قبر مبارڪ ان ڀت جي اتر طرف کان هئي، ان ڪين خواب ۾ اشارو ڏنو ۽ چيو: هي ڪهڙو انصاف آهي ته توهان هن گلن جي باغيچي کي ڏسو ۽ اسان ان نظاري کان محروم رهون. اوهان وچان ڀت نه ڏيو، جو اسان جو روح پڻ ان باغيچي جي نظاري سان لاڳاپيل آهي. يعني اسان جي روح کي به گلن ۽ باغيچي جو نظارو وڻندڙ ۽ پسند آهي.

هن بزرگ جون ڪرامتون تمام گهڻيون آهن.

www.maktabah.org

[۳۳]

درويش اسحاق معروف اسحاق ڀوڙو (۱) جو احوال

هيءَ درويش حال وارو ۽ ڪرامتن جو صاحب هو. ونس جو ڪجهه به موجود هوندو هو، الله تعاليٰ جي راهه ۾ ڏئي ڇڏيندو هو. ايتريقدر جو جان جا ڪپڙا به محتاجن ۽ مسڪينن کي ڏيندي دير نه ڪندو هو ۽ انهن کي ناميد نه ڇڏيندو هو. آخري عمر ۾ روزي ۾ گذاريندو هو. فجر نماز وقت سجدي ۾ ئي مالڪ حقيقي سان وڃي مليو.

[۳۴]

قاضي سيد شڪرالله شيرازي جو احوال (۲)

هي ناميارو بزرگ مرزا شاهه بيگ جي حڪم سان شيراز کان سوداگرن سان گڏ سنڌ ملڪ ۾ آيو. جيئن ته سيد شڪرالله شيرازي فضل ۽ ڪمال وارو هو، ان ڪري مرزا ان جي وجود کي غنيمت سمجهيو. ان جي تعظيم ۽ تڪريم جو تمام گهڻو خيال رکيو. مرزا شاهه بيگ جي پٽ مرزا شاهه حسن

---

(۱) ڀوڙو ؟ (مترجم).

(۲) سنڌ جو مشهور مورخ "مير علي شير قانع" سندن خاندان مان هو. هنن ئي هميشه لاءِ ٺٽي ۾ رهائش اختيار ڪئي ۽ هن مجهان ئي "شڪر الاهي" سيدن جو سلسلو شروع ٿيو.

سيد شڪرالله شيرازيءَ جي نسب جو سلسلو هن ريت آهي: سيد شڪرالله بن سيد وجيه الدين بن سيد نعمت الله بن سيد عرب شاهه بن امير نسيم الدين المعروف ميرڪ شاهه بن امير جمال الدين عطاء الله محدث بن فضل الله الحسيني الدشتڪي الشيرازي. (مقالات الشعراء قلمي ص ۲۰۵، قانع جي عنوان هيٺ ۽ تحفة الڪرام).

www.maktabah.org

ارغون پنهنجي دور حڪومت ۾ ڪيس قضا جي منصب سان سينگاريو يعني قاضي مقرر ڪيو.

روايت آهي ته ڪنهن عام ماڻهو شرعي ڪورٽ ۾ مرزا شاه حسن تي فرياد داخل ڪيو. قاضي سيد شڪرالله شيرازي قانون موجب مرزا شاه حسن ڏي سمن موڪليو. مرزا شاه حسن تمام ديندارئَ سان شرعي حڪم کي لازم سمجهي عار نه ڪيو ۽ شرعي ڪورٽ ۾ قاضي وٽ اچي حاضر ٿيو. قاضي حڪم ڏنو ته ڪورٽ ۾ جوابدار، فريادي سان ڪنهن فرق کان سواءِ گڏ بيهي. فريادي کي حق ملڻ ۽ فيصلي ٿيڻ کان پوءِ، قاضي پنهنجي جاءِ تان اٿي، دستور موجب بادشاهي آداب بجا آڻي، مرزا کي مٿي ويهاريو. مرزا تلوار هٿ ۾ کڻي چيو: ”رب العزت جو قسم! جيڪڏهن توکي شرعي حڪم ۾ ڪا مون بادشاه جي طرفداري يا رعايت ڪندي ڏسان ها ته، هن تلوار سان تنهنجو ڪم پورو ڪيان ها.“

قاضي پڻ مسند جي پاسي کان اگهاڙي تلوار ڪڍي بادشاه کي چيو: ”مون به هي تلوار هن لاءِ رکي هئي ۽ خيال ڪيو ته جيڪڏهن مرزا شرعي حڪم کان انڪار ڪيو ته پنهنجي جان تان هٿ کڻان ها، باقي توکي به آئون پنهنجي هٿ سان پاڻ سزا ڏيان ها.“

چون ٿا آخري عمر ۾ قاضي قضا جي عهدي تان استعيفا ڏني، باطني ۽ روحاني علم ڏي توجه ڪيو ۽ اولياءالله جي جماعت مان ٿيو. سندس سهڻا اخلاق ۽ وڻندڙ اوصاف پڙهڻ ۽ لکڻ کان زياده آهن.

قاضي سيد شڪرالله شيرازي جي مزار مبارڪ، شيخ اسحاق ڀوتره جي پير ۾ آهي. هن بزرگ جو اولاد به اڪثر اهل ڪمال ۽ حال جا صاحب ٿي گذريا آهن. هميشه پاڻ کي شهرت ۽ مشهوري کان مخفي رکيو اٿن. انهن جي نظر ۾ دنيا ۽

www.maktabah.org

ان جي ساز سينگار جي ڪا بہ اهميت ڪانہ هئي. هميشه پاڻ کي زهد ۽ تقوىٰ، قال الله ۽ قال رسول الله جي شغل ۾ مصروف رکيائون.

سندن قبرستان ۾ علحده جمن جتيءَ جي پير ۾، محتاجن جي مرادن ۽ درد سندن لاءِ شفا بخش آهي.

سچي راويءَ کان نقل آهي تہ، "مون کي سخت مشڪل پيش آيو. سومهڻي نماز کان پوءِ ان بزرگ جي زيارت لاءِ ويس. سڄي رات ورد وظيفي ۽ ذڪر اذڪار ۾ گذاريم. پوئين رات ننڊ اچي وئي. ڏسان تو تہ سهڻي عمدي لباس سان ان قبرستان ۾ صف بڌيو ويٺا آهن. انهن مان هڪڙي مون کي وڏي آواز سان پاڻ وٽ سڏي چيو: "ڪهڙي حاجت اٿئي؟" مون چيو: "هي مشڪل آهي." ان فرمايو: "دلجاءِ ڪر، تنهنجو مشڪل سِياڻي آسان ٿي ويندو." مون وري چيو: "ظاهري سبب تمام اهنجو آهي ۽ هڪ ڏينهن ۾ مشڪل ڪيئن آسان ٿيندو؟" تنهن تي ان بزرگ کير جو ڀريل پيالو منهنجي هٿ ۾ ڏنو ۽ چيو: "فڪر نہ ڪر، پنهنجي گهر وڃ؛ پنهنجي مشڪل آسان ٿيڻ جا سڀ سبب موجود ڏسندين." جڏهن ننڊ مان سجاڳ ٿيس تہ تمام يقين ۽ اميد سان گهر ڏانهن موٽيس. وات تي ڏٺم تہ خواب ۾ ڏٺل ساڳي صورت وارو ماڻهو ويٺو آهي ۽ هٿ ۾ پيالو اٿس. جڏهن مون کي ڏٺائين، تہ چيائين: "ڪجهہ دير ٿي آهي، تنهنجي انتظار ۾ آهيان. جلدي ڪر هي کير جو پيالو پيءُ." مون اهو کير جو پيالو پيتو ۽ پنهنجي گهر آيس. الله جي قدرت! جو اهو مشڪل جنهن جي هڪ ڏينهن ۾ آسان ٿيڻ جو امڪان ئي ڪونہ هو، سو مشڪل آسان ٿي ويو.

www.maktabah.org

(٣٥)

ميان پنجن شاهہ جو احوال

هيءُ بزرگ ناميارن زاهدن جو اڳواڻ ۽ عباد تگذار هو. سڄي رات پروردگار جي عبادت ۾ مشغول رهندو هو. ظاهري ڪرامتن ۽ وڏن مناقبن جو مالڪ هو. سندس ملفوظات آهي تہ ”اسم اعظم الله تعاليٰ ڪان ڊڄڻ جو نالو آهي. خدا ڪان ڊڄندڙ پانهو، جلدي دل جون مرادون ماڻيندو ۽ مقصد جي ماڪي چکيندو آهي.“

(٣٦)

سيد حاجيءُ جو احوال

هيءُ اصل بخارا جو سادات آهي. صاحب حال ۽ اهل ِ ڪمال جو اڳواڻ هو. علم فقه ۽ علم حديث جو وڏو ڄاڻو هو. سدائين روزي ۾ گذاريندو هو.

روايت آهي تہ، سيد حاجي جي هڪ خدمتگار رستي مان سوني همياڻي لڌي، تمام خوش ٿيو، گهر ويو ۽ ان همياڻي کي حفاظت واري جاءِ ۾ رکي ڇڏيائين. جڏهن اهو خدمتگار پنهنجي مرشد سيد حاجي جي خدمت ۾ آيو ۽ خدمتگارن جي حلقي ۾ اچي ويٺو تہ، سيد ان کي ڏسي چيو: ”ڪنهن مسڪين ماڻهو خير جي ڪم لاءِ قرض ورتو ۽ رستي ۾ اها اڌاري ورتل همياڻي وڃائجي وئي ۽ تو لڌي آهي. تون گهرين ٿو تہ ان کي پنهنجي ڪم ۾ آڻيان ۽ ان قرضي کي ويتر ڏک ۽ پريشاني ۾ وجهين. خبردار! ان قرضي جي اندر جي آهہ کان ڊڄ. متان ان جي ڏکايل دل جي باهہ جا آلا توتي اچي ڪرن ۽ تنهنجي گهر ٻار کي ساڙي ڇڏين.“ ان تنبيه واري گفتار جي ڪري ان خدمتگار جي عضون ۾ اچي ڏڪڻي

www.maktabah.org

پئي ۽ ڦڙڦڙ لڳي، تنهنڪري پنهنجو قصور مڃيائين. تنهن تي سيد حاجي چيو، ”ڪاڻي فڪر نه ڪر، ان قرضيءَ جو گهر فلاڻي هنڌ آهي. وڃ، امانت ان کي ڏي ۽ توکي به الله تعالى ايتروئي حلال رزق سان نفعو پهچائيندو.“ اهو خدمتگار ان قرضيءَ جي گهر ويو ۽ ڏٺو ته، اهو قرضي شخص ان همياڻي گم ٿيڻ جي ڪري پريشان حال ٿيو ويٺو آهي. ان جي چوطرف ماڻهو اچي ڪٺا ٿيا آهن ۽ سندس ڏکاري حال تي افسوس ظاهر پيا ڪن. ان خدمتگار اها همياڻي ڪڍي، ان ڏکايل قرضي جي حوالي ڪئي ته، سڀئي ماڻهو اچرج ۾ پئجي ويا ۽ ان خدمتگار جي ايمانداري ۽ سچائي تي آفرين چوڻ لڳا. چون ٿا جڏهن اها ڳالهه هڪ شاهوڪار ماڻهو ٻڌي ته، ان خدمتگار جي سچائي ۽ ايمانداريءَ تي آفرين چوڻ لڳو ۽ ان کي ايترو ڏنائين، جيترو هن قرضي کي موٽائي ڏنو هو.

سيد حاجي جي تربت، پنجن شاهه جي پڙ ۾ آهي.

(۳۷)

سيد محمد هاشم جو احوال

هيءَ سيد حقيقت ۽ معرفت جو ڄاڻو، سيد حاجي جو پوٽو آهي. سيد محمد هاشم جو زهد ۽ تقوىٰ، رياضت ۽ مجاهدي ۾ وڏو رتبو هو ۽ ڪرامتن جو صاحب پڻ هو.

روايت آهي ته، هڪڙي خادم سندس خدمت ۾ عرض ڪيو، ”چار نياڻيون اٿم، هيئنر دل ۾ اميد آهي ته پٽ ڄمي. دعا ڪريو، منهنجون اکيون پٽ جي ديدار سان روشن ٿين.“ ان بزرگ دعا لاءِ هٿ کنيا ۽ کيس پٽ جي خوشخبري ڏني. ڪجهه ڏينهن ڪان پوءِ ان جي گهر ۾ اميدواريءَ جا آثار ظاهر ٿيا.

www.maktabah.org

انهن ئي ڏينهن ۾ درويش موسيٰ ڳوٺ آريءَ(١) جو ويٺل ٿئي ۾ اچي نڪتو. اهو پٽ جو سڪايل وري ان جي خدمت ۾ به وڃي حاضر ٿيو ۽ پٽ لاءِ سوال ڪيائين. تنهن تي درويش موسيٰ به ان جي باري ۾ دعا ڪئي ۽ پٽ ڄمڻ لاءِ پڪ ڏياري. ان شخص کي وڌيڪ دلجاءِ ٿي ۽ کيس پٽ ٿيڻ لاءِ پڪو يقين ٿي ويو. اتفاق سان ان جي گهر واريءَ کي پيٽ سان هڪ سال ۽ چئن مهينن کان به مٿي گذري ويو، پر ٻار ڄمڻ جا آثار ڏسڻ ۾ نه پيا اچن. تنهن تي اهو شخص تمام پريشانيءَ ۾ پنهنجي مرشد سيد محمد هاشم جي خدمت ۾ آيو ۽ سڄو احوال عرض ڪيو. تنهن تي سيد فرمايو، "هڪ پٽ، ٻن درويشن جي دعا سان نه ٿيندو. مون ڇوڪري جو نطفو تنهنجي پٺيءَ مان ان جي ماءُ جي پيٽ ۾ منتقل ڪيو. جيڪڏهن درويش موسيٰ گهري ته ان کي چئو، ان ڇوڪري کي ماءُ جي پيٽ کان ٻاهر آڻي." تنهن تي اهو شخص سچي دل سان توبه تائب ٿيو. پنهنجو عقيدو پوري طرح پنهنجي مرشد سيد محمد هاشم ڏانهن رکيائين. مرشد جي قدمن تي ڪري پيو ۽ معافي گهريائين. پوءِ سيد فرمايو، "جيڪڏهن تنهنجي پٽ کي ٻئي پرون نه هجن ته پڪ ڄاڻ، اها نشاني منهنجي دعا جي مقبوليت آهي. هاڻي گهر وڃ ۽ پنهنجي اکين کي پٽ جي ديدار سان روشن ڪر." اهو شخص گهر ويو. الله تعاليٰ جي قدرت! ان ئي مهل کيس گهر پٽ ڄائو، پر ان کي ٻئي ڀرون ڪونه هيون.

سيد جي مزار پنهنجي ڏاڏي جي پڙ ۾ آهي.

---

(١) هي ڳوٺ داد و ضلعي ۾ ڪوٺڙي- داد و لائين تي ريلوي اسٽيشن آهي.

www.makiaban.org

(٣٨)

شيخ اسحاق تڪاري جو احوال

شيخ اسحاق تصرف ۽ ڪرامت جو صاحب هو ۽ ظاهري علم به گهڻو پڙهيل هو.

سندس قول آهي ته، "جيستائين ٻڪي آنني ۾ آهي تہ ناقص ۽ اڻپورو آهي. جيڪڏهن ٻڪي آني کي ڀڃي ٻاهر ايندو تہ ڪمال کي پهچندو ۽ هوا ۾ پرواز ڪندو. اهڙي طرح انسان بہ جيستائين پنهنجي وجود کي فنا ڪري ٻاهر نہ ٿيندو، ڪمال کي نہ پهچندو. جزويت جي پستي کان، ڪليت جي اوج سان عروج تي نہ پهچندو."

(٣٩)

سيد عبدالله (اصحابي) جو احوال (١)

سيد عبدالله، حضرت غوث الثقلين جي اولاد مان آهي. هيءَ سيد وحدت جي دريا جو ٽوٻو، معرفت جي ميدان جو

(١) سندن تربت هن وقت عام خاص ماڻهن جي لاءِ ڪشش جو سبب آهي. پاڻ عبدالله اصحابي جي لالي سان مشهور آهي. مڪلي ۾ سندن تربت جي عمارت ٺين سر تهرائي وئي آهي. ٺين عمارت سنہ ١٣٥٠ھ مطابق سنہ ١٩٣١ع ۾ ٺهي راس ٿي. هن ۾ هڪ ننڍڙي مسجد بہ آهي، جنهن ۾ سنہ ١٠٩٣ھ جو ڪتبو موجود آهي. ڪتبي جا شعر هن ريت آهن:

زهي فيض مسجد کہ از يک دعا
شود حاجت مستمندان روا
بتاريخ هفدهم و ماه صفر
... ختم بالخير و الظفر ...

١٠٩٣ھ

www.maktabah.org

شهسوار، لاهوتي اسرار جو خزانو، ولايت جي دائري جو مرڪز ۽ حقيقت ۽ معرفت جو وڏو ڄاڻو هو.

مرزا شاهه بيگ ارغون جي وقت ۾ گجرات کان لڏي ۾ آيو ۽ مڪلي تي اڪيلائي جي ڪنڊ ۾ رهڻ لڳو. اڪيلو ۽ ڇڙو خدا جي ياد ۾ مشغول رهندو هو. ياد خدا ۾ ئي سندس وصال ٿيو. جنهن جاءِ تي هميشه عبادت ڪندو هو، اتي ئي ڪيس دفن ڪيائون. زماني جي گردش ڪري سندس قبر به ڊهي وئي هئي. گهڻن ڏينهن گذرڻ کان پوءِ حضرت غوث الثقلين جي امر سان شاهه حافظ الله گجراتي ۽ سندس ٻه مريد شيخ محمد يعقوب ۽ خليفو ابوالبرڪات گجرات کان هلي، سيد عبدالله جي قبر ظاهر ڪرڻ لاءِ سنڌ ڏانهن روانا ٿيا. آهي لڏڻي ۾ پهچي سيد علي ثاني شيرازي سان ملاقي ٿيا ۽ حقيقت حال ٻڌايائون. سيد علي ثاني ڪنڌ هيٺ ڪري مراقبو ڪيو. ڪشف جي زور تي سيد عبدالله ڪي روحاني محفل جو صدر نشين ڏٺائين. يڪدم اٿيو ۽ سڀني سان گڏجي روانو ٿيو. مڪليءَ تي پهچي، سيد عبدالله جي قبر ظاهر ڪيائين. چون ٿا شيخ محمد يعقوب ۽ خليفي ابوالبرڪات پڻ ئي آندا ۽ سيد علي انهن پڻن کي پنهنجي هٿن سان، ان قبر تي ئي رکيو.

سيد عبدالله جي فيض واري درگاهه تي دل جون مرادون جلد پوريون ٿين ٿيون.

(۴۰)

شيخ محمد يعقوب جو احوال (۱)

هيءُ پلارو، شيخ شاهه حافظ الله گجراتي جو مريد آهي. ۽ مشهور ڪرامتن سان مشهور هو. پنهنجي مرشد جي امر

(۱) ڏسو تحفة الڪرام جلد ۳، ص ۲۳۴.

www.maktabah.org

سان خليفي ابوالبرڪات سان گڏ گجرات ڪان اچي ۽ مڪليءَ تي سيد عبدالله جي تربت ظاهر ڪرڻ آيو هو.

سندس مزار مبارڪ سيد عبدالله جي حجري جي پيرانديءَ ڪان ڪنڊ ۾ زيارت گاهه آهي.

(٤١)

پير آسات جو احوال(١)

تحفة الڪرام ۾ لکيل آهي ته، هو مجذوب سالڪ ۽ محبوب واصل، مخدوم عربي ڏيائي(٢) هالہ ڪنڊي واري جو ياءُ آهي. سيد ميران محمد مهدي جونپوري جي خدمت مان فيض پرايو هئائين.

روايت آهي ته، هي معرفت جي اوج جو آفتاب، سومهڻي نماز ڪان پوءِ مراقبي ۾ ويهندو هو. جڏهن باڪ ڦٽندي هئي ته مراقبي مان منهن مٿي ڪندو هو. ان وقت جنهن تي به فيض واري نظر ڦريندو هو ته، اهو ولايت جو صاحب ٿي پوندو هو.

---

(٢) تحفة الڪرام، جلد ٣، ص ٢٤٩ ۾ پير آسات جي تذڪري جي سلسلي ۾ سندن اولاد جي باري ۾ چٽيءَ طرح لکيل آهي ته "سندن ٻه صاحبزادا هئا. هڪڙي جو نالو احمد ۽ ٻئي جو نالو محمد هو." سندس تربت مڪليءَ تي موجود آهي.
(تحفة الڪرام، جلد ٣، ص ٢٤٩ ۽ ٢٥٠).

(٢) مخدوم عربي ڏيائو، شاهه حسن ارغون جي زماني جو بزرگ آهي. مخدوم نوح جهڙو پلارو بزرگ به سندس شاگرد هو. قرآن شريف جي تلاوت ڏاڍي مٺي آواز سان ڪندا هئا.

مخدوم عربي سنہ ٩٨٠هه ۾ وفات ڪئي. هن بزرگ جو تذڪرو "تحفة الڪرام" جلد ٣، ص ١٥٠ ۽ تاريخ معصومي، ص ٢٠٥ ۾ ذڪر ڪيل آهي ۽ حديقة الاولياء ۾ سندس احوال وڌيڪ وضاحت ۽ تفصيل سان ملي ٿو.

www.maktabah.org

(٤٢)

ميان مٺو [مِٺو] جو احوال

ميان مٺو، جناب حضرت پير ولايت، صاحب ارشاد و هدايت مخدوم نوح (هالائي) رحمة الله عليه جو مريد ۽ فنافي الله جي درجي تي پهتل هو. پنهنجي حياتيءَ جا ڏينهن مسجد جامع فرخ ۾ گذاريندو هو. جامع فرخ کي پهرو پيرو شاهجهان بادشاه(١) جي دور ۾ ٺهرايو ويو.

ميان مٺو گهڻن برڪتن جو مالڪ ۽ ڪرامتن جو صاحب هو. سندس ملفوظات آهي ته: "جڏهن منهنجو مٺو بلندي ڏانهن مائل ٿئي ٿو، تڏهن مُٺو يعني سور جو ستايل ۽ بدحال ٿيان ٿو. ۽ جڏهن خوديءَ جو خيال ڪري مٺو مٺي ٿو ڪٽان، تڏهن مِٺو يعني ڪوڙو آهيان، پر جڏهن ڪسرنفسي ڪري پنهنجو مٺو نياز مان هيٺ جهڪايان ٿو، تڏهن مِٺو سڏيندا ۽ مٺو ڪري ڪائيندا ٿا.

سندس مزار پير آسات جي ڏاکڻ پوبان آهي.

(٤٣)

ذکر بهاؤالدين گودڙيو(٢)

هيءَ بزرگ، حضرت مخدوم نوح هالائيءَ جو وڏي ۾ وڏو مريد آهي. وجد، حال ۽ استغراق جو صاحب هو. اکثر وقت سيد علي ثاني شيرازي سان حقيقت واري صحبت ڪندو هو.

چون ٿا، جنهن وقت سماع جي حلقي ۾ ايندو هو ته، پاڻ کان بيخود ٿي ويندو هو ۽ سندس جهٽ پل ۾ اهڙي عجب حالت ٿي ويندي هئي، جو ڪوبه ماڻهو سندس پر ۾ بيهي نه سگهندو هو.

---

(١) تخت نشيني سنه ١٠٣٧هه، وفات ١٠٦٨هه.

(٢) سندن ٿورو احوال تحفة الڪرام، جلد ٣، ص ٢٥٠ تي ملي ٿو.

www.maktabah.org

روايت آهي ته، هڪڙي ڏينهن واڻ وٺيو پي ويو. هڪ جوان کي ڏٺائين، جيڪو ڪنهن جي عشق ۾ گرفتار ٿيل هو ۽ دنيا جي ڪم ڪار کان بيخبر ٿي ويو هو. ماڻهن ان کي هر طرف کان ملامت ۽ تنبيهه پي ڪئي. ان عاشق ماڻهن کي چيو پي ته: اي عزيزو! مون کي جهٽڪ ۽ ملامت نه ڪيو. مون کي پنهنجي حال تي ڇڏي ڏيو، جو منهنجي واڳ منهنجي وس کان ٻاهر نڪري وئي آهي" بهاؤالدين گودڙئي کي انهي مجازي عاشق جي ان گفتگو وجد ۾ آڻي ڇڏيو. نعرو هنيائين، بيهوش ٿي ويو ۽ ٽي ڏينهن استغراق ۾ پيو هو. چون ٿا درويش گودڙئي جنهن وقت نعرو هنيو هو، اهو مجازي عاشق به ان مجاز مان حقيقت کي وڃي رسيو ۽ اهل الله جي جماعت مان بنجي پيو.

درويش گودڙئي جي تربت ميان ميٺو جي لڳ آهي.

(۴۴)

درس امين محمد جو احوال (۱)

هن بزرگ شيخ محمد يعقوب گجراتي کان فيض حاصل ڪيو. معارف ۽ مناقب جو صاحب هو. گهڻين برڪتن جو جامع طالبن کي حقيقي منزل تي پهچائيندو هو.

چون ٿا شيخ بقاولي (۲) پنهنجي پٽ کي اڪثر درس امين محمد جي صحبت ۾ رهڻ جي تلقين ڪندو هو ۽ چوندو

---

(۱) هن بزرگ جو احوال تحفة الڪرام، جلد ۳، ص ۲۳۴ ۾ به ملي ٿو. تحفة الڪرام جي صاحب چٽيءَ طرح بيان ڪيو آهي ته "هن جي قبر مڪليءَ جي جامع مسجد جي دروازي جي ٻاهران موجود آهي."

(۲) شيخ عثمان، درس امين جو پير ڀائي ۽ شيخ محمد يعقوب گجراتيءَ جو مريد هو. سنڌ جا وڏا بادشاهن وٽ ' بقاولي' جي لقب سان سڏيا ويندا هئا. هن جڏهن تصوف ۽ معرفت ۾ ڪمال حاصل ڪيو، تڏهن کيس ' بقاولي مشائخ' جو خطاب مليو ۽ انهيءَ خطاب سان مشهور ٿي ويو. (تحفة الڪرام، جلد ۳، ص ۲۳۴).

www.maktaban.org

هو: "اي پٽ! مون وٽ چو ٿو ويهين، جو سڄو محنت سان فيض جو داڻو مس ملندڙ. درس ابن محمد وٽ وڃ، جو محنت کان سواءِ فيض جا خرار ٿو ڏئي."

(٤٥)

ستن حافظن جو احوال

هي حافظ سڀئورا ڪامل و اصل، اهل دل، توفيق تحقيق جا شهسوار ۽ معرفت جي آسمان جا ست سيارا هئا. سڀني دوستن کان قلبي ورونهن ۾ اڳرا هئا. ڏينهن جو پاڻ ۾ ويهي قرآن ڪريم جي تلاوت ڪندا هئا ۽ رات جو مڪلي ٽڪري تي محققانه صحبتون ۽ روحاني رهاڻيون ڪندا هئا. انهن راتين مان جمعي جي هڪ رات ڌاڙيل اچي انهن تي ڪڙڪيا ۽ سڀني شهادت جو پيالو پيتو.

رات جو جاڳيندڙ ۽ اهل دل جيڪي رات جو مڪليءَ تي ويندا ۽ اهل الله جون زيارتون ڪندا آهن، انهن کان روايت آهي تہ، ڪنهن وقت انهن ستن حافظن سڀورن جي روشن قبرن مان قرآن ڪريم جي تلاوت جو آواز ٻڌڻ ۾ ايندو آهي.

(٤٦)

ذڪر ميان جمعو رحمة الله عليه

ميان جمعو، حقيقت معرفت جو ڄاڻو، شيخ عثمان ٻقاولي جي مريدن مان هو. ميان جمعو گهڻين برڪتن ۽ ڪرامتن جو صاحب هو. سندس زيارت سان مصيبتون ڏور ٿيون ۽ مرادون حاصل ٿين ٿيون.

www.maktabah.org

(٤٧)

عبدالقدوس جو احوال

هيءُ بزرگ لکعلوي يا لکياري(١) سادات مان آهي. ترخاني (٢) دور حکومت ۾ حج جي زيارت تي ويو. ولايت

---

(١) لکي اسٽيشن، کوٽڙي ۽ دادو جي وچ ۾ آهي. ان جي ويجهو هڪ جبل آهي، جتي هن خاندان جو وڏو ڏاڏو حضرت سيد علي، سامره مان اچي هتي رهڻ لڳو ۽ سندس نسبت سان هيءُ جبل "لکي علوي" يعني عليءَ جو جبل سڏجڻ لڳو.
حضرت سيد عليءَ مان جيڪو خاندان ٿيو، تنهن کي 'لک علوي' يا لکياري سادات چوندا آهن. هن خاندان کي شروع کان وٺي اڄ تائين سڄي سنڌ ۾ عزت ۽ احترام جي نظر سان ڏٺو ويو آهي.
لکي اسٽيشن جي لڳولڳ هن خاندان جي هڪ ٻئي بزرگ سيد صدر جي تربت آهي. پير پاڳارو صاحب جن به الهيءَ خاندان منجهان آهي. "تحفة الکرام" ۾ حضرت سيد علي ۽ سندس اولاد جو تذکرو موجود آهي.
(٢) هيءُ شاه بيگ ارغون جو امير ۽ مائٽ هو ۽ ان سان گڏجي سنڌ ۾ آيو هو. شاه حسن جي بنا اولاد فوت ٿي وڃڻ کري، هن خاندان جي حصي ۾ سنڌ جي حکومت جو اڌ آيو. هنن جو پهريون حاڪم مرزا عيسيٰ ترخان هو، جو سنه ٩٦٢ھ ۾ تخت تي ويٺو. سندس وفات سنه ٩٧٤ھ ۾ ٿي ۽ ان کان پوءِ سندس پٽ مرزا محمد باقي (وفات ٩٩٣ھ) تخت تي ويٺو. مرزا محمد باقي جي وفات کان پوءِ سندس پٽ مرزا جاني بيگ سنڌ جو حاڪم ٿيو، جنهن کان اڪبر جي سپهه سالار خانخانان سنه ١٠٠٠ھ ۾ حڪومت حاصل ڪئي ۽ مرزا جاني بيگ اڪبر جي دربار ۾ رهڻ لڳو. سنه ١٠٠٨ھ ۾ مرزا جاني بيگ برهانپور ۾ وفات ڪئي. هن کان پوءِ سندس پٽ مرزا غازي بيگ، مغلن جي هڪ گورنر جي حيثيت سنڌ تي حڪومت ڪندو رهيو. سنه ١٠٢١ھ ۾ مرزا غازي بيگ لاڏاڻو ڪيو ۽ اهڙيءَ طرح هن خاندان جي حڪومت جو سلسلو ختم ٿي ويو. (تاريخ معصومي، ص ٢٠٧، ٢١٤ ۽ ٢٥٧).

www.makhaban.org

جي شاهہ حضرت علي ڪرم الله وجهہ جو وار مبارڪ ڪيس مليو ۽ جڏهن مونني لٽي ۾ اچي رهيو تہ، لٽي شهر جي ساداتن سندس سيادت کان انڪار نہ ڪيو ۽ بزرگي نہ ٿي مڃي.

نقل آهي تہ، هي بزرگ محرم جي مهيني ۾ ماتم ڪندو هو. گهڻا ڪاڏا تيار ڪرائي، فقراء کي ڏيندو هو. هڪ دفعي محرم جي ڏينهن ۾ اناج تہ موجود هو، پر گيهہ ڪڻڪ ۽ ٻيو سامان شهر ۾ موجود ڪونہ هو. خادمن کي چيائين، "وڃو گداموڙيءَ جو وڻ، جنهن کي مون لٽي اچڻ مهل پنهنجي هٿ سان نشان ڪيو هو، ان کي منهنجا سلام ڏيو ۽ چئو تہ، گيهہ ۽ ماکي جي ضرورت آهي." اهي خدمتگار ان وڻ وٽ ويا، بزرگ جا سلام ۽ نياپو ڏنائون. الله تعاليٰ جي قدرت! ان وڻ جي ٻسانگ يا ٻيلهہ مان ماکي ۽ گيهہ وهڻ لڳو. ماڻهن جي اڳواڻ عبدالقدوس، ٻين ساداتن سڳورن کي نياپو موڪليو تہ، اهي حضرات پاڻ کي صحيح النسب سادات ٿا چون ۽ مون کي سيد مڃڻ کان انڪار ٿا ڪن. هينئر مون پنهنجي دعويٰ جي ثبوت ۾ وڻ مان ماکي ۽ گيهہ جاري ڪيو آهي. اوهان مان ڪوبہ اچي ۽ هن وڻ کي جهلي تہ ماکي ۽ گيهہ بند ڪري. تنهن تي مخالف سيدن معافي گهري ۽ سندن سيد هجڻ کي مڃيو. اهو وڻ اڃا تائين پائيدار ۽ سندس ڪرامت جو يادگار آهي.

(۴٨)

ملامحمود راهوتي جو احوال

هيءُ بزرگ تجليات الاهي جو مرڪز، اڻ کٽ معارف جو خزانو هو ۽ مخدوم اسحاق اربعائي جو فيض يافتہ هو. معرفت ۽ سلوڪ جي واديءَ ۾ سندس قدم اڳيرو هو. جيڪو بہ بيمار ۽ ڏکايل ان قلبي طبيب جي خدمت ۾ ايندو

هو تہ، بزرگ ان تي سورت فاتحہ پڙهي دم ڪندو هو، ان ئي مهل اهو بيمار شفاياب ٿيندو هو.

تحفة الڪرام ۾ بيان ٿيل آهي تہ، غوث الثقلين جي حڪم سان شيخ اسحاق اربعائي هن ڪي پڳ ۾ رکڻ لاءِ ڪو تعويذ لکي ڏنو هو. تنهن کان پوءِ جيڪو بہ محمود راهوتي کي ڏسندو هو، سو سندس هٿ تي مريد ٿي پوندو هو. آخر جڏهن ماڻهن جي گهڻي انبوهہ کان تنگ ٿيو تہ اهو لکيل تعويذ پڳ مان ڪڍي ڇڏيائين. ان کان پوءِ ڪنهن نئين ماڻهو کي دست بيعت ۽ مريد نہ ڪيائين.

(٤٩)

مخدوم آدم بن مخدوم اسحاق جو احوال (١)

مخدوم آدم وڏن اوليائن ۽ عالمن مان ڪرامت ۽ برڪت جو صاحب هو.

روايت آهي تہ ڪعبة الله شريف جي زيارت جي سعادت حاصل ڪيائين. ڏٺائين تہ مڪي شريف ۾ مرد توڙي زالون گڏ حرم پاڪ ۾ داخل ٿا ٿين. هي ڳالهہ کيس پسند نہ آئي ۽ مڪي شريف جي حاڪمن کي چيائين تہ، ائين هڪ وقت ۽ هڪ جاءِ تان مردن ۽ زالن جي داخل ٿيڻ کي بند ڪن، مردن ۽ زالن لاءِ جدا جدا ڏينهن مقرر ڪن تہ جيئن هرهڪ مقرر ڏينهن تي زيارت ڪن، پر حاڪم ائين ڪرڻ کان لهرائڻ لڳو. رات جو خواب ۾ جناب حضرت رسالت پناهہ محمد رسول الله صلي الله عليه وسلم کان اشارو ٿين، تہ مخدوم آدم جي صلاح ۽ چوڻ تي عمل ڪن. ان کان پوءِ زيارت واسطي مردن ۽ زالن لاءِ جدا ڏينهن مقرر ٿيا.

(١) وڌيڪ احوال ڏسو تحفة الڪرام، جلد ٣، ص ٢٤٥.

(٥٠)

ذڪر مخدوم جمعو(١)

مخدوم جمعو ڪامل اولياء، عامل عالم ۽ وڏو فاضل هو. سيد علي شيرازي ۽ شيخ اسحاق اربعائي جي همعصرن مان آهي.

روايت آهي ته ڪو شخص ونس خدمت ۾ آيو ۽ هن آيت سڳوري جي معنيٰ پڇيائين: "وفي انفسكم افلا تبصرون" ۽ اوهان جي جانين ۾ آهي ڇا پوءِ نه ٿا ڏسو. مخدوم ان آيت جي معنيٰ ٻڌائي. پر ان شخص چيو "اي مخدوم! هي ظاهري معنيٰ آئون ڄاڻان ٿو، پر ان مان ڪهڙو فائدو؟ جو چوان ته ٿو ۽ ڏسان ڪونه ٿو."

يار در خانه و من گرد جهان مي گردم
آب در کوزه من تشنه لبان مي گردم

مطلب ته يار گهر ۾ ۽ آئون جهان ۾ ڀوليو رهيو آهيان. پاڻي ڪوزي ۾ ۽ آئون اڃايل ٿو رهان.

ان گفتار سان مخدوم جي حالت بدلجي وئي ۽ پاڻ تي ضابطو نه ڪري سگهيو. گهڙي اٿيو ٿي ۽ گهڙي ويٺو ٿي يعني وجد ۾ اچي ويو. چون ٿا ان ئي مجلس ۾ سندس اکين جا پردا کڄي ويا. اندر جا اولا لهي پيس. پنهنجي حقيقي محبوب کي پنهنجي جهوپڙي ۾ ڏٺائين ۽ اولياء الله جي جماعت ۾ شامل ٿيو.

---

(١) سندن ذڪر تحفة الڪرام، جلد ٣، ص ٢٥٠ ۾ بيان ٿيل آهي.

www.maktabah.org

(٥١)

ميان ابوالحسن جو احوال(١)

ميان ابوالحسن وقت جو ڪامل، علم ۽ عمل جو صاحب هو. تحفة الڪرام ۾ آهي تہ، ميان ابوالحسن پوڻن ڏينهن ۾ جڏهن ٻيڙو ئي ڪپو ئي پيو، تڏهن هڪ ڏينهن پنهنجي گهر واريءَ جي ڀاڻيجي ميان عبدالله واعظ موريہ (٢) کي، اهڙي حالت ۾ جو ايا ڏاڙهيءَ جو خط بہ ڪونہ آيو هوس، چيائين تہ "اي ابا! هاڻي سون ۾ امامت جي طاقت ڪانہ رهي آهي، تون ڏاڙهيءَ سان ٿيءُ ۽ منهنجي بدران امامت ڪر." چون ٿا ڀهريءَ جي وقت ائين چئي هن جي ڳلن تي هٿ ڦيريو هئائين. الله جي قدرت سان ٻهريءَ تائين هن کي ڏاڙهيءَ جا نشان ظاهر ٿيا ۽ امامت جي لائق ٿيو.

---

(١) ابوالحسن سنڌي ٺٽوي سنڌي ساهت ۾ "مقدمة الصلواة" جي تصنيف سبب مشهور آهي. سندس وفات الداژاً ٻارهين صدي هجريءَ جي آغاز ۾ ٿي، جڏهن تہ ميان عبدالله واعظ سنہ ١١٦٧هہ برابر ١٧٥٣ع ۾ وفات ڪئي. ڏسو مقالو: "عربي-سنڌي رسم الخط جي اوسر جو تاريخي پس منظر، از غلام محمد لاکو، رسالو مهراڻ ٣-١٩٨٧ع. (مترجم).

(٢) عبدالله واعظ عرف ميان موريي جو احوال تحفة الڪرام، جلد ٣، ص ٢٢٨ تي مليو آهي. هيءُ ڏاڍو سياڻو، دل جو پاڪ ۽ ڪامل بزرگ هو. پنهنجو گهڻو وقت واعظ ۽ خدا جي ذڪر ۾ گذاريندو هو. سنہ ١١٣٧هہ ۾ وفات ڪيائين. سندس پٽ عبدالقادر بہ هڪ سٺو واعظ هو. تحفة الڪرام جي صاحب جلد ٣، ص ٢٣٥ ۾ سندس هڪ ٻئي شاگرد جو بہ ذڪر ڪيو آهي، جنهن جو نالو ميان شيخ محمد هو ۽ ميان ملوڪ شاهہ جي مسجد ۾ ڏهن ٻارهن سالن تائين وعظ ڪيو هئائين.

www.maktabah.org

(٥٢)

شاهہ اسد الله معروف شاهہ اسماعيل صوفيءَ جو احوال (١)

شاهہ اسد الله عرف شاهہ اسماعيل صوفي حقيقت جو وڏو عارف، حق جو مجذوب، محبت جي مستيءَ جو سرمست، وحدت جي درياءَ جو ٽوٻو ۽ گهڻين برڪتن جو صاحب آهي. هي ڀلارو بزرگ عجيب غريب حال جو صاحب ۽ روحاني طريقت ۾، حق ۽ حقيقت جي چاٽو شاهہ عاشق الله (٢) جو فيض يافتہ هو. عشق ۽ محبت جي سوز گداز ۾ هميشہ نيڻن مان نير جاري هوندو هوس.

سندس گفتار ۾ قبوليت واري هئي، جو بيمارن جي علاج لاءِ تمام معمولي ۽ خسيس شيون تجويز ڪندو هو، تہ بہ الله تعاليٰ جي قدرت سان شفا ٿي ويندي هئي. جن بيمارن جي علاج کان زماني جا حڪيم بہ عاجز ٿي پوندا هئا ۽ وقت جي هن مسيح وٽ ايندا هئا تہ چاڪ چڱا ڀلا ٿي ويندا هئا. مطلب تہ پاڻ برڪتن ۽ ڪرامتن جو مظهر هو.

(٥٣)

سيد طالب الله جو احوال

سيد طالب الله، صوفين جي سرواڻ حضرت شاهہ عنايت الله صوفي (٣) (جهوڪ واري) جو مريد ۽ فيض يافتہ هو. پنهنجي

---

(١) ڏسو تحفة الڪرام، جلد ٣، ص ٢٣٣.

(٢) هيءُ بزرگ هندستان مان آيو هو. تفصيل لاءِ ڏسو تحفة الڪرام، جلد ٣، ص ٢٣٣.

(٣) شاهہ عنايت الله صوفي کي تاريخي حيثيت سان سنڌ جي صوفين ۾ هڪ خاص اهميت حاصل آهي. سندس نسب جو سلسلو هن ريت آهي: "شاهہ عنايت الله صوفي بن مخدوم فضل الله بن ملا يوسف بن ملا شهاب الدين بن ملا آجب بن مخدوم صدهو لانگاهہ."

www.maktabah.org

مرشد (شاهه عنايت‌الله) جي شهادت کان پوءِ مڪلي ٽڪريءَ تي اچي رهيو ۽ هميشه استغراق ۾ رهندو هو. وجد ۽ حال جو صاحب ۽ اهل ڪمال هو.

شاهه عنايت صوفي، فقيري جي شروعات ۾ معرفت الاهي حاصل ڪرڻ لاءِ دور ديسن جو سفر ڪيو. ڪافي مدت کان پوءِ دکن ۾ وڃي شاهه عبدالملڪ جو مريد ٿيو. پنهنجي مرشد جي هدايتن موجب رياضتن ۽ مجاهدن کان پوءِ هڪ اهڙي بلند مرتبي تي وڃي پهتو جو "تحفة الڪرام" جي مصنف جي چوڻ موجب "زبان کي بيان جي طاقت نه آهي".

شاهه عنايت صوفي ظاهري علمن جي تڪميل شاهه غلام محمد وٽ ڪئي. جو پوءِ سندس به مريد ٿي ويو. شاهه عبدالملڪ وٽان خلافت حاصل ڪرڻ کان پوءِ سندس اجازت سان سنڌ ۾ آيو ۽ ميرالپور ڳوٺ (جو جهوڪ جي نالي سان مشهور آهي) ۾ اچي رهڻ لڳو. سندس ارشادن ۽ هدايتن جو سلسلو به جهوڪ منجهان ئي جاري ٿيو ۽ حق جا طالب پري پري کان اچي سندس خانقاهه تي گڏ ٿيڻ لڳا. ايتري قدر جو بلڙيءَ جي ساداتن جا معتقد ۽ مريد به ٽولن جا ٽولا ڪري سندس خدمت ۾ اچڻ لڳا ۽ سندس خانقاهه درويشن ۽ فقيرن سان پرپور نظر اچڻ لڳي. فقيرن جو اهو ميڙ بلڙيءَ جي ساداتن کي لتي وٺيو. تنهنڪري هنن اتان جي زميندارن کي شاهه عنايت جي برخلاف ڀڙڪائڻ شروع ڪيو. زميندار به الهيءَ هلت جي مخالف هئا ته ڪو شاهه عنايت جي خانقاهه جا ڪي فقير سندن زمينن ۾ گهمندا ڦرندا وتن. هڪدم گڏجي جهوڪ تي حملو ڪيائون، جنهن ۾ ڪيترائي درويش ۽ فقير شهيد ٿي ويا. مقتولن جي وارثن بادشاهه وٽ وڃي انصاف جي گهر ڪئي، جنهن شاهه عنايت جي خانقاهه ۽ ان جي آسپاس واري زمين فقيرن جي حوالي ڪئي. فقيرن ۽ شاهه عنايت جا پيا ماڻهو اتي اچي آباد ٿيا. بلڙيءَ جي ساداتن ۽ زميندارن وري هڪ ٻي لئين الڪل ويڙهائي؛ ڇا ڪيائون جو ٺٽي جي ناظر اعظم خان کي (سنه ١١٢٨هه ۾ مغلن

(٥٤)

درويش آچر جو احوال (١)

هيءَ پلارو بزرگ اصل ۾ ٺٽي جو پوڪڙي آهي. حقيقت ۽ معرفت جي ڳالهه سيد علي شيرازي (٢) ٺٽي ۾ پهريان درويش آچر کان فيض حاصل ڪيو هو.

جي ٻاران ٺٽي جو ناظر مقرر ٿي آيو هو) شاهه عنايت ۽ سندس فقيرن جي برخلاف وڃي پڙڪايو. اعظم خان باقاعدي بادشاهه کي درخواست ڪئي تہ هي فقير باغي آهن ۽ هنن مان حڪومت کي زبردست خطرو آهي. بادشاهه جي ٻاران سنڌ جي حاڪم ميان يار محمد ڪلهوڙي ڏانهن حڪم جاري ٿيو تہ "توڪي اعظم خان جي الهيءَ لشڪر جي مدد ڪرڻ گهرجي، جيڪو شاهه عنايت صوفي ۽ ان جي فقيرن کي سيکت ڏيڻ لاءِ موڪليو وڃي ٿو." نواب اعظم خان، شاهه عنايت جي گهر ۽ سندس خانقاهه کي گهيرو ڪيو ۽ پورا چار مهينا گهيري ۾ لڳا. فقير جڏهن ڏاڍا تنگ ٿيا، تڏهن لاچار ٿي لشڪر تي شب خون شروع ڪري ڏنائون. اهو شب خون ڪامياب ٿي وڃي ها، پر رکو هڪڙي فقير کان غلطي ٿي وئي. يعني ان زور سان وٺي الله اڪبر جو نعرو هنيو ۽ ان جي ٺيان ٻين فقيرن بہ نعرا بلند ڪيا. الهيءَ تي اعظم خان جو لشڪر خبردار ٿي ويو ۽ ڪيترائي فقير شهيد ٿي ويا. تنهن هوندي بہ اعظم خان جي لشڪر کي فتح حاصل ڪرڻ ڏکي نظر آئي ۽ شاهه عنايت ۽ سندس فقيرن کي صلح جو ڏوڪو ڏئي گرفتار ڪري ورتائون. اهڙيءَ ريت ڪجهه وقت ٺٽي ۾ قيد رکڻ کان پوءِ سنہ ١١٣٠هه ۾ شاهه عنايت کي شهيد ڪيو ويو. (تحفته الڪرام، جلد ٣، صفحو ١٠٠، نواب اعظم خان ص ١٦٩ ۽ ١٧٠).

(١) ڏسو تحفته الڪرام، جلد ٣، ص ٢٥٠.

(٢) درويش آچر جي وفات کان پوءِ ساڻ مخدوم نوح جا معتقد ٿيا. (ڏسو تحفته الڪرام، جلد ٣، ص ٢٥٠ ۽ ٢٥١).

www.maktabah.org

چون ته ته سيد علي شيرازي پيو باوجود پلاري خاندان ۽ سيد هجڻ ۽ ماڻهن جي مهڻن ۽ طعنن سهڻ جي پرواه نه ڪندي به، درويش آچر جي تمام گهڻي خدمت ڪندو هو ۽ ارادت جي پيشاني برڪت پري چائنٺ تي رکندو هو. ان ڪري ڪٿي جي سيدن ۽ شريف خاندانن کي اچي ڏپ ٿيو ته، متان انهن جا فرزند به درويش جا مريد نه ٿي وڃن ۽ دنيا جو ڏنڊو ڏاڙي ۽ ڪم ڪار ڪٿو نه ڪري ڇڏين. ان ڪري کيس شهر کان ٻاهر ڪڍي ڇڏيائون ۽ هو درويش گجرات هليو ويو.

سيد علي شيرازي پيو پنهنجي مرشد ۽ درويش جي جدائي جي درد ۾ پريشان ٿي پيو ۽ نيٺ درويش جو پيڇائي، سندس خدمت ۾ گجرات وڃي نڪتو. ان وقت درويش سڪرات جي حالت ۾ هو. درويش سموري امانت سيد کي ڏئي گذاري ويو. سيد مير محمد گادي نشين حضرت پير مراد شاه شيرازي کان روايت آهي ته، درويش جو لاش ڪجهيءَ طرح مڪلي تي منتقل ٿي آيل آهي.

(٥٥)

ذڪر ميان جعفر معروف شيخ وريو

هي ٻهريان چوريءَ جو ڏنڊو ڪندو هو. هڪڙي ڏينهن شيخ محمد يعقوب درياءَ جي ڪناري تي ڪپڙا ۽ سامان رکي وهنجڻ جي خيال کان اندر پاڻيءَ ۾ گهڙيو ته ميان جعفر موقعو تاڙي چوري سندس ڪپڙا ۽ سامان کڻي ولي ڀڳو. شيخ محمد يعقوب کاوڙ ڪرڻ جي بجاءِ فيض جي نظر ميان جعفر تي ڪئي ته ولايت جي درجي تي وڃي پهتو.

ان جي سيني مريدن کان منقول آهي ته، شيخ محمد يعقوب وفات جي وقت وصيت ڪئي ته "مون کي سيد عبدالله جي حجري جي هڪ ڪنڊ ۾ دفن ڪجو." شيخ عثمان بقاولي

www.maktabah.org

ان وقت عرض ڪيو تہ ”منهنجي بہ آرزو آهي تہ وفات کان پوءِ اوهان جي پيرانديءَ کان دفن ٿيان.“ تنهن تي شيخ محمد يعقوب چيو تہ، تون محمد جعفر جي پيراندي کان دفن ٿي، جيڪا سعادت ۽ ڀلائي توکي منهنجي پر مان حاصل ٿيندي، اها توکي اتان ملندي.

(٥٦)

شيخ عثمان ٻقاولي

تحفة الكرام ۾ آهي تہ، سندس وڏا اميرن جي خدمت ۾ ٻقاولي يعني بورچيخاني ۽ ماني پچائڻ جي ڪم ۾ مشهور هئا. جڏهن شيخ عثمان کي معرفت جو ذائقو دل ۾ پيدا ٿيو، سندس محبت جي ديڳ جوش کاڌو تہ، مرشد جي طلب ۾ نڪتو ۽ شيخ محمد يعقوب گجراتيءَ جي فيض واري نظر سان معرفت واري دسترخاني تان ڍؤ کيائين. سندس طبيعت جو لاڙو مٺي ۽ شيرين ولايت جي ذائقي وارو ٿيو ۽ پنهنجي مرشد جي خدمت ڪري 'ٻقاولي مشائخ' جي لقب سان سرفراز ٿيو. سندس ڪرامتون لکن کان گهٽيون آهن.

هيئنر پنهنجي مرشد جي وصيت مطابق ميان محمد (جعفر) جي پيراندي کان دفن ٿيل آهي.

(٥٧)

ميان ملوڪ شاھ جو احوال (١)

هن ڀلاري پنهنجي پيءُ شيخ عثمان ٻقول کان فيض حاصل ڪيو. ڏينهون ڏينهن معرفت جي واديءَ ۾ وڌندو رهيو. آهستي آهستي ولايت جو معراج ماڻيندي، فنا في الله جي مقام کان گذري، بقا بالله جي درجي تي وڃي پهتو. وڏن ڪرامتن جو صاحب هو.

---

(١) ڏسو تحفة الكرام، جلد ٣، ص ٢٥٧.

www.maktabah.org

روايت آهي تہ، هڪ ڏينهن وات وٺيو بيٺو هو. هڪ هندوءَ کي ڏٺائين تہ، ڏونري جي ٿالهي مٿي تي رکيو، زماني جي طلسم کان بيخبر تڪڙو تڪڙو ٿي ويو. مياں ملوڪ ان هندو کان پڇيو تہ: "ڪيڏانهن ٿو وڃين ۽ هي ڏونرو ڪنهن جي لاءِ کنيو اٿئي؟" هندو چيو تہ، ڏونري کي ڀڃڻ ڀڄڻ بدڪن لاءِ کنيو اٿم تہ انهن کي ڪارائي متارو ڪري وڪٽي فائدو وٺان. تنهن تي ان ڪرامت جي صاحب اهو ڏونرو ان کان ملهہ ورتو ۽ چيو تہ "جلديءَ ۾ ٿالهيءَ کي زمين تي اڇلي." ڪارو نانگ ويڙهيل سيڙهيل مثل ان ڏونري مان نڪتو. سڀني حاضرين کان دانهن نڪري وئي. اهو هندو سندس قدمن تي ڪري پيو. سندس جان بچائڻ جو شڪر بجا آڻڻ لڳو.

امامن جو جلوه گاه هن ئي بزرگ ظاهر ڪيو آهي.

[۵۸]

امامن سڳورن جي ظهورگاه جو بيان(۱)

چون ٿا هڪ ڀڪرار هميشه وانگر روزانو ٻڪرين جو ڌڻ مڪليءَ جي ٽڪريءَ تي چارڻ لاءِ ڪاهي ويندو هو ۽ ايندي ويندي انهيءَ جاءِ (ظهورگاه امامين) وٽان پيو لنگهندو هو. سندس ٻڪريون بہ انهيءَ پاڪ جاءِ وٽان ڀڇنديون هيون تہ ٽاه ڪائي ۽ اتان پاسو ڪري لنگهنديون هيون ۽ اصلي ان پاڪ جاءِ تي پير نہ ڏينديون هيون. ڀڪرار هن ڳالهہ مان حيرت ۾ مستغرق هو ۽ هن راز کي پروڙڻ ۾ پيو ڪوشش ڪندو هو.

هڪ ڏينهن ڏٺائين تہ، هڪ خدا جو ٻانهو ان جاءِ تي پيرن پر دعا لاءِ هٿ کنيو بيٺو آهي ۽ امامن سڳورن جي

---

(۱) مڪليءَ تي امامين جو جلوه گاهہ اڃا تائين موجود آهي.

www.maktabah.org

روح مبارڪ جي وسيلي سان، الله تعاليٰ جي حضور ۾ مطلب پوري ٿيڻ جو سوال پيو ڪري، جڏهن دعا کان واندو ٿيو تہ ٻڪرار ان جي دامن ۾ هٿ وجهي چيو، ”سچ ٻڌاءِ هن جاءِ ۾ ڪهڙو اسرار آهي، جو اُن ڪري منهنجن ٻڪرين کي خوف خطرو ٿئي ٿو؟“ آن خدا جي ٻانهي چيو تہ ”هي جاءِ پاڪن ۽ الله جي پلاون جي آهي. ملڪ ۽ ملڪوت جو عالم بہ، تابعداري جو گردن انهن جي حڪم هيٺ رکن ٿا. هرگز احتياط سان رهہ ۽ گستاخي سان هتان نہ لنگهہ، پاسي سان ويندو ڪر، نہ تہ تنهنجي هستيءَ جي ڪچي، صرصر جي نيستي سان پٽ اچي پوندي يعني ختم ٿي ويندين.

آهستہ ڪہ رہ بردم، تيغ است قدم را

مطلب تہ آهستي ڪيئن وات ولي وڃان، جو تلوار پيرن جي هيٺان آهي.

بيت

باش آگاه ڪہ ناگاه قفاي نخوري

واقف ڪشتيءِ خود باش ڪہ پاي نخوري

مطلب تہ خبردار ۽ آگاهہ رهہ جو اوچتو ڌڪ نہ کائين. پنهنجي ٻيڙيءَ کي بہ نظر ۾ رک، جو پنهنجي ٻيڙي نہ ٻوڙي ڇڏين.

سچن راوين کان روايت آهي تہ مخدوم اسحاق هالہ ڪنڊي (١) جي رهاڪو جا ٻہ فرزند حضرت مخدوم احمد ۽ مخدوم محمد (٢) چام نندي جي دور حڪومت ۾ ٺٽي آيا

---

(١) مخدوم اسحاق ذات جو ٻٽي هو. هالڪنڊيءَ جو وينل هو ۽ حضرت شيخ بهاءُ الدين زڪريا ملتانيءَ جي خاندان جو مريد هو. فضيلت ۽ ڪماليت ۾ پنهنجو مٽ پاڻ هو. (تحفة الڪرام، جلد ٣، ص ١٤٧-١٤٨)

(٢) مخدوم احمد برگزيده اوليائن سڳورن مان هو. هميشہ اڪيلائي ۾ زندگي گذاريندو هو ۽ باطني علم مخدوم عبدالرشيد وٽان حاصل ڪيو هيائين. (تحفة الڪرام، جلد ٣، ص ١٤٧-١٤٨).

www.maktabah.org

۽ هن پرلطف نڪريءَ تي اچي رهيا هئا. جنهن وقت انهيءَ (جلوه گاه امامين) جي جاءِ تي پهتا ته، پير اگهاڙا ڪري تمام ادب ۽ احترام سان نفل پڙهيائون ۽ مناجات ڪيائون. سندن هڪ خادم ان جاءِ بابت ايترو ادب ڪرڻ جي باري ۾ ڪائن سوال پڇيو. فرمايائون، "هي جاءِ آهي، جنهن جو رتبو عرش کان به مٿي آهي. هيءَ جاءِ امامن سڳورن جو جلوه گاه آهي، پر اهو سڀ ڪجهه اهل يقين ۽ اهل دل وارن لاءِ نور بصيرت آهي."

آندو اٿن ته، هڪ ڏينهن حقيقت ۽ معرفت جو صاحب سلوڪ شاه ان وات کان اچي لنگهيو. انهن پنهنجي نورن جي نور جي تجلي ڏٺائين. ادب جي ڪري سجدي ۾ ڪري پيو. سندس پيشاني نور ۽ روشنيءَ واري ٿي پئي، ان ڪري ان پاڪ جاءِ جي چوڌاري پهاري ڏني، پٿر گڏ ڪري حد ۽ نشان مقرر ڪري ڇڏيو. نواب سيف الله (١) پنهنجي دور حڪومت ۾ جلوه گاه کي فرش هڏايو ۽ پڪي چوديواري ڏياري هئي. صاحبزاده خداداد خان عباسي (٢) ان جاءِ تي گنبذ جوڙايو هو.

سبحان الله! هي ڪهڙي نه نور الاهيءَ جي مظهر جي جاءِ آهي. هن جاءِ تي اڻ ڳڻ تجليون، در و ديوار مان

---

(١) سنه ١١٣٧هه ۾ ٺٽي جو گورنر ٿي آيو. هن سنه ١١٤٠هه ۾ امامين جي جلوه گاه کي پڪي چوديواري ڏياري. سنه ١١٤٣هه ۾ ٺٽي جي بيماريءَ ۾ مبتلا ٿي وفات ڪيائين ۽ مڪليءَ تي امامين جي جلوه گاه ۾ دفن ٿيو. (تحفته الڪرام، جلد ٣، ص ١٠١ ۽ ١٠٢).

(٢) حڪومت جو زمانو: سنه ١١٣٠هه کان سنه ١١٦٧هه تائين.

— هي اشارو سنڌ جي حاڪم خدا يار خان ميان نور محمد ڪلهوڙي ڏي آهي. (مترجم).

www.maktabah.org

هدايت جي روشني ۽ ايوان سان عنايت ظاهر آهي. زماني جا بادشاهه ۽ وڏا ماڻهو بہ هن جاءِ تي حاضري ڏيندڙ ۽ ٻهاريدار آهن. سوالين، مصيبت وارن ماڻهن لاءِ عنايت ۽ امن جي جاءِ آهي. هن جاءِ تي هميشه فيض ۽ برڪت جاري آهي. اي الله! هن درگاه جي زيارت ڪندڙن ۽ سچي دل سان سوال ڪندڙن ۽ هن ڪتاب جي لکندڙ جي دل جون مرادون پوريون ڪر ۽ پنهنجي معرفت جي جام سان سرشار فرماءِ!

(٥٩)

درس لله جو احوال (١)

تحفة الڪرام ۾ لکيل آهي تہ، هيءُ ڀلارو بزرگ، شيخ محمد يعقوب گجراتيءَ جي ڪرامت واري نظر سان فيضياب ٿيو. حق ڪان سواءِ سڀ شيءِ ڪان منهن موڙي ڇڏ يائين ۽ ڪرامتن جو صاحب هو. سندس ڪرامتون ڳڻڻ ڪان گهڻيون آهن.

(١) هيءُ، شيخ با يزيد وهڻ رسول آباد (ٻرڳڙو ساڪرو) جي اولاد منجهان آهي. درس لله، حضرت غوث الثقلين سان نتي ۾ آيو ۽ خوجن جي قوم جي گهڻن ماڻهن کي مسلمان ڪيائين. هيءُ الهيءَ ٻاڙي ۾ رهڻ لڳو، جتي خوجا رهندا هئا ۽ سندن ٻاڙو نورسيہ جي ٽالي سان مشهور هو. سندس رهڻ جي جاءِ حاجي محمد قائم واري مسجد هئي، جا پير مسڪين واري ميدان جي لڳولڳ هئي. شيخ محمد يعقوب، شيخ عثمان ۽ درس امين سان سندس گهرا تعلقات هوندا هئا ۽ الهن سيني بزرگن جون ملاقاتون الهيءَ ميدان ۾ ئي ٿينديون هيون.
(تحفة الڪرام، جلد ٣، ص ٢٣٤).

www.maktabah.org

(٦٠)

مخدوم آدم نقشبنديءَ معروف مخدوم آدو جو احوال(١)

مخدوم آدو، مخدوم آدم بن مخدوم اسحاق جو همعصر آهي، ان جو ذڪر اڳ ۾ ئي آيو آهي. چون ٿا مخدوم آدو حقيقت ۽ معرفت جي وڏي مرتبي هجڻ جي باوجود مخدوم آدم بن اسحاق جو تمام گهڻو ادب ڪندو هو. تنهنڪري ڪسرنفسي ۽ پاڻ کي گهٽ ڪرڻ جي ڪري مريدن کي حڪم ڪيو هئائين تہ ”مون کي آدو ڪري سڏيندا ڪريو.“

مخدوم آدو سهڻن مرتبن ۽ ظاهري ڪرامتن جو صاحب هو. ڪئيل دل ۽ اندر جي ڪارن کي بہ معرفت جي چراغ سان واڻ ڏيڪاريندو رهيو. گهڻا ماڻهو سندس برڪت ڀري نگاهہ سان، حقيقت کي وڃي رسيا ۽ گهڻن ماڻهن سندس برڪت ۽ هدايت سان معرفت جا موتي حاصل ڪيا.

[٦١]

مخدوم ابراهيم نقشبنديءَ جو احوال(٢)

هيءَ ڀلارو عمدين وصفن ۽ برڪتن جو صاحب هو. مخلوق کي گجهي ذڪر ذريعي، جهالت جي اونداهيءَ سان ڪڍي، حقيقت جي منزل تي پهچائيندو هو. هن ملائڪ صفت بزرگ جون ڪرامتون ڳڻپ کان ٻاهر آهن.

---

(١) تفصيل لاءِ ڏسو تحفة الڪرام، جلد ٣، ص ٣٣٥.

(٢) سندس اصلي وطن روهڙي هو. پوءِ ٺٽي ۾ اچي رهڻ لڳو. سندس صاحبزادو ميان ابوبڪر عرف نالي چڱو ۽ وڏين مزلن جو مالڪ هو. سندس پيو صاحبزادو مخدوم گل محمد سنہ ١١٨١هہ ۾ زنده موجود هو. (تحفة الڪرام، جلد ٣، ص ٢٣٦).

www.maktabah.org

[٦٢]

ميان ابوبڪر نقشبنديءَ جو احوال

هيءَ بزرگ مٿين مخدوم ابراهيم نقشبنديءَ جو فرزند آهي. روايت آهي ته اهو بزرگ هرڪنهن کي ڪجهي ذڪر ۾ مشغول ڪندو هو. پهرئين تلقين سان انوار الاهي جو مشاهدو ذيڪاري، مست ۽ بيخود بڻائي ڇڏيندو هو.

جون ٿا ته جڏهن هي بزرگ فاني دنيا مان موڪلائي، بقا واري ملڪ ڏي راهي ٿيو ته، ڪيس غسل ۽ ڪفن ڏيڻ کان پوءِ، سندس جنازي کي ڪانڌي ڪلهن تي کڻي روانا ٿيا، الله تعالى جي قدرت سان غيب مان هزارين پکي سندس جنازي جي مٿان اچي ظاهر ٿيا.

سچن راوين کان منقول آهي ته ايترا ته پکي هئا جو شهر کان وٺي جنازي سان هلندڙ سڀيئي ماڻهو سڪلي ڇانءُ، انهن پکين جي ڇانو ۾ ئي ويا. جنهن وقت جنازي کي ڪلهن تان لاهي هيٺ رکيائون ۽ جنازي نماز جي تياري ڪيائون، ته پکي غائب ٿي ويا، پر نماز جون صفون ماڻهن جي تعداد کان پيٽيون هيون.

[٦٣]

ميان ابوالقاسم نقشبنديءَ جو احوال (١)

ميان ابوالقاسم نقشبندي فيض ۽ ڪشف جو صاحب، خدا پرستن ۽ عارفن جو اڳواڻ، معرفت يقين ۽ سلوڪ جو وڏو سالڪ هو. قلم کي ڪهڙي طاقت؟ زبان کي ڪهڙي مجال آهي، جو سندس سهڻين صفتون ۽ وڻندڙ خوبيون بيان ڪري سگهي.

---

(١) سندن والد جو نالو درس ابراهيم آهي. هن خاندان جا بزرگ شروعات کان ئي حضرت شيخ بهاءُ الدين زڪريا ملتانيءَ جا معتقد هئا. سندن والد درس ابراهيم سپ کان اڳ ۾ ٺٽي ۾ آيا ۽ ٺٽي ۾ ئي

www.maktabah.org

سندس ذات ملائڪ صفت، رحمت جو ڪڪر ۽ سچ هئي، جو جهان ان جي ذات مان فيض پئي ورتو ۽ هزارين ماڻهو سندس فيض وازي نظر سان، اهل دل بڻجي ويا ۽ حقي ذڪر جي ذريعي، حقيقت جي درجي تي وڃي پهتا. سندس ڪرامتون سج ڪان وڌيڪ روشن آهن.

روايت آهي تہ، نواب سيف الله جو هڪ خاص ماڻهو مخدوم محمد معين (١) سان دشمني رکندو هو. گهڻي مخفي

وفات ڪيائون. هنن ڪان پوءِ ميان القاسم سندن جانشين ٿيو ۽ ان جي فيض ۽ برڪت مان تمام گهڻن ماڻهن ڪي فائدو پهتو. هيءُ عالم بہ هو ۽ نسبت جو مالڪ درويش بہ. سندس معتقدن مان ميان محمد زمان ۽ سنڌ جو مشهور عالم ۽ درويش مخدوم محمد معين خاص شهرت رکن ٿا. ميان عبدالباقي واعظ بہ ڪائنس فيض حاصل ڪيو هو. سندس قبرستان مڪليءَ تي موجود آهي. سندس ڪماليت جو تفصيلوار احوال مقالات الشراء منجهان معلوم ٿئي ٿو. (تحفة الڪرام، جلد ٣، ص ١٦٥، ١٧٦ ۽ ٢٢٩).

(١) پاڻ پنهنجي علمي تبحر، فقه ۽ درويشيءَ ۽ ممتاز درجي جي شاعريءَ جي ڪري سڄي سنڌ ۾ حد ڪان وڌيڪ شهرت ۽ عظمت جا مالڪ هئا. پارسي شاعريءَ ۾ "تسليم" ۽ هنديءَ ۾ "بيراڳي" تخلص ڪم آڻيندا هئا. سندن نسب جو سلسلو هي آهي: مخدوم محمد معين بن مخدوم محمد امين بن مخدوم طالب الله. پاڻ ميان القاسم نقشبنديءَ جا معتقد ۽ شاهہ عنايت الله جا شاگرد هئا. سندن وفات سنہ ١١٦١ھ ۾ ٿي. سندن تذڪرو مقالات الشعراء قلمي، ص ٦٠، ٧٢ (تسليم جي بيان جي سلسلي ۾) ۽ تحفة الڪرام، جلد ٣، ص ١٧٤، ٢٠٦، ٢٢٧، ٣٣٩ ۽ ٣٣٠ ۾ چڱيءَ طرح ملي ٿو.

سندن تربت مخدوم ابوالقاسم جي پيرانديءَ جي پاسي ۾ موجود آهي. الهي قبرستان جي قبرن تي ڪتبا موجود ڪينهن، تنهنڪري اسين سندس نقشو (جو ابراهيم خليل پنهنجي بياض ۾ ڏنو آهي)، ايندڙ صفحن تي ٿا ڏيون. جنهن منجهان هرهڪ قبر جي نشان جو پورو پتو پئجي سگهندو ۽ هن بياض جو نقل سنڌي ادبي بورڊ لائبريري ۾ موجود آهي.

www.maktabah.org

ڪوشش ڪيائين ته نواب صاحب مخدوم معين جو مخالف ٿئي پر سندس ڪوبه حيلو نه هليو ته، اهڙ مخالف شخص

نقشو قبرستان مخدوم ابوالقاسم نقشبندي

بياض مخدوم محمد ابراهيم خليل تان ورتل

اولهه

* مير گل شاهه هندي ساڪن دهلي، جيڪو مرشد جي طلب ۾ جهان ۾ ٿي هليو. حضرت نور الحق جي ديدار سان صورت مبارڪ سچا تائين ۽ هتي رهي پيو ۽ وفات تائين هتي رهيو.
* مخدوم ميان عبدالڪريم صاحب ملقب حضرت حاجي صاحب، اسان جي ڏاڏي مخدوم غلام حيدر صاحب جو ڀاءُ.
* مخدوم ميان فقير محمد صاحب اسان جي ڏاڏي جو چاچو.
* صاحبزاده ميان مخدوم غلام احمد صاحب بن مخدوم ميان ابراهيم بن حضرت نقشبندي صاحب.
* صاحبزاده مخدوم ميان فيض احمد صاحب.

ڏکڻ

* مخدوم محمد معين
* سيد روشن علي شاهه مير صاحب جو پاءُ.
* سيد سائين ڏنو شاهه، حضرت مير صاحب جو ڏاڏو.
* سيد احسن الله ملقب مير وڏو، مير صاحب جو والد.

اتر

* جناب حضرت نقشبندي
* صاحبزاده مخدوم ميان ابراهيم.

www.maktabah.org

نواب صاحب وٽ وڃي چاچڪاڻ سرڪار جي فوجداريءَ جو عهدو پنهنجي نالي ورتو(١). سندس دل ۾ نيت اها هئي ته، اتي مخدوم معين جي زمين ان جي حد ۾ هئي، اتي وڃي برباد ڪري، جيئن پيهر آبادي جي لائق نه رهي. جڏهن مخدوم معين کي اها خبر پئي ته، پريشانيءَ جي حالت ۾ مخدوم ابوالقاسم نقشبنديءَ جي خدمت ۾ آيو، سڄي حقيقت حال بيان ڪيائين، تنهن تي ابوالقاسم نقشبنديءَ کي دل ۾ ڏاڍو ڏک ٿيو. ان وقت ڪُڪر جي ڪُونري مان وضو پئي ڪيائين. ان ڏک ۾ اهو ڪُونرو هٿ مان هيٺ ڪري پيس ۽ ڀڄي پيو. ان وقت ابوالقاسم نقشبنديءَ، مخدوم محمد معين ڏي منهن ڪري چيو ته، دلجاءِ ڪر، ان بدبخت جو حال به اهڙو (هن ڀڳل ڪُونري جهڙو) ٿيندو. چون ٿا ته اهو نواب جو خاص ماڻهو جڏهن فوجداريءَ جي عهديَ ڪان سرفراز ٿي روانو ٿيو ۽ جيئن شهر جي ڪَهٽ وٽ آيو ته، سندس گهوڙي ولي ٽاهه ڪاڏو. پاڻ زمين تي ڪري پيو، ۽ سندس هڪ پير گهوڙي جي رڪيب ۾ ڦاسي پيو. گهوڙو ولي ڀڳو

---

* سيد حسين علي شاه حضرت مير صاحب جو پاءُ (سڳو).
* سيد گل شاه، مير ناصر عليءَ جو مامو.

* سيد جمن شاه
* سيد ناصر علي شاه

هيءُ ٻئي حضرت مير صاحب جا پائر آهن.

|
اوپر

(هي تمام تربتون مرڪزي چبوتري تي آهن).

(١) ٺٽي صوبي جي هڪ سرڪار هئي.

www.maktabah.org

۽ ڪيس گهليندو رهيو. سندس جسم چڪناچور ٿي ويو ۽ مري ويو (١).

[٦٤]

سيد برخوردار جو احوال

هيءُ بزرگ حضرت غوث الثقلين جي اولاد مان آهي. روايت آهي ته پاڻ جنهن وقت بغداد مان هن ملڪ ۾ آيو ته، ٺٽي جي ساداتن سندس نسبت يعني سيد هجڻ جو انڪار ٿي ڪيو ۽ سندس خادمن کي به رنجايو ٿي. آخر پاڻ اتان نڪتو ۽ سندس خادم دستور موجب طريقت جي سلسلي جا به جهنڊا هڪ قادري ٻيو حضوري کڻيو اڳيان اڳيان پي ويا ته، ڪنهن شهر جي سيد اهي جهنڊا انهن کان کسي، پنهنجي گهر ۾ تالو ڏئي بند ڪري رکي ڇڏيا. تنهن تي هن بزرگ جهنڊن کسجڻ جو احوال نواب عزت خان معروف عرت پير (ٺٽي جو گورنر) (١) کي وڃي ٻڌايو. نواب اڻ سيد کي گهرايو ۽ ان سان گڏ شهر جي ٻين سيدن سڳورن کي به طلبيو ۽ وڏي مجلس ۾ گڏ ٿي، سڀني وري به ان بزرگ جي سيد هجڻ جو

(١) تازو مقليءَ تي ميان ابوالقاسم نقشبنديءَ جي مزار جي زيارت ڪئي وئي. سندس مقيدتمند ميان نقشبنديءَ جي تربت جي مٿان هڪ عاليشان چوڪنڊي لما چبوترو ٺهرائي رهيو آهي. ان سان گڏ هن جي مريد مخدوم معين جي مزار ٻڻ سندس پيرالديءَ ڪان موجود آهي، جنهن کي ٻڻ لٿين سري سان پڪو ڪيو ويو آهي. (مترجم).

(٢) هيءُ عزت پير جي ٽالي سان مشهور هو. ٻهريائين بکر جو فوجدار هو ۽ سنه ١٠٧٨هه ۾ ٺٽي جو گورنر مقرر ٿيو. ٻه سال الهيءَ عهدي تائم رهيو ۽ پوءِ ڪنهن ٻئي صوبي ڏاڍهن موڪليو ويو. سعادت خان کان پوءِ هي ٻيهر ٺٽي جي گورنري تي مونئي آيو ۽ ڇهن سالن جي عرصي تائين رهيو. (تحفة الڪرام، جلد ٣، صفحو ٩٧).

www.maktabah.org

انڪار ڪيو ۽ چيائون "جيڪڏهن هن جي سيد هجڻ جي دعويٰ سچي آهي ته جيڪي سندس جهنڊا قادري ۽ حضوري نالي سان آهن، سي هن وقت ڏي هتي اچي حاضر ٿين." چون ٿا ته ان بزرگ کي جوش آيو. سندس منهن جو رنگ به مٽجي ويو. اٿيو ۽ سڏ ڪيائين "اي قادري ۽ حضوري! پاڻ کي هتي جلدي پهچايو." الله تعاليٰ جي قدرت سان اهي ٻئي جهنڊا بند ٿيل جاءِ مان ٻاهر ٿي، اڏامي مجلس ۾ اچي حاضر ٿيا. اهو عجب حال ڏسي سيدن سڳورن جا ڪنڌ جهڪي ويا ۽ ان سيد بزرگ کان معافي ورتائون.

هن بزرگ سيد جو فرزند بري شاهه به اهل دل ۽ ڪرامتن جو صاحب هو. پنهنجي پيءُ جي قبر جي پرسان دفن ٿيل آهي.

(۶۵)

درويش الله ڏني زرگر جو احوال

هيءُ درويش هدايت ۽ ڪرامت جي گلستان سيد عبدالڪريم (بلڙي واري جو مريد آهي(۱).

---

(۱) هنن جو اصلي نالو سيد عبدالڪريم ۽ والد جو نالو سيد لله آهي. هنن جو خاندان متعلوي ساداتن منجهان آهي. پاڻ سنڌ جي مشهور ولي ۽ عظيم مرتبي واري شاعر شاهه عبداللطيف ڀٽائي جا پڙ ڏاڏا آهن. سندن زيارت بلڙي شريف ۾ عام وخاص ماڻهن جي زيارت گاهه آهي. سندن ولادت سنه ۹۴۳ هه ۾ ٿي ۽ سنه ۱۰۳۲ هه ۾ وفات ڪيائون.

(تحفة الڪرام، جلد ۳، ص ۱۶۰، ۱۶۹، ۱۷۲، ۱۹۳، ۲۰۴، ۲۳۸).

ـــ لاڙ ۾ گهارو، ڳاڙهو ۽ ڪاروچاڻ نالي وارا ماڳ اڄ به موجود آهن. چئي نه ٿو سگهجي ته مصنف جو اشارو ڪهڙي ماڳ ڏانهن آهي (مترجم).

www.maktabah.org

روايت آهي تہ، ڪاري شهر جا قريشي پيرزادا هن سلسلي جي درويشن سان ساڙ ناڙ رکندا ۽ ڪين رنجائيندا هئا. جيڪو بہ درويش سندن شهر وٽان لنگهندو هو تہ، ان کي تمام گهڻيون تڪليفون ڏيندا ۽ ايذائيندا هئا. درويش انهن جي دشمني ۽ ايذاءَ کان تنگ اچي ويا ۽ مورڳو اتان لڏي ويا، پر هڪ دفعي درويش الله ڏنو زرگر اتان اچي لنگهيو. پيرزادن کي درويش جي اچڻ جي خبر پئي تہ، سندس پٺيان بي حرمتي ۽ ايذائڻ جي ارادي سان وٺي ڊوڙيا. درويش کي لٺ يا ڏڪ هڻڻ جي پنڌ تي اچي پهتا. درويش بہ انهن ڏانهن نگاه ڪئي تہ دلين جي مالڪ جي حڪم سان جيڪي خونخوار ماڻهو هن درويشي سلسلي جا مخالف هئا، سي درويش جي نظر سان ئي ازخود سيئي لئيون اچلائي، درويش جي پويان هلڻ لڳا ۽ بلڙي ۽ شهر ۾ پهتا ۽ سيد عبدالڪريم بلڙي واري جي درگاه ۾ مريد ٿيڻ جو ارادو بہ ڪيائون ۽ پاڻ کي ڪريمي سلسلي ۾ منسلڪ ڪيائون. ان ڪان پوءِ هر سال ميلي جي موقعي ئي پيرن ۽ سٿي اڳهاڙي سان درگاه تي اچي حاضري ڀريندا هئا.

هن درويش جي مزار عيدگاه جي ڏکڻ طرف آهي.

(٦٦)

محمد يوسف مهدوي جو احوال

محمد يوسف مهدوي معرفت جي آسمان جو قطب، انوار الاهي ۽ ڪرامت جو صاحب، اهل الله جي قافلي جو اڳوان هو.

تحفة الڪرام ۾ آهي تہ، هن ڀلاري، مبارڪ شاه کان فيض پرايو هو. مبارڪ شاه وري سيد ميران محمد مهدي جونپوري جي وڏن خليفن مان هو. ٻکر کان لٽي ۾ آيو. اڪثر ڪري مڪليءَ تي انهيءَ جاءِ تي عبادت جي گوشي ۾

www.maktabah.org

گذاريندو هو، جتي سيد ميران محمد جونپوري اچي منزل انداز ٿيو هو. هينئر جتي سراين جي شادماني جي جاءِ آهي.

حقيقت ۽ معرفت جي ڄاڻو سيد عبدالڪريم بلڙي واري کان روايت آهي ته: "هڪ هندستاني بزرگ سيد ابراهيم بخاري نالي حال ۽ ڪمال جو صاحب بلڙيءَ ۾ آيو، ۽ مسجد ۾ اچي رهيو. روزانو صبح جي وقت سندس خدمت ۾ ويندو هوس. هڪڙي ڏينهن سون ڪان ٺٽي جي زنده اوليائن بابت احوال پڇيائين. مون هر هڪ ولي جو نالو ڪٺي سندس وصفون بيان ڪيون. سڀ بيان ٻڌي فرمايائين ته "تو جيڪي وصفون بيان ڪيون آهن، تن مان سيد محمد يوسف معرفت ۽ ولايت ۾ وڌيڪ ٿو ڏسجي." دستور موجب جيئن ٻئي ڏينهن ان وٽ ويس ته درويش ڏسڻ ۾ نه آيو. دل ۾ خيال آيو ته، گهٽو ڪري ٺٽي ۾ سيد محمد يوسف جي خدمت ۾ زيارت لاءِ ويو هوندو. ان ڪري آئون سندس پويان روانو ٿيس. درويش کي وڃي ڏٺم ته، سيد محمد يوسف جي خدمت ۾ با ادب ويٺو آهي ۽ آئون به ڪنڊ ۾ وڃي هيٺ ويٺس. سيد پنهنجي جُتي برڪت طور درويش کي ڏني. درويش تمام گهڻو خوش ٿيو. پنهنجي مراد ماڻي، سيد جي خدمت مان موڪلايائين ۽ مون کي چيائين، "هن جتيءَ مان نوبي ٺهرائي اچ." آئون ويس ۽ جتيءَ مان نوپي ٺهرائي آيس. پوءِ اها پهري ڪعبة الله ڏانهن روانو ٿيو." (۱)

(۱) سنڌ ۾ مهدوي سلسلي جي تفصيل لاءِ ڏسڻ گهرجي، ڊاڪٽر قريشي حامد علي خانائيءَ جو تحقيقي مقالو، شايع ٿيل رسالو مهراڻ، ۱-۱۹۷۱ع ۽ ۳-۱۹۷۱ع ۽ پڻ ڏسجي ڊاڪٽر ايم. ايچ صديقيءَ جو پيپر "مهدي جونپوري ۽ سنڌ"، ترجمو: غلام محمد لاکو، رسالو مهراڻ، ۲-۱۹۸۵ع (مترجم).

www.maktabah.org

(٦٧)

ميان آسو بودلي جو احوال

هي ﭘلارر بہ سيد محمد يوسف مهدويءَ جو مريد آهي. مرشد جي خدمت مان گهڻو ڪجهہ پرايائين. حال ۽ ڪرامت جو صاحب هو. سندس قبر مرشد جي پر ۾ آهي.

(٦٨)

سيد محمد قاسم جو احوال (١)

هن بزرگ سيد عبدالڪريم بلڙيءَ واري کان فيض پرايو هو. معرفت ۽ يقين، ارشاد ۽ تلقين جو صاحب هو. سندس زيارت ديني ۽ دنياوي ڀلائي جو ثمر آهي. جيڪو بہ سچي نيت سان مشڪلات جي وقت ڏانهس رجوع ٿو ٿئي تہ، ان جي مراد آسانيءَ سان پوري ٿئي ٿي.

سندس پٽ سيد لطف الله ايءَ کان وڏيڪ معرفت جا درجا ماڻيا. حال ۽ ڪرامت جو صاحب هو.

روايت آهي تہ "هي ڀلارو بزرگ سانجهي نماز جي سندس گهر ۾ پيل جيڪي بہ کاڌي پيتي جو سامان موجود ڏسندو هو، اهو سڀ فقيرن ۽ مسڪينن کي ڏئي ڇڏيندو هو ۽ چوندو هو تہ سڀاڻي جي رزق جو ضامن روزي رسائيندڙ الله تعاليٰ پاڻ آهي".

سندس قبر سيد محمد يوسف مهدويءَ جي پر ۾ آهي.

---

(١) ڏسو: تحفة الڪرام، جلد ٣، ص ١٩٣

— تحفة الڪرام ۾ آهي تہ سيد لطف الله، سيد محمد قاسم جو پٽ نہ هو، پر پياءُ هو: ص ٤٨١، سنڌي ترجمو از مخدوم امير احمد ١٩٧٦ع (مترجم).

www.maktabah.org

(٦٩)

شيخ ابابڪر جو احوال (١)

هيءُ بزرگ قطبن جي قطب شيخ بهاءالدين زڪريا جي اولاد مان، فيض ۽ برڪت جو صاحب هو.

چون ٿا: ڪو ماڻهو سندس خدمت ۾ آيو ۽ عرض ڪيو ته ”شادي ڪئي کي ستون سال آهي، پر پٽ ۽ اولاد ٻه ڪونه ٿو ٿئي. ماڻهن جي مهڻن کان دل ڏکايل آهيان. ڪڏهن مون کي ڪدڙو ٿا چون ۽ ڪڏهن وري منهنجي زال کي سنڍ ٿا چون. دعا ڪر ته الله تعاليٰ مون کي اولاد عطا ڪري، جيتوڻيڪ ڪٿي پٽ يا ڌي جمي. پاڻ ان کي هيءُ آيت سڳوري پڙهايائون ته، فجر نماز کان پوءِ ڏهه دفعا پڙهندو رهه.

”يهب لمن يشاء اناثاً و يهب لمن يشاء الذكور“ (٢)

ڪجهه ڏينهن کان پوءِ اهو ماڻهو موٽي آيو ۽ چيو ته ”دعا قبول ٿي آهي ۽ حمل جا آثار ٿيا آهن. هينئر به سچي دل سان آيو آهيان، دعا ڪر ته پٽ ٿي جمي.“ تنهن بزرگ ڪيلي فرمايو ته ”جيڪڏهن تنهنجي دل چوي ٿي، ته پٽ جمي ته اها ساڳي آيت منجهند جو پڙهه.“ ان شخص ائين ڪيو ۽ حمل جي مدت پوري ٿيڻ کان پوءِ، الله تعالي ان کي پٽ عطا ڪيو. ان شخص جي اميد جون اکيون فرزند جي ديدار سان روشن ٿيون.

هن بزرگ جي قبر ساڳي ٺڪر، ني سندس نالي سان مشهور آهي.

---

(١) تحفة الكرام جي روايت موجب، پاڻ سيد ميران محمد جونپوريءَ جا مريد ۽ فيض يافته هئا. سندن تربت ٺڪر تي آهي.

(٢) ترجمو: جنهن کي چاهي ٿو، ڌيئر عطا فرمائي ٿو ۽ جنهن کي چاهي ٿو، پٽ فرمائي ٿو. (پارو ٢٥، سورت الشوريٰ، رکوع ٤)

www.maktabah.org

(٧٠)

بي بي فاطمه معروف بي بي حاجياڻي

سنڌس نالو فاطمه آهي. جڏهن حج بيت الله جي زيارت ڪري موٽي ته، حاجياڻي جي نالي سان سڏجڻ لڳي.

چون ٿا: ڪيس قرآن برزبان ياد هو. ڪعبة الله جي سفر دوران رات ڏينهن ۾ قرآن جو ختمو پورو ٿي ڪيائين. ان جو ثواب رسول الله صلي الله عليه وسلم جي روح پاڪ جي حوالي ٿي ڪيائين.

نقل آهي ته، جڏهن حرمين شريفين جي زيارت ڪري واپسيءَ لاءِ ٻيڙي ۾ چڙهي رواني ٿي ته وات تي خطرناڪ هوا لڳي ۽ زبردست طوفان شروع ٿي ويو. ٻيڙي وارن سڀني ماڻهن نااميد ٿي، ساه تان آسرو ڪٽي ڇڏيو. بيحد پريشانيءَ ۾ وقت جي رابعه، بيبي حاجياڻي ڏي رجوع ڪيائون. بيبي سڳوري دعا لاءِ هٿ مٿي ڪنيا ۽ چيو: "اي الله! آئون تنهنجي رضا تي راضي آهيان ۽ پنهنجي جان تنهنجي قضا جي حوالي ڪيم، هر هي ضعيف، ڪمزور ۽ پريشان دل تنهنجي ڪرم تي آسرو رکن ٿا ۽ هن طوفان کان نجات گهرن ٿا، انهن جي حال تي رحم ڪر." راوي چوي ٿو ته، بيبي اڃا دعا گهري رهي هئي ته، طوفان جهڪو ٿي ويو ۽ مخالف ۾ هوا ڦري وئي.

(٧١)

ميان شيخ عاليءَ جو احوال (١)

هيءَ بزرگ معرفت ۽ حقيقت جو صاحب، ڪامل ولي ۽ حضرت شيخ بهاؤالدين ملتاني جي اولاد مان آهي.

---

(١) ڏسو، تحفة الڪرام، جلد ٣، ص ٢١٣

www.maktabah.org

تحفة الڪرام ۾ لکيل آهي ته، ترخاني زماني ۾ فقيرن
وانگيان اڪيلوئي اڪيلو سير ڪندو، ٺٽي ۾ انهيءَ جاءِ تي
لڌو، جتي هاڻي سندس اولاد رهي ٿو. اتي مير سيد علي شيرازي
جو باغ هو. هيءَ نار جو آواز ٻڌي، رات رهڻ جي ارادي سان
هڪ وڻ هيٺان ترسي پيو. باغائي شام جي وقت ناز جا ڏگها
چوڙي شهر ڏانهن هليو ويو، پر جيئن ته شيخ جي دل جو
نار جي آواز سان تعلق ٿي پيو هو، تنهنڪري خدا جي قدرت
سان نار سڄي رات ڏاندن جي وهڻ کان سواءِ وهندو رهيو.
صبح جو باغائي اچي ڏٺو ته، نار سڄي رات وهندو رهيو آهي
۽ پاڻي پارين ۾ ضرورت کان زياده وهي، ڪن وڻن کي
نقصان رسايو آهي. هو نار وهائڻ جي تهمت فقير تي رکي،
سيد عليءَ جي خدمت ۾ ڏانهن ڪٺي ويو ته، فقير ڪهڙي حرڪت
ڪري، ڪيترن وڻن کي نقصان رسايو آهي. سيد نرڪرن کي
فقير کي ٻاهر ڪيڻ جو حڪم ڏنو. چون ٿا: ررڪ ٽين تي
فقير باغ کان ٻاهر نڪتو ته، اهو وڻ جنهن جي ٻاڇي ۾ ويٺو
هو ۽ اهو گلن جو ٻارو جنهن جي ديدار ۾ مشغول هو،
بروقت فقير سان گڏ اڳتي رڙهڻ لڳو.

مالڪي کي حيرت وٺي وئي. سندس پيرن تي ڪري
پيو ۽ معافي طلبڻ لڳو. اها خبر سيد علي ڏي موڪليائين.
جيڪو پاڻ به بزرگن جو اڳواڻ هو، سو ڊوڙي اچي محققانہ
ملاقات ڪيائين ۽ سمورو باغ نذراني طور سندس حوالي ڪري
ڇڏيائين. چون ٿا: هن عاليقدر بزرگ پنهنجي سڄي حياتي ۾
آن جا چوڏهن ٿو يا ٽس ڪاڏا هڻا.

(٧٢)

ميان لاکي جو احوال

ميان لاکو حال ۽ ڪمال جو صاحب هو. سردي توڙي
گرمي ۾ چمڙي جي چيڙي دن کان وٺي گوڏن تائين ڍڪيو

www.maktabah.org

ويٺو هوندو هو. تعلق آباد عرف ڪلان ڪوٽ (١) ۾ اڪيلو رهندو هو. سندس ڪرامتون گهڻيون آهن.

چون ٿا: سياري جي موسم ۾ ڪنهن ماڻهو جواٽ گم ٿي ويو هو سو اٽ جي ڳولا ۾ رات جو اتان اچي لنگهيو. جيئن ته اوڦار سيءَ جو سخيل هو سو جڏهن ان درويش کي ڏٺائين ته چيائين:

"اي درويش! جيڪڏهن تو وٽ اُتي ڪا باهه هجي ته ٻڌاءِ، آئون گهڙي ٻاهه تي پنهنجو پاڻ سيڪيان ۽ سيءَ لاهيان." تنهن تي درويش چيو: "اچ منهنجي پاسي ۾ ويهه." جڏهن اهو ماڻهو ويجهو وڃي درويش جي ڀر ۾ ويٺو، ان کي ايترو ته تئو آيو جو گرمي سهي نه سگهيو ۽ يڪدم اتان اٿي، پرڀرو ٿي ويٺو.

هن درويش جي مزار ميان شيخ عاليءَ جي ڀر ۾ آهي.

(٧٣)

درويش موسيٰ معروف موسيٰ مهربان جو احوال

هي درويش به ڪرامت جو صاحب هو. چون ٿا: هن ڪريم الاخلاق وٽ جيڪو به سوالي ايندو هو ۽ اڳ ۾ سلام ويندو هو ۽ پنهنجو مطلب ٻڌائيندو هو ته، درويش

---

(١) هيءَ شهر مڪليءَ ٽڪريءَ جي ڏکڻ ۾ هيندن جي زماني جو هڪ آڳاٽو شهر هو ۽ اتان جي راجا جي نالي پٺيان ڪلا ڪوٽ مشهور ٿي ويو. بعد ۾ جدا جدا زمانن ۾ هن شهر ۽ قلعي جي مرمت ٿيندي رهي. جدا جدا تاريخن ۽ تذڪرن ۾ سندس نالو تغلق آباد، طغرل آباد ۽ ڪلا ڪوٽ به ملي ٿو. هن وقت به قلعي جا ڀڳل ٽٽل نشان، جامع مسجد جون ديوارون ۽ ٻه ٽي تلاءَ، الهيءَ شهر جي عظمت ۽ وڏائي جا شاهد آهن. (لب تاريخ سنڌ قلمي ص ٢٥٦ ۽ مڪلي نامه قلمي، ملڪيت سنڌي ادبي بورڊ)

www.maktabah.org

تمام قرب ۽ مهرباني سان ان جو مقصد پورو ڪندو هو، ان ڪري سندس لقب ئي مهرباني مشهور ٿي ويو.

معتبر ماڻهن ڪان ٻڌل آهي ته، هي بزرگ مستجاب الدعوت هو يعني سندس دعا جو تير نشاني کان ٻاهر نه ويو ۽ ڪوبه سوالي سندس خدمت مان خالي نه موٽيو.

سندس مزار مبارڪ شيخ ميان عاليءَ جي پڙ ۾ آهي.

(٧٤)

شيخ محمد غوث جو احوال

چون ٿا: هي بزرگ ڪڙي ڏينهن ويٺو هو. اوچتو اٿيو، نعرو هنيائين ۽ ڪنهن تي حملي جو وار ڪيائين. گهڙي کن ڪان پوءِ سڪون ۽ قرار سان پنهنجي جاءِ تي اچي ويٺو. سندس خدمت ۾ الله باري ۾ سوال پڇيو ته فرمايائين: ”منهنجو هڪ خادم بيابان مان پئي آيو. چورن ان تي حملو ڪري کيس مارڻ ٿي گهريو ۽ سندس مال به پئي ڦريائون. ان خادم مون کي ياد ڪيو، ان ڪري اٿيس ۽ کيس چورن کان بچايم.“

ڪجهه ڏينهن کان پوءِ اهو ساڳيو خادم موٽي آيو ۽ مرشد جي مدد ۽ مهربانيءَ جو شڪر بجا آندائين. تنهن تي ان خادم کان سندس حال احوال پڇيائون. چيائين ته: ”انهيءَ تاريخ چورن مون کي مارڻ ٿي چاهيو. مون مرشد کي ياد ڪيو. پاڻ ساڳي صورت سان اتي ظاهر ٿي، چورن تي حملو ڪيو ۽ مون کي انهن جي چنبي مان آزاد ڪيائين.

هن بزرگ جي مزار ميان موسيٰ مهرڻان جي لڳ آهي.

(٧٥)

پير غيب جو احوال

چون ٿا: گذريل زماني ۾ ڪي زمينون درياءَ جي هيٺان هيون. اتي هڪ ٻيڙي غرق ٿي هئي. ان ٻيڙيءَ ۾ هڪ

www.maktabah.org

اولياء الله ۾ ويٺل هو. ان بزرگ ٻيڙيءَ وارن کي اڳواٽ ٻيڙيءَ ٻڏڻ جو اطلاع ڏنو ۽ اذ مال صدقي ڪرڻ جو چيو. ٻيڙيءَ جي ماڻهن ان اهل دل جي ان ڳالهه کي اجايو ۽ ڪل مسخري ڪري ڄاتو. تانته اها ٻيڙي مال سامان سميت ٻڏي وئي.

نقل آهي ته، اهو بزرگ ان ڏينهن جلي ذڪر ۾ مشغول هو ۽ ٻڏڻ مهل به ذڪر ۾ مشغول رهيو. ان ڪان پوءِ وچ سير ۾ هيٺ ويو. ان جاءِ تان پوءِ به ڪن ڏينهن تائين ذڪر جو آواز ٻاهر ٻڌڻ ۾ پي آيو.

آندو اٿن ته، هن واقعي ڪان پوءِ مٽي ڪريءَ تي جتي هينئر سندس قبر آهي، ڪنهن وقت ڪو ماڻهو ڏسڻ ۾ ايندو هو. جيتوڻيڪ درياء ان زمين کي ڀائي ويو هو ۽ ڪوبه ان جاءِ تي ڏسڻ ۾ نه آيو.

(٧٦)

مهان لال جو احوال (١)

هيءُ بزرگ وڏي رتبي ۽ ڪرامت جو صاحب هو. حضرت پير شيخ عاليءَ جي درگاه جي گادي نشين شيخ محمد واصل (٢) سان صحبتون ۽ محققانه رهاڻيون ڪندو هو. سندس ڪرامتون تمام گهڻيون ليکي ڪان ٻاهر آهن.

جيون تا ته هن بزرگ جي قبر ڪڏهن ڏسڻ ۾ اچي ٿي ۽ ڪڏهن ڏسڻ ۾ ڪانه ٿي اچي. هن روايت جي ذميداري راويءَ جي مٿان آهي.

---

(١) سندن تربت شيخ جيئي جي تربت جي ايرلدي پاسي ڏالهن آهي. (تحفته الڪرام، جلد ٣، ص ٢٢٤).

(٢) ٺاٺ ترخانن جي زماني جا بزرگ آهن. سندن تذڪرو تحفته الڪرام جي جلد ٣، ص ٢١٣ ۾ ذڪر ڪيل آهي.

www.maktabah.org

(٧٧)

سيد محمد غوث جو احوال

هيءَ سيد سگهورو عارفن جو اڳواڻ ۽ اهل يقين جو سرواڻ هو. روايت آهي ته، ڪنهن ماڻهو کي تمام خوبصورت ۽ حسين جميل، سٺي اخلاق واري نياڻي هئي، پر ڇائي جو ڪان وٺي ڪنن کان ٻوڙي هئي. ٻوڙي به اهڙي هئي جو آسماني گجگوڙ جو وڏو آواز به ٻڌڻ ۾ نه ايندو هوس. ان ڪري ڪنهن به ماڻهو سندس سڱ پسند نه ٿي ڪيو. تنهنڪري سندس پيءُ تمام غمناڪ ٿي رهيو. هڪ ڏينهن اهو ڏکايل شخص زماني جي غوث، سيد محمد غوث وٽ ويو ۽ پنهنجو حال ڏک ۽ درد سان ٻڌايو. ان بزرگ کي هن جي حال تي رحم اچي ويو ۽ فرمايائين: "وڃ، پنهنجي ٻوڙي ڌيءَ جي پنهي ڪنن ۾ بانگ ڏيئي ڇڏ." اهو شخص پنهنجي گهر آيو ۽ ائين ڪيائين. الله جي قدرت! انهيءَ گهڙي سندس ڌيءَ ٻوڙاڻ جي مرض کان ڇوٽڪارو لڌو ۽ ٻڌڻ لڳي.

چون ٿا، ان کان پوءِ ان عورت جي ٻڌڻ جي قوت ايتري ته حد کان وڌي وئي، جو ڪو ماڻهو پري کان آهستي ڳالهه ڪندو هو، ته به هوءَ ٻڌندي هئي. ان ڪري ماڻهن عجب ٿي ڪاڏو.

(٧٨)

شاهه جنيد جو احوال

هيءَ بزرگ حال ۽ ڪمال جو صاحب هو. جنهن جاءِ تي هينئر دفن ٿيل آهي، هميشه اتي عبادت ۾ مشغول رهندو هو ۽ اڪيلو گذاريندو هو. جو به بيمار وٽس ايندو هو، پاڻ پنهنجي ڪوُنري سان ٿورو پاڻي ان کي پيئڻ لاءِ ڏيندو هو ته بيمار شفاياب ٿي پوندو هو.

www.maktabah.org

چون ٿا ته مڪلي ٽڪريءَ تي ميڪرا جي طرف کان جيڪو غار آهي، ان ۾ ٻہ سال پروردگار جي عبادت ۾ مشغول هو. ان عرصي ۾ هڪ ماني ۽ هڪ پاڻي جو ڪُوزو جيڪو پاڻ سان ڪڻي ويو هو، انهن تي گذارو ڪيائين.

روايت آهي تہ، شاهہ جنيد هڪ ڏينهن ننڊ ۾ سُتو پيو هو تہ وڏو نانگ ظاهر ٿيو. ويجهو اچي شاهہ جنيد کي ڏنگڻ جو ارادو ڪيائين تہ انهيءَ دم پٽر پنهنجي پنهنجي جاءِ تان نڪتا ۽ نانگ جي منڍي کي چٽي ڇڏيائون. هڪ شخص اهو حال پري کان پئي ڏٺو، سو ونس آيو. ڪيس منڍي لٽ مان جاڳايو ۽ هي عجب وارو قصو کيس ٻڌايو. شاهہ جنيد چيو تہ: جڏهن الله تعالى جو لطف مون جهڙي غافل ٻانهي تي ايترو آهي، پر جيڪي سندس خاص ٻانها جن جو هڪ ساهہ بہ پرينءَ جي ياد کان سواءِ نہ ٿو ڪڇي، انهن تي سندس فضل جي ڪهڙي حد هوندي.

سندس تربت تغلق آباد جي ويجهو آهي.

مخفي نہ رهي تہ، جيڪي بہ اولياءالله ويجهو يا پري هن ٽڪريءَ تي آرامي آهن. ماڻهن ۾ انهن جي زيارت جو هي طريقو معمول آهي تہ، پهريان درگاهہ پير مراد کان شروعات ڪري، شاهہ جنيد جي مزار تي اچي پڄاڻي ڪندا آهن. ان ڪري هن ڪتاب جي لکندڙ بہ اُن هلندڙ طريقي موجب حضرت پير مراد جي ذڪر سان ابتدا ڪري، شاهہ جنيد جي احوال تي پڄاڻي ڪئي. هينئر هن ڪتاب جو مصنف مڪلي جي اوليائن جو احوال پورو ڪري، ٺٽي شهر جي الله وارن جو احوال قلم جي ذريعي لکي ٿو.

www.maktabah.org

باب ٻيو

انهن الله وارن جو بيان جيڪي ٺٽي شهر ۾ آرامي آهن

فصل پهريون

انهن الله وارن جو احوال جيڪي غلـه بـازار پاڙي ۾ آرامي آهن.

[٧٩]

حضرت سيد شاهه مسڪين جو احوال

سيد شاهه مسڪين لاهوت ۽ جبروت جو شهباز. وڏن اوليائن جو اڳواڻ، وڏي شان ۽ ڪرامت وارو، مصطفيٰ ۽ مرتضيٰ جي باغ جو گلدستو، معرفت ۽ يقين جو صاحب هو.

مرزا عيسيٰ ترخان جي دور حڪومت ۾ فرنگين هٿان شهيد ٿيو (١). جنهن جو وڏيڪ ذڪر گنج شهيدان (شهيدن جي پڙ) جي بيان ۾ ايندو (٢).

---

(١) شاهه حسن جي وفات کان پوءِ، اتر سنڌ جي حڪومت سلطان محمود جي حوالي ٿي ۽ ڏکڻ سنڌ تي مرزا عيسيٰ ترخان حڪومت ڪرڻ لڳو. ٻنهجي ٻنهجي حصي تي قبضي ڪرڻ کان پوءِ ٻنهي ڌرين ۾ اختلاف پيدا ٿيو ۽ جنگ تائين لوبت اچي پهتي. سنه ٩٦٣هه ۾ مرزا عيسيٰ ترخان ٻنهجون فوجون وٺي سلطان محمود جي گاديءَ جي هنڌ بکر ڏانهن وڌيو. هن ٻنهجي مدد لاءِ گوئا جي پورچوگيزن کي گهرايو، پر اهي اچا آيا ئي ڪين ته هيءُ اڳي بکر ڏانهن روانو ٿي ويو. هن بکر پهچي شهر کي گهيرو ڪيو ۽ سلطان محمود قلعي ۾ بند ٿي ويو. اهو گهيرو اٽڪل پندرهن ڏينهن تائين هليو ۽ انهيءَ عرصي ۾ ٻنهي ڌرين جي

www.maktabah.org

سچن راوين کان روايت آهي ته هي پلارو بزرگ روحانيت جي عالم ۾ اولياءالله جي محفلن ۾ حضرت غوث‌الاعظم جهڙو منصب ۽ سرفرازي رکندو هو. سندس زيارت سوالين ۽

وچ ۾ هڪ ۾ پيرو چٺا پيٺي ۾ ٿي. مرزا عيسيٰ ترخان بکر ۾ ئي هو، ته گوئا جي پورچوگيزن جون فوجون ٺٽي اچي پهتيون. الهن جڏهن ميدان خالي ڏٺو، تڏهن خيال ڪيائون ته جنهن صورت ۾ مرزا عيسيٰ هتي ڪونهي ۽ هينئر اسان کي جنگ جو فائدو به حاصل ٿي نه ٿو سگهي. تڏهن ڦرلٽ ڪرڻ جو اهو سڀ کان بهترين موقعو آهي. بس، انهن سڄو ملڪ بادشاهه کان خالي ڏسي ڦرلٽ سان خوب هٿ ٺاريا ۽ ٺٽي ۾ قتل عام ڪري سڄي شهر کي باهه ڏيئي ڇڏيائون. جنهنڪري ٺٽي جون وڏيون وڏيون عاليشان عمارتون سڙي رک جو ڍير بڻجي پيون. چون ٿا ته اهو دردناڪ حادثو جمعي جي ڏينهن ٿيو هو.
پورچوگيزن الهيءَ ڦرلٽ منجهان جيترو ڌن دولت هٿ ڪئي، تنهن جو مثال ايشيا جي ڪنهن به ڦرمار ۾ نه ٿو ملي سگهي. اهڙيءَ ريت اهي ماٺهو رڻ ٻاري واپس هليا ويا. مرزا عيسيٰ کي جڏهن الهيءَ ڳالهه جي خبر پئي، تڏهن هڪدم گهيرو ڇڏي ٺٽي موٽيو. سلطان محمود سندس پيڇو ڪندو، سيوهڻ تائين آيو، پر الهيءَ زمالي مشهور بزرگ مير ڪلان اچي وچ ۾ پيو ۽ ٻنهي ڌرين جو صلح ڪرائي ڇڏيائين. تنهن کان پوءِ سلطان محمود بکر ڏالهن روالو ٿيو ۽ مرزا عيسيٰ ٺٽي واپس موٽي آيو ۽ ايندي شرط اڌ سڙيل جاين جي مرمت ڪرايائين.
(تاريخ معصومي، ص ٢٠٧-٢٠٨، تحفة الڪرام ج ٣، ص ٦٧).

(١) پورچوگيزن جي الهيءَ ڦرلٽ ۽ خونريزيءَ ۾ جن جامع مسجدن جي اندر مسلمان شهيد ٿيا، تن کي الهن مسجدن جي ٻاهران دفن ڪيو ويو. اهي هنڌ جتي الهن شهيدن کي دفن ڪيو ويو هو، تن کي گنج شهيدان (شهيدن جا پڙ) چئجي ٿو ۽ اهڙا پنج شهيدن جا پڙ ٺٽي ۾ موجود آهن.

www.maktabah.org

درد دل وارن لاءِ فائديمند آهي. جيڪو به سچي ارادي سان سندس آستاني تي پهتو ته، ان جي حرار پوري ٿيندي.

حضرت ميان ابوالقاسم نقشبنديءَ کان روايت آهي ته، ”هن جهڙو ڪامل اولياء الله ٺٽي شهر ۾ آرامي ڪونه آهي.“

سچي راوي کان نقل آهي ته ذڪر فڪر، ورد وظيفن ۽ صلوات پڙهڻ وارن جون حاجتون جلدي پوريون ڪندو هو. پنهنجي وقت ۾ گهڻن ماڻهن کي صدق وصفا جي مرتبي تي پهچايائين. انهن مرُني مان خاڪي شاه به آهي. جنهن سڄي حياتي سندس خدمت ۾ گذاري ۽ ڪمال حاصل ڪيو.

سندس تربت پنهنجي مرشد جي قبر جي پر ۾ آهي.

(٨٠)

سيد محمود جو احوال

هيءَ سيد سڳورو ملائڪ صفت ۽ بصيرت جو صاحب، هميشه مسجد ۾ رهندو هو. دائمي تسبيح ۽ تهليل ۾ هوندو هو.

روايت آهي ته هڪ نابين مسڪين هميشه اکين جي نور کان سواءِ ڏک ۽ غم ۾ پريشان گذاريندو هو. هڪ ڏينهن اهو سيد جي مجسد ۾ آيو ۽ سيد کي حقيقت جي واٽ ڏسندڙ ۽ چاڻندڙ سمجهي، پنهنجي ڀلائي جي اميد دل ۾ رکي، مسجد جي ڪنڊ ۾ ويهي رهيو. رات جي ٻوئين پهر ۾ نابين، سيد کي سوال ڪيو ته: ”توکي ظاهري ۽ دل جون اکيون روشن آهن. معرفت جي گلشن جو نظارو ڪندو رهين ٿو، سو مهرباني ڪري دعا گهري ايترو ڪر ته، جيئن منهنجون اکيون روشن ٿين.“ سيد سڳوري کي ان نابين مسڪين جي حال تي رحم آيو ۽ پنهنجي زبان، نابين جي اکين تي گهمايائين. انهيءَ وقت الله تعاليٰ جي قدرت سان سندس اکيون روشن ٿي پيون ۽ ساجي ڪابي ڏسڻ لڳو.

www.maktabah.org

کار نہ این گنبدِ گردان کند
ہر چہ کند همتِ مردان کند

مطلب تہ ھي ڪم آسمان نہ ڪري، جيڪي بہ ڪري الله جي پيارن مردن جي همت ڪري۔

(٨١)

شيخ فريد جو احوال

شيخ فريد حال ۽ ڪمال جو مظهر، حقيقت ۽ معرفت جو چانڊوڻ پلارو بزرگ هو. سندس ظاهري ڪمالات بہ گهٽا آهن، علم ۽ فضل جو صاحب هو. الاهي اطاعت ۽ عبادت ۾ تمام گهٽي جد وجهد ڪندو هو. محبت جي جذبي ۽ شوق جي غلبي ۾ بہ سندس وڏو رتبو هو.

روايت آهي تہ سندس هڪ مريد حج جي ڏينهن ۾ وٽس خدمت ۾ ويٺو هو. افسوس ڪري چيائين: "ٽيون سال آهي جو حج تي وڃڻ جو پڪو ارادو اٿم، پر منهنجي نياڳي قسمت جي ڪري هر سال هن نعمت کان محروم رهان ٿو." شيخ پڇيو تہ "ڪهڙو سبب يا عذر اٿئي؟" ان مريد جواب ۾ عرض ڪيو "منهنجي ماءُ پيرسن ۽ ضعيف آهي، جيڪڏهن آئون ان کي ڇڏي ويندس تہ ڏاڍي پريشاني ٿيندي." تنهن تي شيخ ان کي ماءُ جي اهڙي خدمت ۽ حق ادا ڪرڻ تي شاباس ڪئي ۽ فرمايو "اٿ، منهنجي پيرن هيٺان اچ تہ توکي ڪعبة الله ڀيچايان" هو شيخ جي پيرن تي هلڻ لڳو. ٿورڙي پنڌ طئي ڪرڻ تي مڪي شريف ۾ وڃي پهتو. حج بہ ادا ڪيائين. ٽن ڏينهن کان پوءِ واپس موٽيو. انهيءَ گهڙيءَ ۾ واپس شهر ۾ پهتو.

پو رچو گيزن جي قرلت ۾ شهادت جو درجو حاصل ڪيائين۔

www.maktabah.org

(٨٢)

شيخ محمد مڪائي جو احوال

هيءُ بزرگ حقيقت جي جهنگل جو شينهن، برڪت، تصرف ۽ ڪرامت جو صاحب هو. سندس وصفون ليکي ڪان گهڻيون آهن. سندس گفتگو مقبول هئي. جنهن ڪي به خير جي دعا ڪندو هو ۽ ان جي باري ۾ فاتحه پڙهندو هو ته اهو ديني ۽ دنياوي مرادون ماڻيندو هو.

سندس تربت به فيض برڪت ۽ انوار الاهي جي ڪان آهي. چون ٿا گذريل زماني ۾ رات جي پوئين پهر ۾ شينهن ايندو هو ۽ پنهنجي پڇ سان سندس آستاني کي ٻهارو ڏيندو هو.

ڪن ماڻهن جو اعتماد آهي ته، هي آستانو انهيءَ ئي شيخ محمد مڪي جو آهي جو نيرون ڪوٽ(١) موجوده حيدرآباد ۾ مشهور آهي.

(٨٣)

حاجي محمد يعقوب جو احوال

هي ڀلارو عارف ڪامل ۽ عالم با عمل هو. شريعت جي پابنديءَ تي استقامت ڪندو هو. هميشه دل ۾ رسول الله صلي الله عليه وسلم جي محبت جو ٻج پوکيندو رهندو هو يعني دل ۾ حضور جن سان تمام گهڻي محبت رکندو. فرض ۽ سنتن ادا ڪرڻ کان پوءِ سمورو وقت زبان سان صلوات شريف پڙهڻ جو شغل جاري رکندو هو ۽ ماڻهن کي به چوندو هو ته سيني وردن ۽ ذڪر اذڪار ۾ دل جو حضور شرط آهي. جو دل جي حضور کان سواءِ ورد ۽ ذڪر قبوليت جي درجي

---

(١) هاڻوڪي حيدرآباد واري هنڌ تي آباد ٿيل شهر جو نالو نيرون ڪوٽ هو. هن وقت محمد مڪائي جي تربت شهر جي اولهه ۽ ڏکڻ طرف ٽڪري تامي ۾ موجود آهي، اهو اشارو انهيءَ تربت ڏانهن آهي.

www.maktabah.org

تي نه ٿو پهچي، پر حضور صلي الله عليه وسلم تي صلوات دل جي حضور سان پڙهڻ کان سواءِ به قبول پوي ٿي.

چون ٿا، سندس خدمت ۾ اڪسير جهڙي خاصيت هئي جو ڪو به مريض ان وٽ ايندو هو ۽ ان تي هڪ پيرو صلوات شريف پڙهي شوڪاريندو هو ته، انهيءَ وقت بيمار شفا لهندو هو.

(٨٤)

سيد محمود جو احوال (١)

تحفة الڪرام ۾ ذڪر آهي ته، هن حق جي عارف جي پهريان قبر ڏسڻ ۾ ڪانه ٿي آئي. ڪنهن عطار گهر ٺاهڻ جو ارادو ڪيو. زمين کوٽيائون ته زمين ۾ اندر هڪ سالم جسم دفن ٿيل نظر آين. ان جي گهٽي جانچ ڪيائون، پر ڪنهن کي به ڪا خبر معلوم نه ٿي. انهيءَ رات خواب ۾ معلوم ٿين ته اهو بزرگ سيد محمود نالي هڪ اهلِ الله آهي. ان وقت کان وٺي خلق جي زيارت گاهه آهي. مخدوم محمد حافظ رهندڙ ضلع اود هڇه نقل ٿي ڪيو ته، شروعات ۾ ٺٽي ۾ علم حاصل ڪرڻ لاءِ اچي رهيس. اوچتو هڪ چنڊ جهڙي عورت جي عشق ۾ ڦاسي پيس. ان کان جند ڇڏائڻ جي گهڻيئي ڪوشش ڪيم، پر سڀ بيسود. هر سبق ۽ ڪتاب ۾ ان عورت جو عشق ئي ياد ٿي آيو. حاشيه شمسيه ڪتاب پڙهندي به سندس ڳل نظر ٿي آيا. تفسير بيضاوي مطالعي ڪندي به ان جو حسن سامهون ٿي آيو. مطلب ته علم وسري ويو ۽ پڙهڻ کان عاري ٿي پيس. گهڻوئي دڪايل دل کي نصيحت ڪيم، پر عشق جي وات کان نه ٿي هٽي. هڪڙي ڏينهن بخت ياوري ڪئي. سيد محمود جي قبر کان اچي لانگهائو ٿيس. دل ۾

---

(١) ڏسو تحفة الڪرام، جلد ٣، ص ٢٤٦

www.maktabah.org

چيم: ”الا ان اولياء الله لا يموتون“ يعني خبردار! بيشڪ الله جا اولياء نه مرندا آهن. هڪ دفعو دل سان سندس روح ڪان مدد طلبيم ۽ دعا ڪيم ته، هن مجازي عشق ڪان منهنجي دل پاڪ ڪر ۽ نفساني حرص ڪان بي پرواهه بناءِ. دل ۾ ائين چئي، سندس مزار تي وڃي زيارت ڪيم. الله جي قدرت سان انهيءَ مهل دل کي ان حسين جي عشق ڪان خالي ڏٺم. يعني دل مان غير جو عشق نڪري ويو. مجاز مان حقيقت کي ڏٺم.

[۸۵]

سيد ابراهيم جو احوال

هيءَ سيد مجذوب ۽ مستاني طبيعت وارو بزرگ هو. الله جي محبت ۾ بيقراري گهٽي رکندو هو. جذبي ۾ جنهن کي ٻه گهٽ وڌ ڳالهائيندو هو ته جلدي ان جي مراد پوري ٿيندي هئي ۽ جنهن کي ٻه پٿر هڻندو هو ته ان جي مٿان مصيبت ڏري ويندي هئي.

روايت آهي ته، هي مجذوب واٽ وٺيو پي ويو. ڏٺائين ته هڪ نوجوان پري ڪان پيو اچي. مجذوب پٿر هٿ ۾ ڪٺي نوجوان کي هڻڻ لاءِ اچليو، پر نوجوان ڊپ ڪان وٺي ڀڳو. مجذوب ان جي پٺيان گهٽو ئي ڊوڙيو ۽ چيو ”بيهه ته تنهنجي مٿان مصيبت ٽاريان.“ پر نوجوان اڪ چنپ ۾ پڇي پري هليو ويو. چون ٿا: انهيءَ ڏينهن ان نوجوان کي نانگ ڏنگيو ۽ گذاري ويو.

مجذوب جي تربت ملاحن جي تلاءَ جي ڪپ تي آهي.

(۸۶)

سيد عبدالله جو احوال

هيءَ سيد صاحب حال ۽ ڪمال وارو بزرگ هو. توحيد ۽ سلوڪ جي واديءَ ۾ سندس وڏو رتبو هو. سندس حياتي

www.maktabah.org

اڪيلائي ۾ بيابان ۾ گذري. هن بزرگ جون سهڻيون صفتون ۽ خاصيتون تمام گهڻيون آهن. برڪتن ۽ ڪرامتن جو صاحب هو.

سندس فيض ۽ برڪت، لطف ۽ هدايت واري تربت ملاحن جي تلاءَ جي ڪنڌيءَ تي آهي.

(٨٧)

سيد ابراهيم جو احوال

هيءُ سيد سڳورو تمام گهڻين خوبين جو مالڪ، معرفت ۽ حقيقت جو ڄاڻو، شهيدن ۽ ساداتن جي باغ جو رنگين ۽ وڻندڙ گل هو.

روايت آهي ته، ڪيس هڪ ننڍو پٽ هو. هڪ ڏينهن اهو ٻاراڻي عادت موجب وٽس نماز ۾ گوڏن جي پير ۾ اچي ويٺو ته سيد جي منهن جو رنگ ئي مٽجي ويو. نماز پوري ڪرڻ کان پوءِ پٽ ڏي منهن ڪري چيائين: "منهنجي ۽ منهنجي پروردگار جي وچ ۾ آڏو آيو ۽ حائل ٿيو آهين. شال تنهنجي حياتيءَ جا ڏينهن ڪٽن!" چون ٿا ته سندس پٽ کي انهيءَ مهل پيٽ ۾ سور پيو ۽ گذاري ويو. هن واقعي کان پوءِ سيني ڳالهين کان منهن موڙي، مسجد ۾ وڃي ويٺو ۽ هميشه هٿو هيٺ ڪري مراقبي ۾ رهڻ لڳو. هڪ رات ڪنهن ماڻهو وٽس مال ملڪيت جو گمان ڪري، ڪيس شهيد ڪري وڌو.

سندس قبر ڪنيارن جي حويلي جي ڪنڊ ۾ آهي.

(٨٨)

شيخ حسن جو احوال

شيخ حسن، ملائڪ سيرت، بصيرت جو صاحب، لاهوت ملڪوت، حقيقت ۽ معرفت جو ڄاڻو ۽ الله جو مقبول ٻانهو هو.

www.maktabah.org

هيءَ بزرگ وڏي شان وارو هو. حضرت مخدوم اسحاق اربعائي سان محققانه صحبتون ڪندو هو. چون ٿا تہ روزانو فجر نماز بيت الله ۾ پڙهندو هو.

نقل آهي تہ، روم جي بادشاه کي هڪ وڏي مشڪل سهم پيش آئي. دعا لاءِ الله وارن جي دامن ۾ هٿ جهليائين. ۽ انهن کي مشڪل حل ڪرڻ لاءِ عرض ڪيائين. انهن الله وارن ڏسي چيو تہ هي ڳالهہ اسان کان زور آهي ۽ چيائون تہ، اولياء الله جي جماعت مان شيخ حسن نالي ولي ٺٽي شهر ۾ رهي ٿو. تنهنجو مشڪل ان جي توجه سان آسان ٿيندو. روم جي بادشاه مخفي طريقي سان پنهنجي اعتماد واري ماڻهو کي تڪڙو سنڌ ڏانهن موڪليو تہ، وڃي شيخ جي خدمت ۾ سمورو عرض حال پيش ڪري، تہ پاڻ مشڪل آسان ڪرائي. جنهن وقت بادشاه جو قاصد ٺٽي ۾ پهتو ۽ جانچ ڪيائين تہ شيخ ڏهہ ڏينهن اڳ ۾ هن دنيا مان رحلت ڪري ويو آهي. ان ڪري قاصد تمام مايوس ۽ نا اميد ٿيو. رات جو خواب ۾ معرفت جي صاحب شيخ حسن ان کي مقصد حاصل ٿيڻ جي مبارڪ ۽ بشارت ڏني ۽ واپس موٽڻ لاءِ چيو. انهيءَ رات شيخ، بادشاه کي خواب ۾ ڪاميابي جي مبارڪ ۽ تسلي بہ ڏني.

چون ٿا، اهو بادشاه جو قاصد ڪاميابيءَ جي اميد سان واپس موٽيو تہ، ان جي پهچڻ کان اڳ ۾ بادشاه جو مشڪل آسان ۽ مطلب پورو ٿي ويو هو.

(٨٩)

سيد ابراهيم جو احوال

حضرت سيد ابراهيم پلائي ۽ ڪمال ۾ زماني ۾ مشهور هو. عجيب عامن ۾ بہ ڪيس وڏي دسترس حاصل هئي. هڪ ڏينهن علم جفر جي ذريعي پنهنجي ايندڙ وقت جي حال تي

www.maktabah.org

نظر ڪيائين ته، معرفت الاهي پنهنجي نصيب ۾ گهڻي ڏٺائين ۽ مرشد جي ڳولا ۾ نڪري پيو. حقيقت ۽ معرفت جي چاڻو شيخ حسن جي خدمت ۾ آيو. شيخ جي خدمت ۾ ڪجھ وقت رياضت ڪندو رهيو. ٿي چلا ۾ ڪڍيائين. مرشد جي نظر ساڻ سندس دل ۾ معرفت جو ڏيئو ٻري پيو ۽ اهل الله جي جماعت ۾ داخل ٿيو.

سيد جي تربت سندس مرشد جي پاسي ۾ آهي.

(٩٠)

پير ٻوڌهن جو احوال(١)

هيءُ پير وڏي رتبي ۽ گهڻن ڪمالتن جو مظهر هو. چون ٿا ته جيڪو ٻه چڊي ڏاڙهي وارو هُجي، هن پير جي مزار تي چلو ڪڍي ته، ان کي تمام گهاٽي ڏاڙهي اچي ويندي.

هن ڪتاب لکندڙ (شيخ محمد اعظم ٺٽوي) جو هڪ دوست ٻه چڊي ڏاڙهيءَ سان هو. رڳو ٿورا وار ڪاڏيءَ تي هئس ۽ پوڙهو ٿي ويو هو. هڪ دفعي الله تعاليٰ جي قدرت سان سندس ڏاڙهي گهاٽي ٿي وئي. ان کان حيرت مان پڇيم ۽ هن عجب جهڙي ڳالهه بابت سوال ڪيم ته چيائين: 'هن ڀلاري پير جي برڪت سان ائين ٿيو آهي.'

فصل پيو

انهن الله وارن جو ذڪر، جيڪي پائيخان ڀاڙي ۾ آرامي آهن.

---

(١) چئي نه ٿو سگهجي ته هن نالي جي اصل سنڌي صورت ڇا هئي؟ امڪاني طرح ٻڌل، ٻوڌن، ٻڌو يا ڪو اهڙي لمولي جو پيو نالو به ٿي سگهي ٿو (مترجم).

www.maktabah.org

(٩١)

شيخ موسیٰ لانگاه جو احوال

هيءُ شيخ اهل دل ۽ حال جو صاحب هو. مرزا عيسیٰ ترخان جي دؤر ۾ قلندري لباس ۾ ملتان کان ٺٽي ۾ آيو. راڳ ۽ سرود سان گهڻو شوق هوس. خاص ڪري پوربي راڳ مهل سندس عجيب حالت ٿي ويندي هئي. بيحال ٿي ويندو هو ۽ ڏن ڏينهن تائين استغفار ۾ رهندو هو. ڪاڏي پيتي ڏانهن لاڙو گهٽ هوندو هوس. ان حالت ۾ جيڪو به گفتو زبان مان ڪيندو هو، سو قبوليت ۾ ايندو هو.

چون ٿا: ماڻهو مشڪلات حل ڪرائڻ لاءِ هن صاحب دل وٽ قوال ۽ ساز گڏ ولي ايندا هئا. جنهن وقت سرود جي مجلس پورب راڳ تي پهچندي هئي تہ انکان دعا گهرائيندا هئا. سندس دعا جي برڪت سان ماڻهن جا مشڪل آسان ٿي ويندا هئا. سندس قبر قلعي ارڪ(١) جي ديوار جي لڳ آهي.

(٩٢)

پير شاهيءَ جو احوال(٢)

پير شاهي حقيقت ۽ معرفت جي راز جو ڄاڻو، ظاهري فضل ۽ ڪماليت جو صاحب، هميشه محبت الاهيءَ ۾ بيقرار رهندو هو ۽ سخت رياضتون ڪندو هو.

---

(١) ٺٽي ۾ شاهجهان واري جامع مسجد جي سامهون، ارڪ جو قلعو هو؛ جنهن کي حاڪم جو قلعو بہ چوندا هئا؛ جتي سرڪاري جايون ٺهيل هيون، سي هن وقت صاف ميدان جي حالت ۾ آهن.

(٢) هيءُ بزرگ مرزا محمد عيسیٰ ترخان جي زماني ۾ ٺٽي ۾ آيو. سنہ ٩٦٣هه ۾ جنهن وقت پورچوگيزن ٺٽي ۾ اچي ڦرلٽ ڪئي، تڏهن ان وقت قتل و غارتگريءَ ۾ شهيد ٿي ويو. ملڪ امان واري چوڪ جي ويجهو، جتي سندس گهر هو، اتي کيس دفن ڪيائون.

(تحفة الڪرام، جلد ٣، صفحو ٢٤٥)

www.maktabah.org

سچي راويءَ کان منقول آهي تہ، ڏهہ ڏينهن کاڌي پيتي کان سواءِ سانده روزو رکندو هو.

فرنگين جي فساد ۾ شهيد ٿيو. برڪت ۽ ڪرامت جي کاڻ هو.

سندس مقولو آهي تہ: ”حق جي وات پري نہ آهي. خالق ۽ مخلوق جي وچ ۾ هڪ وک جي وات آهي. جنهن ۾ پنهنجو پاڻ فنا ڪيو تہ ان کي وصال حاصل ٿيو.“

(٩٣)

سيد لطيف شاهہ جو احوال

هن سيد ست پيرا حج ڪيو. برڪت ۽ ڪرامت جو صاحب هو. چون ٿا: لکو شاهہ (پھاپھره) قاڏوي نالي ننڍي شهر ۾ وڏو واپاري هو. ڪيس سج کان روشن ۽ چنڊ کان ۾ وڌيڪ سهڻو پٽ هو. سيد لطيف جو انهيءَ خوبصورت ڇوڪري سان مجازي عشق جو نظارو ٿي ويو ۽ چوٽان چوٽ محبت ٿي وئي. ان ڪري ديدار جي اميد سان اچي دلدار جي گهٽيءَ ۾ ديرو دمايائين. اتان سيد کي گهڻو ٿي ٿي تڙپائونڻ، مڙيو ٿي نہ ٿي ۽ عشق جي ڪري وري سوني ٿي آيو. نيٺ عشق ۽ مشڪ لڪن جا ناهن، سو اها سيد جي مجازي عشق جي ڳالهہ ۾ ماڻهن تائين وڃي پهتي. هرهڪ جي زبان تي ۽ مجلس ۾ انهيءَ عشق جو قصو هلڻ لڳو. اهو واپاري ماڻهن جي ملامت ۽ مهڻن کان تمام تنگ دل ٿي پيو. تنهن ڪري سيد کي ڀهاني سان وٺي، ٻيڙيءَ ۾ ويهاري هلڻ لڳا. جڏهن درياءَ جي وچ سير ۾ پهتا تہ جنڊ جو ڳرو پٿر سندس ڪنڌ ۾ وجهي، ڪٽي درياءَ ۾ اڇلايائونس. قادر جي عجيب قدرت سان اهو پٿر درياءَ ۾ ٻيڙيءَ وانگر ٿي بيٺو ۽ سيد ان تي چڙهي ويٺو ۽ اهو پٿر ۾ انهن جي ٻيڙيءَ سان گڏ هلڻ لڳو. ٻيڙيءَ وارا ماڻهو حيرت ۾ پئجي ويا ۽ سيد کي معرفت جو صاحب ۽

www.maktabah.org

الله وارو ڪري سمجهيائون. واپاري سيد جي قدمن تي ڪري پيو ۽ معافي گهريائين. سيد ڪبي واپس شهر ۾ وٺي آيا ۽ پنهنجي پٽ ڪبي ڪيل گناهه جي معافيءَ جو وسيلو بڻائي، سندس خدمت ۾ حاضر ڪيائين.

(٩٤)

پير چتّي جو احوال

هيءُ پير وڏي ڪمال وارو ۽ حال جو صاحب هو. مجاهدي ۽ رياضت جي واديءَ ۾ وڏو رتبو هوس. پنهنجي قيمتي وقت کي هميشه تابعداري ۽ الله جي عبادت ۾ گذاريائين. مطلب ته فيض ۽ برڪت جو صاحب هو.

سندس تربت مير متين الدين (١) جي حويلي جي پرسان آهي.

[٩٥]

پير صلاح الدين جو احوال

هيءُ پير ڪرامت جو صاحب هو. جام فيروز بن جام نظام الدين (سمي) جي وقت ۾ هندستان مان شينهن تي چڙهي سنڌ ۾ آيو، پر جام فيروز ان ڏانهن ڪوبه توجه نه ڏنو ۽ چيو "ماڻهو ريڇ ۽ ڀولڙن کي پڙهائين ٿا. هاٿي ۽ ڦاڙهن کي ڏاري ۽ سڪاري قبضي ۾ ڪن ٿا. جيڪڏهن ڪنهن ماڻهو شينهن کي قبضي ۾ آندو ته ڪهڙي وڏي ڳالهه آهي." هي بزرگ اها ڳالهه ٻڌي رنجيند و ٿيو ۽ چيو "سگهوئي سنڌ مان حڪومت برباد ٿيندي ۽ ان وٽان حڪومت ڪسجي ويندي." چون ٿا ان ڪان پوءِ جام فيروز جو انتظام ڦٽڻ لڳو ۽ جلدي ئي سنڌ مان حڪومت جي ماڙي ڊهي پئي.

"مرات العالم" ۾ ذڪر آهي ته، جام فيروز جو عزيز صلاح الدين ٻه ڀيرا ان تي مسلط ٿيو ۽ ٽئين ڀيري مرزا شاهه بيگ

---

(١) هن بزرگ جو احوال تذڪره امير خاني (مرتب سيد حسام الدين راشدي) ۾ تفصيل سان ڏنل آهي.

www.maktabah.org

ارغون قندار کان هن ملڪ تي ڪاهي آيو ۽ سڄي سنڌ پنهنجي قبضي ۾ آڻي ڇڏيائين. ڄام فيروز گجرات ڏانهن ڀڄي ويو ۽ وڏن جي حڪومت سنڌ مان هٿ مان لڪري وئي.

(٩٦)

گنج شهيدان (لڳو لڳا، جامع فرخ) جو احوال

مرزا شاهه حسن ارغون کي اولاد ڪونه هو، ان ڪري سنڌ وفات کان پوءِ سنڌ ملڪ ان جي پڻ وڏن اميرن ۾ ورهائجي ويو. سمنڊ کان هالا ڪنڊي تائين مرزا عيسيٰ ترخان ۽ سيوستان کان بکر تائين سلطان محمود خان جي قبضي ۾ آيو. آخر پنهي ڌرين جو پاڻ ۾ اختلاف ٿي پيو. مرزا عيسيٰ، سلطان جي مهم کان پريشان ٿي، فرنگين کان پنهنجي مدد لاءِ لشڪر جي درخواست ڪئي. جڏهن انهن فرنگين جي اچڻ ۾ دير ٿي ته، حملو ڪري سيوستان جو قلعو ۽ آسپاس قبضي ۾ ڪري ورتائين. ان وچ ۾ فرنگي، گورنا بندر کان لاهري بندر تي آيا ۽ سنه ٩٦٢هه جمعي جي ڏينهن ٺٽي شهر ۾ اچي ڪڙڪيا. ملڪ کي مالڪ کان خالي ڏسي، گهٽين ۽ ناليـن ۾ بارود وجهي، ٺٽي شهر کي باهه ڏنائون. مارڌاڙ ۽ خونريزي شروع ڪيائون. اهڙي طرح ماڻهو، جن مان گهڻا ته اولياء الله هئا شهيد ڪيائون.

روايت آهي ته ان جمعي جي ڏينهن هڪ شخص جو پهرين صف ۾ هو، ٻين ماڻهو کي سڏي جو ٿورو ٿورو پرو ويٺو هو چيو ته، "چيو نه هوم ته اڄ مهماني يا دعوت آهي ۽ اسان ٻئي هڪ ٿي ٿانءَ ۾ گڏ کائيندا سون. اڄ منهنجي پر ۾ ٿي ويهه." اهو شخص سرڪيو ۽ اتان اٿي، اچي سنڌس پر ۾ ويٺو. جنهن وقت فرنگي ان مسجد (جامع فرخ) ۾ تلوار سان خونريزي شروع ڪرڻ لڳا ته، انهن ٻنهي شخصن جو تلوار جي هڪ ئي وار سان دم پورو ٿي ويو. ٻئي گڏ جي ڪريا ۽ هڪ ئي تلوار سان شهادت جو ذائقو چکيائون.

www.maktabah.org

هينئر سندس تربت مسجد جي اتر طرف شهيدن جي گنج ۾ آهي. اتان حاجت وارن جون مرادون پوريون ٿين ٿيون.

(٩٧)

پير چتو

پير چتو حال جو صاحب، عمدين خصلتن سان سينگاريل، عرفان ۽ يقين جو مظهر، معرفت جي گلشن جو گلدستو، تحقيق ۽ توفيق جو صاحب، صدق و صفا جو مجموعو، پرهيزگارن جو سرچشمو ۽ گجهي راز جو ڄاڻو بزرگ هو.

برڪت ۽ ڪرامتن جو صاحب هو. قاسم حسن خان نقل ٿي ڪيو ته، مون شروعاتي دور ۾ روزگار جي ڪري هندستان وڃڻ جو ارادو ڪيو. سانده چاليهه ڏينهن سندس زيارت ڪيم ۽ سندس روح مبارڪ کان پنهنجي ڪم جي مدد طلبيم. چاليهين رات پاڻ خواب ۾ مونکي ڏسڻ ۾ آيو ۽ فرمايائين "تنهنجو اوڏانهن وڃڻ چڱو آهي. جلدي دل جو مقصد ماڻيندين، پر رستي ۾ توکي وڏي بيماري لڳندي، پر هرگز ڪنهن ماڻهو کان دوا وٺي نه کائجان. ڇو ته تنهنجي ٿي ساٿين مان هڪ شخص دوا ۾ زهر ملائي لڪائي رکيو آهي." ڪجهه ڏينهن ڪانپوءِ مسافريءَ تي روانو ٿيس ۽ خواب وارو واقعو هميشه ذهن ۾ هوندو هو، ان ڪري احتياط سان ٿي هليس ته واٽ تي نمونيا جي بيماري ٿي پئي. منهنجي ساٿين مان پروسي جهڙو هڪ ماڻهو هو، جيڪو تمام سچائي ۽ دلي همدردي سان منهنجي علاج لاءِ ڪوشش ڪرڻ لڳو ۽ پاڻ سان گڏ دوائون ڪئي معجون ڊاهي رکي هئائين. سوبهڻي نماز کان پوءِ اها معجون مون وٽ کڻي آيو. جيئن ته انهيءَ معاملي کان آئون اڳ ۾ ئي واقف هوس، سو ان کان معجون وٺي پاڻ وٽ رکيم. صبح جو ان دوا کي چڱي طرح جانچي ڏٺم. معلوم ٿيو ته ان ۾ سينکيو مليل هو. راز کلڻ کان پوءِ جلدي ان بيماريءَ کان ڇوٽڪارو لڌم ۽ پنهنجي سلامتيءَ تي شڪر جو سجدو ڪيم.

www.maktabah.org

تنهن کان پوءِ شاهجهان آباد دهليءَ پهچڻ بعد، سڀ ڪم منهنجي ئي خيال موجب سرانجام ٿي ويا.

فصل ڏيون

اللّٰه وارن جو ذڪر، جيڪي سهتيءَ پاڙي ۾ آرامي آهن.

(٩٨)

شاهه غيب ۽ شاهه ڪمال جو احوال

شاهه غيب ۽ شاهه ڪمال ٻئي سڳا ڀائر آهن. توحيد ۽ سلوڪ جي واديءَ ۾ سندن وڏو رتبو آهي. روحانيت جي سيني رمزن جا ڀڻ پوري طرح ڄاڻو هئا.

چون ٿا شاهه غيب مستانو ۽ مجذوب هو. ڪڏهن ڪڏهن ماڻهن ۾ ويٺي غائب ٿي ويندو هو. يعني ماڻهن کي سندن جسم ڏسڻ ۾ نه ايندو هو. ان ڪري غيب جي لقب سان مشهور ٿي ويو. جيتوڻيڪ اصل ۾ سندس نالو سيد جمال هو.

روايت آهي ته هڪ ڏينهن سائين سان مڪليءَ ڏانهن ٿي ويو، رستي سان ساڻهن جي نظر کان غائب ٿي ويو. گهڻي وقت کان پوءِ ان کي ڏٺائون ۽ پڇيائون: "ڪيڏانهن ويو هئين؟" چيائين ته، "دنيا جي آسمان تي ويو هوس. گهريم ٿي ته ٻئي آسمان تي وڃان، پر توهان سائين جي سنگت ۽ رفاقت جو لحاظ ڪري اوهان وٽ موٽي آيو آهيان."

شاهه ڪمال وري ظاهري شريعت جو پابند هو. دينداري ۽ پرهيزگاريءَ جي طريقي سان هلندو هو.

ٻنهي ڀائرن اڪيلي زندگي گذاري ۽ شادي بہ ڪانه ڪيائون ۽ ڪرامت جا صاحب هئا.

www.maktabah.org

(٩٩)

سيد ابراهيم جو احوال

هيءَ سيد سڳورو ۽ ڪامل بزرگ هو. فرنگين جي فساد ۾ شهادت پاتائين. سندس تربت ۾ برڪت پيري ۽ سوالين لاءِ قبوليت جي جاءِ آهي.

سيد جي قبر جلد سازن جي پڙ ۾ آهي.

(١٠٠)

شاهه گرگلچ جو احوال(١)

هيءَ درويش مجذوب ۽ قلندرانه نموني رهندو هو. سيد احمد شيرازي سندس خدمت ۾ ايندو رهندو هو. درويش ڪيس وقت جي قطب سيد مراد جي چمڻ جي خبر ڏني هئي.

روايت آهي ته، سيد احمد جڏهن سندس خدمت ۾ ايندو هو، تڏهن درويش ڏاڍي نياز سان تواضع بجا آڻيندو هو جنهن وقت سيد مراد جو نطفو هن ڪان ماءُ جي پيٽ ڏانهن منتقل ٿي ويو، تنهن ڪان پوءِ درويش پنهنجي جاءِ تان چرندو به ڪين هو ۽ چوندو هو: ”منهنجو تواضع انهيءَ وقت جي قطب سان هو.“ پوين ڏينهن ۾ سفر ڪندي شهيد ٿي ويو ۽ پنهنجو سر تريءَ تي کڻي، انهيءَ جاءِ تي اچي پهتو، جتي دفن ٿيل آهي.

چون ٿا: پوئين رات جو هڪ شينهن اچي پيچ سان سندس آستاني کي ٻهاري ڏيندو هو. سندس خدمت سان مهربان فقير فيض ورتو ۽ ولايت جي درجي تي پهتو. مرشد جي پيراندي‌ءَ کان دفن ٿيل آهي.

---

(١) ڏسو تحفة الڪرام، جلد ٣، ص ٢٤٦

www.maktabah.org

(١٠١)

پير ڪنوريو

هي بزرگ جمال ۽ ڪمال جو صاحب هو. چون ٿا، فرنگين جي فساد ۾ ڪيس به ڪاري زخم، هڪ پرونءَ ۽ پيو ڪلهي تي آيا هئا ۽ انهن ٿي ڏکن جي ڪري شهيد ٿيو هو.

معتبر ماڻهو کان روايت آهي ته، سندس قبرگهڻن ڏينهن گذرڻ ڪري ڍهي پٽ ٿي وئي هئي. جڏهن سؤ سال کان پوءِ ان زمين کي کوٽيائون ته سندس جسم صحيح سالم ڏٺائون ۽ ٻنهي زخمن مان اڃا رت وهي رهيو هو.

سندس قبر مفتين جي گهر جي پر ۾ آهي.

(١٠٢)

سيد ابراهيم جو احوال (١)

تحفة الڪرام ۾ ذڪر آهي ته هي پلارو بزرگ راڄو قتال جي اولاد مان آهي. سندس هيءَ وٽ وڏن جي ورثي ۾ هڪ ڪاٺ جو پيالو هوندو هو، جو جڏهن طعام يا پاڻيءَ سان ڀريندا هئا، تڏهن انهيءَ سان هزارين ماڻهو ڍائيندا هئا. سندس والد جي گذري وڃڻ کان پوءِ، خادم ساڳيو پيالو هن وٽ کڻي آيا هن اهو وٺي ڀڃي ڇڏيو ۽ چيو ته، ”هن مان رڳي مشهوريءَ کان سواءِ ٻيو ڇا حاصل ٿيندو؟“

هيءَ سيد ڪرامت جو صاحب هو. سندس قبر ڪشمشين جي پاڙي ۾ آهي. سندس سوالين کي مراد حاصل ۽ الاهي فضل شامل آهي.

---

(١) هن بزرگ جو تذڪرو تحفة الڪرام، جلد ٣، ص ٢٤٦ ۾ ڏسڻ گهرجي.

www.maktabah.org

(۱۰۳)

پير ڪٽوريو

هي پلارو پير عابدن زاهدن جو امام، حق ۽ معرفت شناس، يقين ۽ عرفان جو صاحب ۽ اونهيءَ ڳالهه اسرار جو ڄاڻو هو پاڻ هميشه عبادت ۽ رياضت ۾ گذاريندو هو. برڪت پريو هو ۽ سندس دعائون قبول پونديون هيون.

منقول آهي ته، نواب شريف الملڪ جو هڪ ماڻهو هزارن اٺن تي سوار ٿي، اچي هن بزرگ جي ويجهو ترسيو. ان سان گڏ بزرگ کي رنجائڻ ۽ ايذائڻ ۾ لڳو. جڏهن بزرگ کي گهڻو تنگ ڪيائين ته اها دانهن نواب کي ڏنائون. نواب مغروريءَ سان عدل انصاف ۾ نه ڪيو ۽ دانهن جو ڪو به داد فرياد ڪونه ٿيو، تنهن تي وڌيڪ نواب جو نوڪر شنگ ٿي ويو ۽ بزرگ کي وڌيڪ تنگ ڪرڻ لڳو، ان ڪري بزرگ کي به غيرت کان جوش اچي ويو ۽ چيائين: ”ڪو ڏينهن ٿيندو ته نواب کي ڦاسي ايندي ۽ سندس نوڪر کي کوهه ۾ اڇلايو ويندو“ چون ٿا ته ٿورن مهينن کان پوءِ شهزادو شاهجهان، پنهنجي پيءُ کان ڪاوڙجي لڏي ۾ آيو ته، نواب جيڪو ازلي بدبخت هو، تنهن سرڪشي ڪري ارڪ جو قلعو ڪٽي بند ڪيو ۽ مقابلو ڪرڻ لڳو. شهزادي اها ڳالهه دل ۾ رکي. ڪيس سيکت ۽ سزا ڏيڻ جو پروگرام ٻئي وقت تائين ڇڏي، تمام ڪاوڙ سان سوڻي ويو. سگهوئي شهزادي جو به بخت وريو ۽ تخت نشين ٿيو. نواب شريف الملڪ جي ٿي اشاري تي، سندس ظالم نوڪر جي آٺ سوار لڏي کان درياءَ ڪرندي، ڦرلٽ ڪري، ٻن ڀانهن کي ساري وڏو هو. ان جي ڪري شهزادي شاهجهان تخت تي ويهڻ سان ٿي، اِي فرمان ۽ لڏي جي نواب شريف الملڪ ۽ سندس آٺ سوار نوڪر جي گرفتاريءَ جو حڪم ڏنو. ان کان پوءِ ٻنهي

www.maktaban.org

نياڻن کي عدالت ۾ حاضر ڪيائون. سخت حڪم موجب نواب شريف الملڪ کي ڦاسي ڏنائون ۽ سندس آٺ سوار ظالم نوڪر کي جيئرو کوهه ۾ اڇلايائون.

پوئين وقت ۾ هن بزرگ کي سال ملڪيت جي گمان ڪري، ڪنهن ماڻهوءَ اڌ رات جو شهيد ڪري وڌو. سندس تربت ڪشمشين جي ٻاڙي ۾ آهي.

(١٠٤)

پير لاکو

هي بزرگ ڪرامت جو صاحب هو. شوق ۽ محبت جي واديءَ ۾ پوري بيقراري رکندو هو. ڇڙو گذاريندو هو. پوئين وقت ۾ اڪيلائي ۽ خلوت جي ڪنڊ ۾ استغراق ۾ رهندو هو.

چون ٿا: جيڪو به حاجتمند سندس خدمت ۾ ايندو هو ته، رستي ۾ ايندي ٿي بشارت لهندو ۽ دل ۾ ٿي مراد پوري ٿيڻ جي گواهي ڏيندو ۽ تسلي سمجهندو هو. جنهن وقت حاجتمند بزرگ جي خدمت ۾ پهچندو هو ته سندس سُرڪڻ سان ئي ان جون مرادون پوريون ۽ دل جون اميدون سرانجام ٿينديون هيون.

نقل آهي ته، ڪنهن ماڻهوءَ کي هڪ نياڻي هئي، جيڪا جوان ٿي ته هر طرف کان ماڻهو ان کان گهُر ڪرڻ لڳا ۽ اهو شخص وري مسڪين ۽ هٿين خالي هو، ان ڪري ڪنهن کي به سڱ نه ٿي ڏنائين. ڪيس قوم جي مردن ۽ عورتن جا طعنا ۽ مهڻا سهڻا ٿي پيا......ويچارو ڏاڍو حيران ۽ پريشان هو. ماڻهن کان قرض به گهرائين ٿي، پر ڪيس ناامید ٿيڻو ٿي پيو. لاچار پريشان ٿي، پير لاکي جي قبر تي ويو ۽ پنهنجي ضرورت جو حال عرض ڪيائين. رات جو خواب ۾ ڏٺائين ته هن بزرگ ڪيس ڪاڳر جو ٽڪرو هٿ ۾ ڏنو ۽ فرمايو:

www.maktabah.org

”پنج سؤ روپيا اٿئي، اهي وٺ ۽ پنهنجي ڪم ۾ خرچ ڪر.“ جڏهن اهو شخص ننڍ مان سجاڳ ٿيو ته، مقصد جي حاصل ٿيڻ جو اميدوار ٿيو. چون ٿا ته انهيءَ ڏينهن سخنن وسيو، ان جي ڀراٽي پٽ ڊهي پئي ۽ اتان ٿانءَ جو ديڳڙو نڪتو. ان جو ڍڪ کوليائين ته ڪنهن به گهاٽي واڌي کان سواءِ ان مان پنج سؤ روپيا نڪتا.

(١٠٥)

سيد ابابڪر جو احوال

هيءَ سيد ابوبڪر ٿالي روحانيت جي سيني ڀلاين ۽ برڪتن جو مجموعو هو. وڏو اولياءَ عجيب حال ۽ استغراق جو صاحب هو. فرنگين جي فساد ۾ شهيد ٿيو.

چون ٿا ته فرنگين جي اچڻ کان اڳ ۾ ٿي ماڻهن کي هن حادثي کان آگاهه ڪيو هئائين ۽ پنهنجي شهادت جي خبر به ڏني هئائين.

نقل آهي ته، شهادت کان ٿي ڏينهن اڳ ۾ ڪاٺ پيڻ چڙهي ڏنائين. دنيا جي ڪابه ڳالهه زبان تي نه آندائين ۽ جلي ذڪر جاري رکيائين. جنهن وقت فرنگين جي تلوار سان سندس سر ڌڙ کان ڌار ٿيو، ته به ڪجهه دير تائين سندس زبان تان اسم ذاتي جاري هو.

(١٠٦)

سيد ابراهيم جو احوال

سيد ابراهيم به سيني روحاني صفتن سان سينگاريل بزرگ هو ۽ پنهنجي وقت جي اوليائن ۽ مشائخن مان هو.

شاهه ڪرگنج سان موحدانه ملاقات ۽ عارفانه صحبتون رهنديون هئس. جيڪو به سندس خدمت ۾ سچي ارادي سان ايندو هو ته ضرور پنهنجي دل جي مراد ماڻيندو هو.

www.maktaban.org

ڪرامت جو خزانو ۽ برڪتن جي ڪاڻ هو. سندس عمديون خصلتون ڳاڻيٽي ڪان ٻاهر آهن.

نقل آهي ته، قطبن جو قطب سيد مراد شيرازي هر آچر جي ڏينهن پير البي جي زيارت تي ويندو هو. زيارت تي ويندي پهريان هن سيد جي تربت جي زيارت ڪندو هو ۽ چوندو هو: "عجب مرد آهي، جو عرفان جي وڏاري ۾ پنهنجي ڪپڙن ۾ نه ٿو ماپي."

سندس تربت وڏي رستي تي واقع آهي.

فصل چوٿون

الله وارن جو ذڪر جيڪي مغل واڙه پاڙي ۾ آرامي آهن.

(١٠٧)

شاه شمس جو احوال

شاه شمس ڪامل بزرگ هو. هو برڪت ۽ ڪرامت جو صاحب هو. شاه گرگنج سان محققانه صحبتون ڪندو هو. شاه گرگنج چوندو هو ته "هي شمس، شمس تبريزيءَ ڪان به هڪ قدم مٿي آهي." بي پرواه زندگي گذاريندو هو. خدائي محبت جي جوش جي غلبي ڪان هڪ جاءِ تي آرام ڪو نه هوندو هوس. هميشه بيقرار رهندو هو. جذبي جي وقت ڪانئس عجيب ڪرامتون ظاهر ٿينديون هيون. مطلب ته حقيقت ۽ معرفت، شريعت ۽ طريقت جي سڀني صفتن سان سينگاريل هو.

شاه شمس جي تربت شاه گرگنج جي پڙ ۾ آهي.

(١٠٨)

سيد ورايو

هيءَ سيد اولياء الله جي جماعت مان هو. هميشه پاڻ کي خلق کان مخفي رکندو هو. اڪيلو ڇڙو ۽ تنهائي جي ڪنڊ ۾ گذاريندو هو.

www.maktabah.org

سندس تربت قاضي (١) جي مسجد جي ڀرسان آهي. سندس زيارت مشڪل آسان ڪرڻ لاءِ ظاهر آهي.

(١٠٩)

ڍيهر بودلو

هيءُ بزرگ به حال وارو ۽ اهل دل هو. تمام خليق، ليڪ طبيعت ۽ مهربان هو.

نقل آهي ته هڪ رات بزرگ ڀري ڪان ڏٺو ته، مثل ڪلهه ڍيهر تي پيو آهي، ڪا عورت ان جو گوشت وڍي ۽ ڪٽي پئي. بزرگ آهستي آهستي ان وٽ ويو ۽ پڇيو، ”ڇاجي ڪري مردار جو گوشت ڪٽڻ جو شوق ٿيو اٿئي؟“ ان عورت روئي ڏنو ۽ چيو ”منهنجو مڙس ڪيترن ڏينهن کان هنڌ تي بيمار پيو آهي، ان ڪري آئون پاڻ پنهنجي طاقت آهر گذر سفر لاءِ ڪوشش ۽ محنت ڪندي هيس، پر ڪالهه کان وٺي مون کي پاڻ تپ اچي ورتو آهي، ڪم ڪري نه ٿي سگهان ۽ منهنجا ٻار بک کان مري پاهه ٿي رهيا آهن. پڇن جي ڪري لاچار هيءُ مردار گوشت ڪٽڻ آئي آهيان.“

اهو احوال ٻڌي هن الله جي ٻانهي جي دل ڏک کان ڀرجي آئي ۽ قياس ڪري ان کي چيائين ”هن مردار گوشت کي هتي ئي ڇڏ ۽ گهر وڃ. تنهنجون سڀ ضرورتون غيب مان پوريون ٿينديون. اها عورت پنهنجي گهر وئي. ٿوري دير کان پوءِ ڪنهن اچي سندس در کڙڪايو. ٻه ٿالهو تمام لذيذ کاڌي ۽ ميوات سان ڀريل اچي ڏنا. انهن

---

(١) اهو اشارو گهڻو ڪري قاضي محمد اچ واري ڏانهن آهي، جو شاهه حسن ارغون جي زماني ۾، قاضي شڪر الله شيرازيءَ کان پوءِ قاضي القضات مقرر ٿيو هو. سندس مسجد اڄا تائين قاضين جي پاڙي ۾ موجود آهي.

www.maktabah.org

سيني بکايلن کاني ڏڍ ڪيو. الله جو شڪر ادا ڪيو ۽ زال مڙس ٻئي انهيءَ رات چاڪ چڱا ڀلا ٿي پيا. ڪجهه ڏينهن کان پوءِ ان عورت جي مڙس کي سرڪاري نوڪري به ملي ۽ دنيادار ٿي پيو.

(١١٠)

سيد هرده جو احوال

چون ٿا هي سيد تمام سچي دل سان پير بودلي جي خدمت ڪندو هو. هڪ ڏينهن ان قرب ڪري کيس چيو، "دين تو گهرين يا دنيا؟" سيد چيو "دنيا ته بي بقا ۽ فاني آهي، مون کي اهو ڪجهه ڏي، جيڪو دنيا ۾ آخرت ۾ ڪم اچي." ان بزرگ مٿس رحم جي نظر ڪئي ته، ولايت جي درجي تي وڃي پهتو. تحقيق جي نظر سان الاهي انوار جون تجليون دل ۾ ڏسڻ لڳو.

سندس تربت پير بودلي جي پڙ ۾ آهي.

(١١١)

سيد بايزيد جو احوال

سيد بايزيد ڪامل بزرگ ۽ قلندرانه نموني رهندو هو. نقل آهي ته، ان جي وقت ۾ ماڻهن ۾ وبا اچي پئي. روزانو ماڻهو مرڻ لڳا. هر گهر ۾ روڄ راڙو ۽ تعزيت جو تڏو وڇايو پيو هو. انهن ڏينهن ۾ سيد جو هڪ سچو مريد به بيمار ٿيو هند تي پيو هو. پڪ ٿي ويس ته هن بيماري ۾ ٿي مري ويندس. انهيءَ انتظار ۾ سندس اک لڳي وئي ۽ خواب ۾ ڏسڻ لڳو ته، وڏو لشڪر هٿيارن ڀنوارن سان آهي، جيڪو هر ننڍي وڏي کي تيرن جو نشانو پيو بنائي. اها حالت ڏسي گهرايئين، ته ڪنهن ڪنڊ ۾ وڃي لڪان ته، اوچتو هڪ تيرانداز جي نظر ان تي پئجي وئي ۽ نشانو وٺي کيس ڪمان ڪشي تير هڻڻ لڳو ايتري ۾ هڪ ٻئي تيرانداز ان کي هڪل

www.maktabah.org

ڪري چيو ’خبردار! متان هن ڪي تير هڻيو اٿئي ۽ پاڻ ڪي مصيبت ۾ وجهين، هي سيد بايزيد جو مريد آهي.‘ تنهن تي ان تيرانداز بس ڪئي. ان واقعي ڪان پوءِ ان مريد جي اک کلي. سيد بايزيد فرمايو ”هاڻي دلجاءِ ڪر. وبا جو تير توکي نقصان نه پهچائيندو.“ چون ٿا اهو مريد پنهنجي گهر ويو ۽ ان ئي ڏينهن چاڪ چڱو ڀلو ٿي پيو.

(١١٢)

سيد اسماعيل جو احوال

هيءُ سيد به حال ۽ ڪمال جو صاحب، گهڻين برڪتن ۽ ڪرامتن جو جامع هو. سندس عمديون خصلتون بيان ڪان وڌيڪ آهن. سندس جيڪو به سچي عقيدت ۽ خلوص دل سان زيارت ڪندو هو ته، پنهنجي دل جي مراد سٺي نموني ماڻيندو هو.

(١١٣)

پير غيب جو احوال

سندس اصل نالو ته ڪو ٻيو هو. ترخانن جي دور ۾ قلندرانه لباس ۾ هندستان ڪان آيو هو. ڪرامت ۽ تصوف جو صاحب هو.

نقل آهي ته، هي بزرگ ننڍن ٻارن سان گهڻو پيار ڪندو ۽ ڪين پائيندو هو. جيئن ته ننڍي عمر ۾ هوش ۽ وڏي ننڍي جو خيال نه رهندو آهي، ان ڪري ٻار بزرگ کي گهڻو چيڙائيندا ۽ تنگ ڪندا هئا. سندس ڪنڌ ۽ مٿي تي چڙهي، سندس وار به پٽيندا هئا، پر هي قلندر صفت بزرگ چرندو به ڪين هو ۽ خاموش ويٺو رهندو هو. هڪڙي ڏينهن ٻارن کيس گهڻو تنگ ڪري زور آندو ته، ”تون هن زمين ۾ نپي هڻ ته اسان تماشو ڏسون.“ ان تي درويش کليو، پر ٻارن حد ڪان وڌيڪ کيس نپي هڻڻ جو چيو ٿي ۽ تنگ به ڪيو ٿي. نيٺ

www.maktabah.org

"الله اڪبر" جو نعرو هڻي زمين ۾ ٽپي هنيائين ته غيب ٿي ويو ۽ وري ٻاهر نه نڪتو. ان کان پوءِ سندس نالو "غيب" مشهور ٿي ويو.

(١١٤)

گنج شهيدان (بازار امير بيگ) جو احوال (١)

جيئن هن کان اڳ ۾ گذري آيو ته، مرزا عيسيٰ ترخان جي دؤر ۾ فرنگين جو لشڪر جمعي جي ڏينهن نماز جي وقت درياء کان آيو. ظلم ۽ بيداديءَ جي بازار گرم ڪيائون ۽ پنهنجا هٿ مظلومن جي رت سان رنگيائون ۽ ڏاڍي خونريزي ڪيائون. اهڙي طرح اهي امير بيگ جي بازار واري مسجد ۾ به آيا ۽ ٻن سون ماڻهن کي ڪٺائون، جن ۾ نيڪ ۽ پرهيزگار ماڻهو به هئا.

مخفي نه رهي ته، امير بيگ بازار ۾ شهيدن جو گنج ٻن جاين تي واقع آهي. هڪڙا اهي جيڪي مسجد ۾ اندر شهيد ٿيا. اهي مسجد جي ڏاکڻي پٽ جي پرسان دفن ٿيل آهن ۽ ٻيا جيڪي ٻن سون جي لڳ ڀڳ مسلمان ۽ پلارا ماڻهو بازار ۽ رستي ۾ شهيد ٿيا. اهي ٻهرئين شهيدن جي گنج جي پرسان دفن ٿيل آهن.

معتبر ماڻهن کان روايت آهي ته، انهن شهيدن جي زيارت هر مشڪل ۽ پريشاني کي فرحت ۽ خوشيءَ ۾ تبديل ڪيو ڇڏي. نااميدن جي دل جون مرادون پوريون ٿين ٿيون.

(١١٥)

سيد ورو شيرازي جو احوال

هيءَ سيد حال جو صاحب ۽ وڏي ڪماليت وارو هو. سڄو ڏينهن استغراق جي حالت ۾ ماٺ ڪيو ويٺو هوندو هو.

---

(١) ڏسو تحفة الڪرام جلد ٣، ص ٦٧.

www.maktabah.org

سو مهڻي نماز ڪان پوءِ مڪليءَ تي ويندو هو ۽ صبح جي وقت شهر ۾ موٽي ايندو هو. پنهنجي حياتيءَ ڪسي اڪيلائي ۾ پورو ڪري چڏيائين. برڪت جو صاحب ۽ سندس زبان ۾ تلوار وانگر مستجاب الدعوات هئي.

سيد سومار نالي بزرگ جنهن سندس ئي صحبت مان فيض پرايو هو، ان جي قبر جي پير ۾ آرامي آهي. ان ڪان علاوه سيد حسين هندستان جو مسافر ۽ ڪمال جو صاحب به سندس پير ۾ آرامي آهي.

فصل پنجون

الله وارن جو احوال جيڪي اگر پاڙي ۾ آرامي آهن (١).

(٢١١)

سيد محمد قادريءَ جو احوال

سيد محمد قادري ڪرامت جو صاحب، روحانيت جي سڀني صفتن سان سينگاريل ۽ ڪامل ولي هو. حضرت غوث الثقلين جي اولاد مان آهي.

چون ٿا سندس هڪ خدمتگار جيٺو نالي هو. جيڪو پنهنجي مرشد لاءِ ڪڏهن ڪڏهن ڏونري جي ٿالهي خدمت ۾ نذرانو ڪري آڻيندو هو. هڪ ڏينهن دستور موجب ڏونرو کڻيو پي آيو ته واٽ تي نواب حفظ الله (٢) جي هڪ نوڪر اهو ڏونرو وٺڻ لاءِ قيمت آڇي. تنهن تي خدمتگار چيو "ڏونرو

---

(١) هي پاڙو اڄا تائين موجود آهي.

(٢) نواب حفظ الله خان ولد سعد الله خان، شاهجهان جو وزير هو. سنه ١١٠٣هه ۾ ٺٽي جو حاڪم مقرر ٿي آيو ۽ سنه ١١١٢هه ۾ سيوهڻ ۾ وفات ڪيائين. مير غلام علي آزاد بلگرامي، "يد بيضا" ۾ سندس وفات جي تاريخ قرآن جي هنين آيت مان ڪڍي آهي "فلهم جنات الماويٰ نزلا بما ڪانو يعلمون." (ڏسو تحفة الڪرام، جلد ٣، ص ٥٩٨)

www.maktabah.org

وڪري جو ناهي. نذرانو آهي، جيڪو پنهنجي مرشد جي خدمت ۾ ڪنيو ٿو وڃان." نواب جي نوڪر دل جي اندي، سندس مرشد جي ٻاري ۾ گهٽ وڌ ڳالهايو. مرشد جي ٻاري ۾ گستاخي ٻڌي جيئن فقير عقيدت جي جوش وچان بي اختيار ٿي ويو. صبر جي واڳ هن جي هٿ ڪان ڇڏائجي وئي ۽ ڏونري جو ٺانءُ ان نوڪر جي مغز ۾ وهائي ڪڍيائين ۽ تلوار جي ڌڪ سان، ان کي زمين تي ڪيرائي وڌائين ۽ پاڻ ڊوڙي مرشد جي خدمت ۾ ويو. ان بزرگ اها ڳالهه ٻڌي ڪيس جهڙڪيو ۽ فرمايو، "جيتوڻيڪ غلطي وڏي ڪئي اٿئي ۽ اسان جي فقيريءَ طريقي جي ابتڙ ڪم ڪيو اٿئي ڳالهه هٿ مان نڪري وئي آهي. جيڪي ٿيڻو هو سو ٿيو. هاڻي فڪر نه ڪر، تنهنجو وار به ونگو ڪري نه سگهندا."

چون ٿا ته نواب کي جڏهن حقيقت حال معلوم ٿي ۽ ماڻهو موڪليائين ته ان بزرگ وٽ وڃي، جوئي فقير کي ٻڌي اچن. اهي ماڻهو جنهن وقت تير اڇلڻ جي پنڌ جيترو ويجهو پهتا ته، الله تعاليٰ جي قدرت سان انهن جي پيرن مان ست نڪري ويو ۽ هلي نٿي سگهيا. اها حقيقت نواب کي وڃي ٻڌايائون ته نواب ڪليو. ان ڳالهه کي بزرگ جي پاسداري سمجهي، پيا ماڻهو موڪليائين ته انهن ماڻهن جو به ساڳيو حال ٿيو. تنهن تي نواب پنهنجا خاص ماڻهو تصديق ڪرڻ واسطي موڪليا. جڏهن اتي پهتا ته ساڳيو حال ڏٺائون. هن حقيقت معلوم ڪرڻ ۽ يقين ٿيڻ ڪانپوءِ نواب خون معاف ڪيو. اراد تمنديءَ سان سندس خدمت ۾ نذرانو به موڪليائين. روايت آهي ته بزرگ اها ماجرا ڏسي فرمايو: "هاڻي جڳ ۾ مشهور ٿياسون، اسان جو رهڻ چڱو نه آهي." سگهو ئي وصال ڪري ويو.

نقل آهي ته هڪ ڏينهن سيد محمد قادري پنهنجي هڪ پوڙهيءَ مريدياڻي جي گهر ترسيل هو. شام جي وقت آن

www.maktabah.org

پوڙهيءَ عورت جي ڏکي جهنگ مان ڇري واپس آئي، ته پوڙهيءَ مرشد کي چيو: "اڄ توهان پنهنجي هٿ سان هن ڳئونءَ جو کير ڏهي ڏيو." سيد قبول ڪيو ۽ کير ڏهڻ لڳو. جڏهن ان پوڙهيءَ جا ٿانوَ کير سان ڀرجي ويا ۽ کير نٿي کٽڻ، ته، پوڙهيءَ دانهن ڪري چيو: "هاڻي بس ڪر."

سيد پنهنجي پاڻتي سيد شاهنواز جي پرسان آراسي آهي.

(١١٧)

پير بدر جو احوال(١)

هيءُ عمدين خصلتن ۽ سهڻي اخلاق وارو پير، ڏينهن جو برپٽ بيابان ڏي هليو ويندو هو ۽ رات جو جتي دفن ٿيل آهي، اتي موٽي اچي عبادت ۾ مشغول ٿيندو هو.

نقل آهي ته هڪ ڏينهن بيابان کان موٽيو پئي ته، رستي ۾ هڪ ماڻهوءَ کي ڏٺائين، جو پيٽ جي سور کري دانهون پيو ڪري ۽ سور کان هلي به نه پيو سگهي. ان کي اشارو ڪيائين ته: "زمين تان مٽي کڻي پيٽ تي مهٽ." تنهن تي ان ماڻهوءَ زمين تان مٽي کڻي پيٽ تي مهٽي. جيئن مٽي مهٽيندو ويو ۽ صحتياب ٿيندو ويو.

(١١٨)

گنج شهيدان جو احوال

جيئن مٿي گذري آيو ته، مرزا عيسيٰ ترخان جي دؤر حڪومت ۾ فرنگي لٽي ۾ آيا هئا. اگر محلي جي اوپر طرف جيڪا مسجد آهي، جمعي جي ڏينهن فرنگين حملو ڪري، پن سون کان به وڌيڪ نمازين کي شهيد ڪيو هو. انهن ۾ گهڻا ته پرهيزگار ۽ پلارا به هئا.

---

(١) ڏسو تحفة الڪرام، جلد ٣، ص ٢٤٥.

www.maktabah.org

حاجتمند انئي اچي دل جا مقصد حاصل ڪندا ۽ مرادون ماڻيندا آهن.

(١١٩)

حاجي مؤذن جو احوال

هي سگهورو ملائڪ صفت، معرت جو صاحب هميشه مراقبي ۾ ۽ قرآن شريف جي تلاوت ڪرڻ ۾ مشغول رهندو هو. چون ٿا، قرآن شريف پڙهڻ وقت بي اختيار ٿي ويندو هو. سندس بشري حالت مٽجي ويندي هئي ۽ نيڻن مان نار جاري ٿي ويندا هئس. حاجتمند هر مشڪل سندس خدمت ۾ کڻي ويندا هئا، ته سندس برڪت سان مشڪل آسان ٿي ويندا هئا. هينئر به ماڻهو سندس تربت تي سائل ٿي وڃن ٿا ۽ دل جا مقصد ماڻين ٿا.

فصل ڇهون

الله وارن جو بيان جيڪي تعدسر پاڙي ۾ آرامي آهن.

(١٢٠)

حضرت يتيم مردان المعروف انئي مردان جو احوال

هيءُ حضرت حق جو عارف، مجذوب، حقيقت ۽ معرفت جو جامع، ڪرامت ۽ تصرف وارو بزرگ هو. هندستان ڪان هتي لڏي ۾ آيو. درويشيءَ جي خرقي ۾ سلطاليءَ سان رهندو هو.

روايت آهي ته حضرت قطبن جي قطب سيد شاهه مراد جو گادي نشين سيد محمد شجاع معروف نانن شاهه اڪثر ڪري، هن بزرگ جي زيارت تي برڪت طور ايندو هو ۽ چوندو هو؛

انئي مردان بحقِ شاهِ مردان
مرا محتاجِ نامردان مگردان

www.maktabah.org

مطلب تہ، اتي مردان! شاہ مردان جي صدقي، مون کي نامردن جو محتاج نہ ڪجانءِ!

سندس مزار مبارڪ بہ حاجتمندن لاءِ برڪت جي جاءِ آهي.

(١٢١)

ابدال عورتن جو احوال

منقول آهي تہ، هيءَ پاڪ دل ۽ پاڪ دامن بيبيون نيڪي سڳيون ڀينرون هيون ۽ ابدالن وارو رتبو رکنديون هيون. هميشه پنهنجو قيمتي وقت الله تعاليٰ جي عبادت ۾ گذارينديون ۽ ماڻهن جي مشهوري کان پري رهنديون هيون، اهي الله تعاليٰ جون نيڪ ۽ مقبول ٻانهيون هيون. جيڪو بہ زبان سان چونديون هيون، اهو قبول پوندو هو.

انهن ٽنهي جون قبرون گڏ آهن. چون ٿا، جيڪڏهن ڪنهن کي ڪو مشڪل هجي تہ، سچي دل سان انهن مريم صفت سڳورين جي زيارت تي وڃي، ست دفعا سورت ياسين پڙهي، ثواب انهن جي روح کي بخشي تہ ان جو مشڪل حل ٿي ويندو.

(١٢٢)

سيد چٽو ۽ ميان چتو

هي ٻئي معرفت ۽ ڪرامت جا صاحب، حال ۽ ڪمال وارا بزرگ هئا. هميشه پاڻ ۾ محققانہ صحبتون ڪندا هئا. توحيد جي گلشن مان گل چونڊيندا هئا. سندن زيارت حاجت ۽ مصيبت جي ٽارڻ لاءِ اڪسير آهي. چون ٿا ميان چتو، سيد چٽي کان فيض وٺي ڪامل بزرگ بڻيو هو ۽ ان سيد جو مريد هو.

انهن ٻنهي پلارن جون قبرون ابدال عورتن جي لڳو لڳ آهن.

www.maktabah.org

(١٢٣)

سيد ابراهيم جو احوال

هيءُ سيد به وڏي رتبي وارو، حال ۽ ڪرامت جو صاحب هو.

منقول آهي ته، ڪنهن ماڻهو کيس چيو ته، مون کي ڪا نصيحت ڪريو. پاڻ فرمايائين، "هميشه پنهنجي حال جو خيال رک، گذريل ۽ ايندڙ ڳالهين کي ياد نه ڪر."

سندس مزار سيد چٽي ۽ ميان چٽي جي ويجهو آهي.

(١٢٤)

سيد برهان جو احوال

سيد برهان وڏي شان ۽ ظاهر ڪرامت جو صاحب هو. سندس سهڻين صفتن ۽ عمدين خصلتن بيان ڪرڻ کان زبان گونگي آهي.

چون ٿا ته سندس هر ڳالهه جا زبان سان بنا ارادي جي چوندو هو ته اها به الله تعالى وٽ قبول ٿيندي هئي. ان ڪري ٻهريان دل ۾ لفظ سوچي، ان کان پوءِ زبان تي آڻيندو هو.

سندس تربت سيد ابراهيم جي پر ۾ شفا بخش ۽ دردمندن جي درد لاءِ دوا آهي.

(١٢٥)

حاجي سليمان جو احوال

هيءُ حاجي سگهورو علم فقه ۽ حديث جو چڱو ڄاڻو، حال جو صاحب ۽ اهل دل هو. هڪ دفعي کيس وڏو مرض ٿي پيو ۽ مرڻ جي قريب اچي ٿيو. ماڻهو ڪفن دفن جي تياري ڪرڻ لڳا ته، ان دوران پاڻ زبان کولي چيائين، "چو ٿا پريشاني ۽ تڪليف ڪريو. آئون جيستائين حرمين

www.maktabah.org

شريفين جي زيارت نہ ڪندس، روح جسي ھڪيءَ ڪي جسم جي پڃري مان آڏڻ نہ ڏيندس.“ چون ٿا ڪجھہ ڏينھن ڪان پوءِ صحتياب ٿيو ۽ سڌو حرمين شريفين ويو ۽ زيارت جو شرف حاصل ڪيائين. لٽي پھچڻ ڪان پوءِ ٽئين ڏينھن ھن دنيا مان گذاري ويو. سندس قبر مسجد ۾ واقع آھي.

(١٢٦)

بي بي راڻيءَ جو احوال

ھيءَ بيبي وقت جي ڪامل ولي ۽ معرفت جسي صاحبڻ مان ھئي. ڪنھن بہ ماڻھو کي سندس ولايت جي خبر ڪانہ ھئي. سندس پاڙي جو ھڪ ماڻھو بيمار ٿي پيو، ان ڪري اھو ماڻھو حقيقت ۽ معرفت جي چاٽو فقير بھاولدين گوڏڙيئي جي خدمت ۾ دعا لاءِ ويو(١). ھن بزرگ مڪاشفي جي ذريعي کيس ٻڌايو تہ ”تو ڪنھن صاحب دل ولي کي رنجايو آھي، ان جو تير تنھنجي وجود ۾ لڳي ويو آھي. مون گھڻي ڪوشش ڪئي تہ ان تير کي ڇڪي ٻاھر ڪڍان، پر منھنجي ڪمزور ھٿ ڪان اھو ڪم نہ ٿي سگھيو. ھينئر توکي ڏس ٿو ڏيان تہ تنھنجي پاڙي ۽ گھر جي پر ۾، ھڪ صاحب دل ولي ۽ پرھيزگار عورت بيبي راڻي ٿالي رھي ٿي، تنھنجو مشڪل ھن جي ھٿان آسان ٿيندو.“ اھو بيمار شخص تمام پريشان حالت ۾ ان وٽ ويو ۽ پنھنجو حال پيش ڪيو. ان نيڪ عورت کيس صحتيابيءَ جي مبارڪ ڏني ۽ چيو، ”ھينئر زماني ۾ مشھور ٿي پيس، ان ڪري منھنجو دنيا ۾ رھڻ چڱو نہ آھي.“

---

(١) ھي بزرگ مخدوم لوح جو مريد ۽ سيد علي ٿالي شيرازيءَ جو ھمعصر آھي. ارغونن جي حڪومت واري زماني ۾ موجود ھو. سندس تربت مٺي فقير جي تربت جي لڳو لڳ آھي. (تحفة الڪرام، جلد ٣، ص ١٥٠، ١٦٣ ۽ ٢٥٠)

www.maktabah.org

جون تہ اهو بيمار شخص ٺن ڏينهن کان پوءِ چاڪ چڱو ڀلو ٿيو ۽ اها نيڪ عورت بہ انهيءَ ٽين ڏينهن، هن فاني دنيا مان موڪلائي دارالبقا ڏي رواني ٿي وئي.

(١٢٧)

حاجي حسين جو احوال

هيءُ حاجي سگهورو علم فقه ۽ حديث جو سٺو ڄاڻو هو. هڪ ڏينهن قرآن شريف جي تلاوت ۾ مشغول هو، جنهن مهل هن آيت تي پهتو: "و لله المشرق و المغرب فاينما تـولـوا فثم وجه الله"(١) تڏهن ساهہ ڪنيائين ۽ محبت الاهي سندس دل ۾ سمائجي وئي. دنيا کان منهن موڙي، سلوڪ جي واديءَ ۾ قدم رکيائين ۽ اولياءالله جي جماعت ۾ شامل ٿي ويو. اڪيلائي ۾ حياتي گذاري ڇڏيائين.

منقول آهي تہ، ٺٽي جو هڪ شريف ماڻهو مرزا محمد ظفر نالي سندس سچي ارادي سان عقيدت رکندو هو. اهو هڪ ڏينهن سندس خدمت ۾ آيو ۽ عرض ڪيو، "ماڻهو هندستان ويا وڃن ۽ سرڪاري نوڪريءَ جي منصب کان سرفراز پيا ٿين. منهنجي دل ۾ بہ ارادو آهي. مون تي توجه جي نظر فرمايو تہ، آئون بہ پنهنجي مراد حاصل ڪريان ۽ ڪامياب ٿيان." بزرگ فرمايو "تون بہ وڃ، دل جي مراد ماڻيندين ۽ مقصد ۾ ڪامياب ٿي ورندين." تنهن تي ان عرض ڪيو "منهنجا هٿ خالي آهن ۽ طاقت بہ ڪانهي. گهڻا پئسا هجن تہ جيئن دارالخلافت پهچي، نوڪري جي تلاش ۽ ڪوشش ڪريان." بزرگ فرمايو، "جيتري قدر بہ تـو وٽ سامان ۽

---

(١) ترجمو: ۽ اوڀر ۽ اولهہ الله جوئي آهي، تون جيڏانهن بہ منهن ڪندين، تيڏانهن سامهون الله ٿي هوندو. (پارو الم، سورت بقرة، رکوع ١٣)

www.maktabah.org

ڏوڪڙ آهن، اهي سوڦ وٽ ڪٽي اچ." اهو شخص گهر ويو. پٽ سٽ ڪري هڪ سؤ روپيا هميانيءَ ۾ وجهي، سندس خدمت ۾ کڻي آيو. ان بزرگ ان مان رڳو پنج روپيا کڻي، باقي ڏوڪڙ کيس موٽائي ڏنا ۽ فرمايو "سفر جي شروعات کان وٺي، شهر واپسي تائين هي پيسا توکي ڪافي ۽ پورا ٿيندا، پر هميانيءَ کي اندران کولي نه ڏسجان، نه ته ڏاڍو ڏکيو ٿيندين." چون ٿا اهو شخص شاهجهان آباد ويو. جو ٻه ڪيس ڪتو ٿي، اتان ڪيڏي ڪمايائين ٿي. ٻن سالن کان پوءِ عهدي مان سرفراز ۽ ڪامياب ٿي واپس موٽيو. ٺٽي شهر پهچڻ کان پوءِ سندس ٻٽون خالي ٿي ويو. سندس ئي زباني روايت آهي ته، سڄي سفر ۾ ان هميانيءَ مان ٻه سؤ روپيا خرچ ٿيا آهن.

(١٢٨)

سيد ابراهيم بخاريءَ جو احوال

هيءُ سيد ولايت جي سڀني صفتن سان سينگاريل ۽ ڪرامت جو صاحب هو. عبادت ۽ رياضت ۾ هميشه مشغول رهندو هو. سندس عمديون خصلتون لکڻ ۽ بيان ڪرڻ کان زياده آهن.

منقول آهي ته، هڪ شخص وڏي اولاد ۽ عيال وارو هو. اتفاق سان سندس اکين ۾ سور ٿيو. نيٺ اکين کان به ويهي ويو. نابينائي جي ڪري ان جي گذر سفر جا ڏينهن به ڏک ۽ مسڪيني ۾ گذرڻ لڳا. ان ڪري اهو عيالدار شخص هن بزرگ وٽ ويو ۽ پنهنجو سڄو مسڪيني ۽ ڏکارو حال ٻڌايائين ۽ عرض ڪيائين ته، اکين جو نور به موٽي ملي. ان بزرگ کي هن جي ڏکاري حال تي رحم آيو ۽ فرمايائين، "جنهن وقت توکي اکين ۾ سور پيو هو، ان وقت اچين ها ته آساني ٿئي ها، پر هينئر هٿ مان ڳالهه نڪري وئي. پکي پڃري مان اڏامي ويو. تنهنڪري اکين جو نور موٽائڻ شريعت

www.maktabah.org

جي قانون کان ٻاهر آهي، البت هميشہ تنهنجي رزق ۽ روزيءَ
ڪشادي ڪرڻ جو سوال آهي. ان لاءِ هر رات سومهڻي نماز
کان پوءِ ٻہ رڪعتون نفل پڙهہ. انهن جو ثواب امامن سڳورن
جي روح کي بخش ۽ مصلي جي هيٺان هٿ ڪري ٻہ روپيا
ڪڍ." چون ٿا اهو عيالدار ۽ نابين شخص جيستائين جيئرو هو،
هر رات ٻہ رڪعتون نفل پڙهي، مصلي هيٺان ٻہ روپيا ڪڍندو هو.

(١٣٩)

سيد حسين جو احوال

چون ٿا سنڌس تربت زماني گذرڻ ڪري ڍهي وئي هئي.
جنهن وقت بزرگ ميان ملوڪ شاه(١) مسجد ٻي جوڙائي ته،
رازن بي خبريءَ ۾ مسجد جي اوپر واري پٽ ان جي قبر تي
ٻي ڇاهي. اهو بزرگ رات جو خواب ۾ ميان ملوڪ شاه کي
ڏسڻ ۾ آيو ۽ چيو ته، "معمارن واري جون قبرون ٻن گرالڻن
کان بلند نہ هجن. خدا جي واسطي منهنجي قبر جي مٿان،
مسجد جي پٽ ايندي ته، منهنجي قبر تمام بلند ۽ ڏکيي
ٿي ويندي."

نقل آهي تہ ميان ملوڪ شاه هن خواب مان سجاڳ ٿيو
تہ، انهيءَ ئي وقت اٿي ٻهتو. اندر جي صفائي سان ان جو
احوال معلوم ڪيائين ۽ ڏٺائين تہ واقعي ڪامل مرد ستل
آهي. صبح جو رازن کي چيائين ته، هن جاءِ کان مسجد جي
پٽ هڪ هٿ پري ڻاهين. ان کان پوءِ سنڌس قبر ظاهري
مسجد ۾ داخل ڪري ڇڏيائون.

(١) تحفة الڪرام جلد ٣، صفحي ١٩٢ ۾ هن بزرگ جو تذڪرو
سيد ملوڪ شاه جي عنوان سان مليو ٿو. هي بزرگ تمام وڏي ڪماليت
جو مالڪ هو. قاضي صدر جو معتقد هو ۽ سنڌس قبر ۾ قاضي صاحب
جي تربت جي ويجهو موجود آهي.

www.maktabah.org

فصل ستون

الله وارن جو بيان جيڪي گدا بازار پاڙي ۾ آرامي آهن.

(۱۳۰)

پير لڏو

پير لڏو صدق صفا وارن جو اڳواڻ، هدايت وارن جو رهبر، ڪامل اڪمل، حال ۽ دل جو صاحب، دردمندن لاءِ شفا بخش ۽ زماني جو مسيح آهي.

چون ٿا ته سهڻي صورت ۾ ڪمال وارو ۽ نهايت شاندار هو. جتي هينئر سندس تربت آهي، اتي دڪان ڪوليو، اُن ۾ ڪپاه وڪڻندو هو. اتفاق سان حقيقت ۽ معرفت جو چانڊو شاهه مراد گوڏڙيو ڪڇ جي پاسي کان لنگهي ۾ اها بازار ڏئي اچي لنگهيو. اتي پير لڏي جي سهڻي صورت ڏسي ايهي رهيو ۽ سندس سهڻي صورت ڏسڻ لڳو. ان خوبصورت جي بخت جو ستارو چمڪڻ لڳو. پنهنجي جاءِ تان اٿي اچي بزرگ جي قدمن تي ڪريو. تمام گهڻي تعظيم بجا آندائين ۽ درويش جي به ان سان گهڻي محبت ٿي وئي. اڪثر ڪري درويش اچي سندس دڪان تي ويهندو هو. هڪ ڏينهن درويش واري نظر ڪيميا اثر هٽي وهي هنڌ ڪيو، يعني دڪاندار کي حقيقي منزل تي پهچائي ڇڏيائين. چون ٿا هن وڏي نعمت ملڻ کان پوءِ به پنهنجي دڪان تي منهن جي مٿان برقعو ڍڪي ويهندو هو ۽ پنهنجو ڌنڌو به پيو ڪندو هو.

معتبر ماڻهن کان روايت آهي ته، پنهنجي دڪان جي چئني طرف مٽيءَ جا ننڍا پٿر رکي ڇڏيا هئائين. جيڪو به مريض وٽس ايندو هو ته هڪ ننڍڙو پٿر ان کي کائڻ لاءِ ڏيندو هو. الله تعاليٰ جي قدرت سان هر قسم جي مرض کان شفا لهندو هو.

www.maktabah.org

چون ٿا ته، سندس دڪان ۾ ٻچي وڪڻندڙ مهاڻن جا گهر ٻه هئا. جيئن ته مهاڻن ۾ جهيڙي ۽ گارگند جي عادت هوندي آهي، سو اهي مهاڻيون ٻه هر روز صبح جو سوير آئي جهيڙو ڪنديون ۽ هڪٻئي تي گارين جا ڏوڙيا وسائينديون هيون. سندس خدمتگارن تنگ ٿي، اها دانهن بزرگ کي ڏني ته پاڻ فرمايائين: ”ڪا ڳالهه ڪانهي، پاڻ هي صبح جو سوير آٿارڻ لاءِ هوشيار ٿيون ڪن.“

(١٣١)

سيد منبهٔ (١)

هيءَ سيد ٻه ولايت جي سيني رمزن سان سينگاريل آهي. حضرت غوث الثقلين جي اولاد مان آهي. گمراهن کي هدايت جو رستو ڏسيندو هو ۽ جهالت ۾ گم ٿيلن کي معرفت جي ڏيئي سان راه ڏيکاريندو رهيو.

سندس عالي مرتبو تمام مٿاهون ۽ بيان کان زياده آهي. سندس قبر الاهي تجليات سان پرپور آهي. سندس زيارت عام خلق جي حاجت روائي ڪندڙ آهي.

(١٣٢)

پير عباس جو احوال (٢)

هيءَ بزرگ سيد علي ثاني شيرازيءَ جو همعصر، حال جو صاحب ۽ ڪمال وارو بزرگ هو.

مشهور آهي ته، جيڪڏهن ڪنهن ماڻهوءَ کي جسم تي چيٽي ٿئي ته مهيني جي ٻهرئين آچر تي هن بزرگ جي

(١) منبو (مترجم).
(٢) هن بزرگ جو ٿورو ذڪر تحفة الڪرام جلد ٣، صفحي ٢٤٥ ۾ موجود آهي.

www.maktabah.org

زيارت تي وڃي. نذراني طور ڪجهه مالي به ڏئي. ڪجهه ڏل سان اتان جي مٽي ڪڻي ڇيڻي جي داغن تي مهٽي. ست آڇر اهو عمل ڪري ته ڇيڻي ختم ٿي ويندي. هن عمل جو گهڻا ڀيرا تجربو ڪيو ويو آهي.

هن ڪتاب جي ليکڪ (محمد اعظم ٺٽوي) به هن بزرگ جي زيارت جي برڪت سان ڇيڻيءَ جي تڪليف کان ڇوٽڪارو لڌو هو.

فصل اٺون

الله وارن جو ذڪر، جيڪي خواجه شڪر ٻاڙي ۾ آرامي آهن.

(۱۳۳)

سيد حاجي مؤذن

هيءَ سيد عابدن ۽ زاهدن جو اڳواڻ، قال ۽ حال جو صاحب هو.

روايت آهي ته هڪ شخص جي اکين جو نور گهٽ ٿيڻ لڳو، گهڻوئي علاج ڪرايائين، پر ڪو فائدو نه ٿيو ۽ گمان هو ته سندس نظر ختم ٿي ويندي. اهو شخص سندس خدمت ۾ ويو. تمام پريشانيءَ سان پنهنجو حال ٻڌايو. بزرگ کي رحم اچي ويو ۽ فرمايو: هڪ سرائي سرمي جي ساڄي اک ۾ وجهه ۽ چئو: 'لااله الاالله نورالعينين' ٻي سرائي سرمي جي کابي اک ۾ وجهه ۽ چئو 'محمدالرسول الله سيدالڪونين'. اهو ماڻهو گهر ويو ۽ انهن ڏسيل طريقي تي عمل ڪيائين ته سندس نظر تمام چڱي ٿي وئي. اونداهيءَ رات ۾ به روشنيءَ کان سواءِ ڏسي سگهندو هو.

(۱۳۴)

سيد اسماعيل جو احوال

هيءَ بزرگ ڪرامت ۽ تصرف جو صاحب هو. رات ڏينهن ڪوبه وقت الله جي عبادت کان واندو نه ويهندو هو.

www.maktabah.org

سندس قبر ۾ برڪت واري جاءِ آهي. منقول آهي ته، مخدوم ضياءالدين (١) جو شاگرد مخدوم يار محمد سخت بيمار ٿي پيو ۽ مرڻ جون ڳالهيون ڪرڻ لڳو ۽ موت جون نشانيون ظاهر ٿيڻ لڳيون. اها حالت ڏسي وري مخدوم يار محمد جي هڪ شاگرد، نالي عبدالخالق جي دل ۾ جي آئي. پريشاني جي حالت ۾ سيد اسماعيل جي قبر ڏي رجوع ڪيائين. استاد جي صحت ۽ چڱڀلائي جي دعا گهرڻ لڳو. رات جو ڪيس سيد خواب ۾ آيو ۽ فرمايو: "انهيءَ ڳالهه تان لهي وڃ جو سندس حياتي پوري ٿي چڪي آهي." اهو شاگرد جڏهن سجاڳ ٿيو ته، ويتر ڏک ۽ غم ڪرڻ لڳو ته مهربان استاد جي جدائي ڪيئن سهي سگهندس. سو دل ۾ خيال ڪيائين ته پنهنجي عمر استاد کي بخشيم. ائين چئي وري سيد جي قبر تي وڃي عرض ڪيائين: "جيڪڏهن اولياءالله کي تقدير جي ڪم جي طاقت آهي ته توجه ڪر، جيڪا منهنجي عمر باقي

---

(١) مخدوم ضياءالدين بن مخدوم ابراهيم بن مخدوم هارون بن مخدوم عجائب بن مخدوم الياس، شيخ شهاب الدين سهروردي جي اولاد منجهان آهي. مخدوم عنايت‌الله جو مشهور شاگرد ۽ علم ۽ فضيلت ۾ پنهنجو مٽ پاڻ هو. وڏا وڏا علماء سندس شاگرد هئا ۽ سڄي سنڌ ۾ خوب علم پکيڙيائين.

جيتوڻيڪ کيس علم ۽ فضيلت ۾ ايڏو ڪمال حاصل هو، ان جي باوجود عاجزيءَ ۽ انڪساري جو دامن ڪڏهن به هٿ مان نه ڇڏيائين. سندس شاگردن منجهان علامه مخدوم محمد هاشم هڪ ممتاز حيثيت رکي ٿو.

مخدوم ضياءالدين جي ولادت سنه ١٠٩٢هه ۾ ٿي ۽ ٨٠ سالن جي ڄمار ۾ سنه ١١٧١هه ۾ وفات ڪيائين.

(تفصيل لاءِ ڏسو تحفة الڪرام جلد ٣، ص ٢٢٤، ٢٢٥، ٢٢٨، ١٢٣، ١٢٠ ۽ ٢٢٦)

www.maktabah.org

آهي، اها عمر منهنجي استاد کي وڏائي ڏي." رات جو بزرگ ان کي خواب ۾ چيو ته "ارڙهن سال تنهنجي عمر باقي هئي، تنهنجي ئي خواهش تي اها عمر تنهنجي استاد کي وڏائي ڏنيسون. هاڻي تون آخرت جي سفر لاءِ تيار ٿيءُ." اهو شاگرد صبح جو استاد جي خدمت ۾ ويو. سربستو احوال ٻڌايائين. جيئن ئي، هن خوشخبري ٻڌائڻ کان پوءِ اهو شاگرد ڪٽ جي حوالي وڃي ٿيو. تنهن ڏينهن گذاري ويو. سندس استاد ان ڏينهن ۾ صحتياب ٿيو ۽ ارڙهن سالن تائين زنده رهيو.

فصل نائون

اللّٰه وارن جو بيان جيڪي مسڪر ڀاڙي ۾ آرامي آهن.

(١٣٥)

پير محمود جو احوال

هيءُ بزرگ حال ۽ ڪمال جو صاحب هو. معرفت الاهي ۽ توحيد جي واديءَ ۾ سندس وڏو رتبو هو. سندس فيض جي اثر کان هزارين بيمار چاڪ چڱا ڀلا ٿي ٿيا. سندس دعا جي برڪت سان، خلق دل جون مرادون حاصل ٿي ڪيون. صدق صفا ۽ زهد و تقويٰ جو صاحب هو.

سندس زيارت مشڪلات وارن لاءِ حاجت روائي ڪندڙ آهي. جيڪو به سچي دل سان سندس وسيلو طلبي ته، بيشڪ اهو مراد حاصل ڪندو.

(١٣٦)

شاهه ڏنو

شاهه ڏنو معرفت ۽ حقيقت جو صاحب هو. ڏينهن جو روزا رکندو ۽ رات جو عبادت ۾ گذاريندو هو. جنهن کي به دعا ڪندو هو ته اهو جلدي مقصد ماڻيندو هو.

www.makiabah.org

سندس ڪرامتون تمام گهڻيون آهن. حقيقت ۽ معرفت جي چاڙهو سيد ڪمال سان محققانہ صحبتون ڪندو هو (۱).

چون ٿا سيد ڪمال ظاهري علم جي تحصيل هن کان ڪئي هئي.

(۱۳۷)

سيد ڪمال جو احوال (۲)

ذوالجلال جو مقبول ٻانهو سيد ڪمال ڪامل ولي هو. روحاني رمزن جي سڀني حقيقتن کان واقف ۽ ولايت جي سڀني طريقن جو چاڙهو هو.

عمدين وصفن ۽ سهڻين خصلتن ۽ ڪرامت جو صاحب هو. سندس درگاه خير ۽ برڪت واري آهي. جيڪو بہ سچي ارادي سان ايندو هو، مرادون ماڻيندو هو. مشڪل وارن جا مشڪل آسان ٿيندا هئا. بيمارن کي شفا ۽ مسڪينن کي دنيا دولت ملندي هئي.

(۱۳۸)

سيد داڱون ۽ سيد اسماعيل جو احوال

هي ٻئي سيد سڳا ڀائر هئا. تحقيق ۽ توفيق جي واديءَ ۾ وڏي رتبي وارا هئا. رات ڏينهن عبادت ۽ رياضت ۾ مشغول رهندا هئا.

---

(۱) سيد ڪمال ۽ سيد جمال بہ ڀائر هئا. اهي ٻئي سيد شڪرالله سان گڏ، شيراز کان ٺٽي ۾ آيا. سيد ڪمال سڄي عمر شادي نہ ڪئي ۽ پنهنجي حويليءَ ۾ دفن ٿيو. (تفصيل لاءِ ڏسو تحفة الڪرام جلد ۳، ص ۱۹۸ ۽ ۲۴۵)

(۲) وڌيڪ احوال لاءِ ڏسو، تحفة الڪرام، جلد ۳، ص ۱۸۱ ۽ ۲۴۵)

www.maktabah.org

منقول آهي ته پوئين وقت ۾ سير سياحت ڏي متوجه ٿيا ۽ رستي ۾ شهيد ٿي ويا. سر ترئيءَ تي رکي دفن واريءَ جاءِ تي اچي پهتا. سندن قبرون مسجد ۾ آهن.

(١٣٩)

ميان نور شاهه مجذوب جو احوال

هيءَ مجذوب حال جو صاحب ۽ اهل دل هو. سڄي زندگي ڇڙو ۽ اڪيلو رهيو. جڏهن وجد ۾ ايندو هو ته ڪوبه ڏانهس نهاري نه سگهندو هو.

هڪ ڏينهن مجذوب مسجد ۾ آيو ۽ محراب کي ٽڪون هڻڻ لڳو. اسلام جو قاضي ان مسجد ۾ قرآن شريف جي تلاوت ڪري رهيو هو. قاضي مجذوب کي ڏسي، ائين ڪرڻ ڪان ملامت ڪئي، تنهن تي مجذوب ماٺ ڪري ويهي رهيو. جيئن عام رواج آهي ته ماڻهو هٿ جي آڱر کي پڪ هڻي، پوءِ قرآن شريف جو پنو يا ورق ورائيندا آهن، تيئن قاضي به قرآن جو ورق ڪوليو ته مجذوب ان کي چوڻ لڳو: ”اي قاضي! منهنجي وات جو پاڻي، مسجد جي محراب کي هڻڻ جائز ڪونهي، ته پوءِ تون چالاءِ قرآن مجيد جي ورقن کي پنهنجي وات جي پاڻيءَ سان آلو ڪري پيو ڪولين؟“ قاضي پنهنجي ڪئي تي پشيمان ٿيو ۽ ڪنڌ ڪئي هيٺ ڪيو.

هن ڪتاب جي مصنف (شيخ محمد اعظم ٺٽوي) تي به ڪجهه ڏينهن فقر فاقي ۽ مسڪيني ۾ ڏکيا گذريا آهن. جيئن هڪ ڏينهن انهيءَ فڪر ۽ گهٽيءَ ۾ پنهنجي گهر وٽ ويٺو هوس ته اوچتو هيءَ مجذوب اتان اچي لنگهيو. جڏهن مون وٽ پهتو ته، بيهي رهيو ۽ رحم جي نظر سان ڏسي، چوڻ لڳو: ”پنهنجي دل کي ڏک کان خالي ڪر. ٿن ڏينهن کان پوءِ تنهنجو ڏک، سک ۾ تبديل ٿي ويندو. تنهنجي پريشاني دور ٿيندي ۽ خوشي موٽي ايندي.“

www.maktabah.org

مجذوب جي گفتار مان دل کي تسلي ملي ۽ الله جي لطف جو انتظار ڪرڻ لڳس. ته ڏينهن کان پوءِ جيئن ته، سندس نوڪريءَ جي ٻن سالن جو پگهار رهيل هو، ڪوشش ڪيم ته اهو سڀ ملي ويو ۽ ڏکيا ڏينهن سک ۾ تبديل ٿي ويا.

هينئر مجذوب پنهنجي وصيت مطابق مسجد ۾ سيد داؤد ۽ اسماعيل جي پيرانديءَ کان دفن ٿيل آهي.

(١٤٠)

پير چتو

پير چتو حقيقت شعار، معارف آثار، حقيقت جي باغ جو بلبل، معرفت جي گلستان جو مور ۽ حال ۽ ڪرامت جو صاحب هو.

منقول آهي ته، سمن چانن جي وقت ۾ ساموئي جو شهر آباد هو ۽ لٽي واريءَ زمين ۾ باغ ٺي باغ هئا. هي صدق صفا جو صاحب بزرگ حج بيت‌الله جي زيارت ڪري موٽيو ۽ قلندرانه لباس ۾ سير ڪندي، اچي انهيءَ فرحت ڏيندڙ باغن سان هڪ باغ ۾ ترسيو ۽ هميشه خدا کي ياد ڪرڻ لڳو. اتفاق سان چام جي ڌيءَ به انهيءَ ٺي باغ ۾ سير تفريح ڪرڻ لاءِ ايندي هئي. درويش کي ڏسي سندس عقيدتمند ٿي پئي ۽ ڪڏهن ڪڏهن پاڪ نفس درويش کان دعا به گهرندي هئي. فتني باز ۽ فسادي ماڻهن اها ڳالهه وڃي چام جي ڪنن تي وڌي. چام به سچ ۽ ڪوڙ کي نه پرکيو. ماڻهن کي موڪليائين ته کيس ماري اچن.

سندس قبر باغ ۾ شهيد ٿيڻ واري جاءِ تي آهي. حاجتمند سندس زيارت تي وڃي مرادون ماڻيندا آهن.

www.maktabah.org

(١٤١)

سيد حاجي شاهہ جو احوال

سيد حاجي ولايت جي سڀني صفتن جو جامع هو. محبت جي جذبي ۽ شوق جي غلبي ۾ رتبو بلند هوس. پنهنجي وقت جو وڏو ڪامل مشائخ ۽ اولياء هو.

منقول آهي ته، سندس قبر جي ڀر ۾ مرزا فتح علي بيگ مغل هڪ عاليشان محلات ٺهرائي. ان پر رونق محلات ۾ حرامڪاري ۽ عيش عشرت ڪرڻ لڳو رات جو خواب ۾ درويش کيس حرام ڪمن ۽ عيش عشرت کان خبردار ڪيو ۽ روڪيو. پر هو نفساني خواهشن کان باز نه آيو ۽ عيش عشرت ڪندو رهيو. جون ٿا ته، ٿوري ئي وقت ۾ سندس عيش عشرت جو زوال شروع ٿيو. دنيا دولت ختم ٿي ويئي ۽ عاليشان محلات به بي رونق ٿي وئي ۽ ڊهي ختم ٿي.

(١٤٢)

سيد ابراهيم جو احوال

هيءُ سيد تمام پلارو ۽ هر وقت پاڪ ڪي الله تعاليٰ جي عبادت ۾ مشغول رڪندو هو. پنهنجي حياتي اڪيلائي ۽ گوشي نشيني ۾ گذاري ڇڏيائين. سندس گفتار به مقبول هئي، جو به زبان مان لفظ ڪڍندو هو، انهيءَ گهڙي مقبوليت ۾ ايندو هو. وڏي شان ۽ ڪرامت جو صاحب هو.

وفات ٿيڻ کان پوءِ پنهنجي ئي وصيت مطابق لڪي مسجد ۾ دفن ٿيو. کيڙ جو وڻ سندس قبر تي ڇانو ڪيو بيٺو آهي. مشهور آهي ته ڪو به ماڻهو ان وڻ جي ڏاري پڇي تو يا ڪو ٽڪ لنگهندي ان کيڙ ۾ چڪ ٿو هڻي ته، ان ئي وقت چريو ۽ مست ٿيو پوي. هن تجربي کان پوءِ

www.maktabah.org

پاڙي جا پار ۾ ان وڻ جي ويجهو نه ٿا وڃن ۽ انَ جا جت ۾ جن کي انهيءَ ڳالهه جي خبر آهي، سي مسجد جي پت جي پرسان اٿ ۾ ڪاهي نه ٿا لنگهن.

(١٤٣)

درويش زين العابدين جو احوال

هيءَ درويش برڪت ۽ ڀلائي جو صاحب هو. چون ٿا ۽ هي درويش هميشه پلنگ پيندو هو. هڪ ڏينهن روز وانگر پلنگ گهوڙي آڏو رکيائين ته، محتسب کي وجهي ڀڃايائون. ڪوتوال ۾ تمام جلدي وٺس اچي پهتو. ان ٿانو ۾ نظر ڪري ڏٺائين ته، تازي کير سان ڀريل آهي.

فصل ڏهون

الله وارن جو بيان جيڪي ٺٽ مولو پاڙي ۾ آرامي آهن.

(١٤٤)

شاه بدر جو احوال(١)

هي بزرگ حقيقي عارف ۽ پورو موحد هو. قلندرانه نموني گذاريندو هو. رات جو اصل ڪونه سمهندو هو ۽ نيڻن مان سدائين نار جاري هوندا هئس. شوق ۽ محبت جي واديءَ ۾ سندس رتبو بلند هو. خير ۽ برڪت جو صاحب هو. حاجتمند سندس دعا سان ڪامياب ٿيندا ۽ دل جون مرادون حاصل ڪندا هئا.

تحفة الڪرام ۾ ذڪر آهي ته، ارغونن جي ڪاه وقت شهيد ٿيو هو.

---

(١) هن بزرگ جو تذڪرو تحفة الڪرام، جلد ٣، صفحي ٢٤٥ ۾ بيان ٿيل آهي.

www.maktabah.org

(۱۴۵)

ميان پنجن شاهہ جو احوال

هي بزرگ پرهيزگار، هميشه روزيدار، ڪرامت جو صاحب ۽ وڏي رتبي وارو هو.

منقول آهي تہ، هڪ شخص سندس پاڙي ۾ رهندو هو ۽ ڪنهن ضروري ڪم لاءِ نصرپور ڏي ويو. جنهن وقت درياءَ اڪريو تہ رستي ۾ چورن ۽ ڌورن جون ڳالهيون ٻڌائين. ان ڪري ڏپ کان اڳتي وڃي نہ سگهيو ۽ شهر موٽي آيو. ٻئي ڏينهن ان ماڻهوءَ ميان پنجن شاهہ کي ڏٺو تہ، سندس گهر جي ٻاهران در وٽ ويٺو آهي. ان وٽ ويو ۽ عرض ڪيائين تہ، "هن ڪان اڳ ۾ الله وارا هئا، انهن جي نظر سان ماڻهن جا مشڪل حل ٿي ويندا هئا. مون کي بہ هڪ مشڪل آهي، نصرپور تمام لاچاري ڪم آهي. رستو بہ تمام خطري وارو آهي ۽ پنهنجي انهيءَ ڪم جي ڪري حيران پريشان آهيان. جيڪڏهن توهان بہ فيض وارو آهيو تہ توجه جي نظر ڪر تہ نصرپور سلامتي سان وڃان ۽ وري خير سان موٽي بہ اچان." اهو ٻڌي ميان پنجن شاهہ پنهنجي چادر مان ڪپڙي جو ٽڪر ڦاڙي ان جي ٽڪي ۾ ٻڌي چيو، "هينئر چورن ۽ ڌورن جو ڪو بہ خيال نہ ڪر. توکي ڪو بہ نقصان نہ پهچائيندا ويتر تنهنجي خدمت ڪندا." ان ماڻهو کي انهن ڳالهين تي پڪو يقين ٿي ويو ۽ بنا ڏپ جي منزل ڏي روانو ٿي ويو. واٽ تي چورن بہ ان کي پري کان ايندي ڏٺو ۽ ڌرڻ جي ارادي سان اچي سندس ويجهو پيا. سيئي بيهي رهيا ۽ چوڻ لڳا، "پيرزادو هاڻ هتان آيو آهي. هينئر اسان جي خدمت جو وقت آهي." ائين چئي انهن سنگدل ڌورن ڪيس منٿون ميڙون ڪري منزل تي پهچايو ۽ مهماني بہ ڪيائون. جنس ۽ ڏوڪڙن جو نذرانو بہ ڏنائون. ڪيس ڪم ڪار پورو ڪرائي، واپس سلامتي سان ٽئي ۾ پهچايائون.

www.maktabah.org

(١٤٦)

پير چتو

پير چتو روحانيت جي سڀني منزلن جو واقف هو. هر رات سومهڻي نماز کان پوء بيابان ڏي هليو ويندو هو. عبادت الاهي ۾ مشغول ٿيندو هو. ڪرامت جو صاحب هو.

منقول آهي ته، پير چتي جي هڪ مريد دل ۾ چيو، وڃي ڏسان ته مرشد رات جي وقت ٻرپٽ ۾ وڃي ڇا ٿو ڪري. ان ارادي سان رات جو لڪي ڇپي مرشد جي پٺيان ويو. بزرگ ٻرپٽ ۾ وڃي پاڪ جاء تي ويٺو ۽ زور سان ذڪر ڪرڻ لڳو. اهو مريد پري کان بيهي اهو نظارو ڏسڻ لڳو. ڪجهه وقت کان پوء ڏٺائين ته ساڳيو ذڪر گهٽين زبانن ۾ پڙهڻ ۾ پيو اچي. ڏاڍو حيران ٿيو. آهستي پير پير تي ڏسي ويجهو اچي ڏٺائين ته خدا جي محبت ۾ ڪٺل بزرگ جو هر عضوو جدا جدا ٿيو پيو آهي ۽ انهن جدا جدا عضون مان ذڪر پيو اچي.

هن بزرگ جي تربت ڪلان جي پر ۾ آهي.

فصل يارهون

الله وارن جو احوال جيڪي ارڪ قلعي ۾ آرامي آهن.

(١٤٧)

پير چتو

هي پلارو پير اوليائن ۽ صوفين جو اڳواڻ، حال ۽ قال جو صاحب هو.

چون ٿا ته جنهن کي به ڪو مشڪل پيش ايندو هو ته پاڪ تُتي مهل ان جي خدمت ۾ وڃي عرض ڪندو ۽ ستائيندو هو ته، جو به مشڪل هوندو هو، اهو بزرگ جي توجه جي برڪت سان آسان ٿي ويندو هو.

www.maktabah.org

معتبر ماڻهو کان روايت آهي ته، هن بزرگ جي قبر تي ٻاڙي جا ٻار گڏ ٿي راند ڪندا هئا. جيئن ٻارن جي عادت ٿيندي آهي، سو بزرگ جي قبر تي چڙهي وهندا هئا. ٻاڙي جو هڪ ماڻهو ٻارن جي اها حرکت ڏسي، بزرگ جي تربت جي بي ادبي سمجهي، ٻارن کي جهڙڪي ڊوڙائي ڪڍندو هو. نوبت ايستائين وڃي پهتي جو قبر وارو بزرگ رات جو ان شخص کي خواب ۾ ڏسڻ ۾ آيو ۽ ٻارن کي ڊوڙائڻ کان منع پيو ڪري ۽ چيو ته، ”هنن بي گناهه ٻارن کي پيهر تنگ نه ڪجانءِ ۽ مون وٽان نه ڊوڙائجانءِ، نه ته مصيبت ۾ ڦاسي پوندين.“ ان تنبيه واري خواب کان پوءِ ان شخص ٻارن کي جهڙڪڻ ۽ ڊوڙائڻ کان بس ڪئي. اهو ماڻهو هڪ ڏينهن ڇا ٿو ڏسي ته، اهي ٻار بزرگ جي ٺڪيءَ تي پٿرن جو وسڪارو لايو بيٺا آهن. اهڙي سخت گستاخيءَ واري حالت ڏسي ان شخص کان رهيو نه ٿيو، سو هڪ ٻار کي وٺي، لپاٽ وهائي ڪڍيائين. ان ئي رات قبر وارو بزرگ کيس خواب ۾ آيو ۽ سخت ڪاوڙ مان چيو، ”بي گناهه ٻار کي جنهن هٿ سان ماريو اٿئي، شال اهو تنهنجو هٿ وڍجي.“ چون ٿا، ڪجهه ڏينهن کان پوءِ اهو ماڻهو چوري ڪندي پڪڙجي پيو. شرعي فتويٰ موجب ان شخص جو هٿ ڪارائي کان وڍي ڇڏيائون.

راوي چوي ٿو، ان هٿ وڍيل شخص کي مون پاڻ پنهنجن اکين سان ڏٺو آهي. هي ڳالهه به سنڌس ئي زباني روبرو ٻڌي اٿم.

(۱۴۸)

پير لال جو احوال

هيءَ بزرگ حال ۽ ڪمال جو صاحب هو. سندس عمدين وصفون تمام گهڻيون آهن. شوق ۽ محبت جي واديءَ

www.maktabah.org

۽ ﺑﻪ سندس وڏو رتبو هو. سندس دعا ﺑﻪ مستجاب هئي ۽ ڪرامت جو صاحب هو.

سندس قبر ﭘﻴﺮ ﭼﭩﻲ جي ﭘﺮ ۾ آهي.

(۱۴۹)

ميان درگاهي شاه جو احوال

هي ڀلارو تصوف ۽ ڪرامت جو صاحب آهي. منقول آهي ته، هڪ ڏينهن نواب سعيد خان بهادر(۱) جو ڀاء عزيز الله خان وڏي رعب تاب ۽ تجمل سان رستي سان ﭙﻲ ويو. اتي ميان درگاهي شاه دل ۾ خدا جي محبت رکيو، دنيا وارن کان بي نياز ٿيو ويٺو هو. نواب جي ڀاء ڏي نهاربائين ﺑﻪ ڪونه ۽ سندس سلام لاء اٿي ﺑﻪ ﻧﻪ بيٺو. تنهن تي نواب جو ڀاء تمام ڪاوڙيو ۽ درويش کي سزا ڏيڻ جو حڪم ڪيائين. ان جي خدمتگارن درويش کي اچي لٺين سان ورتو ۽ پيچي لاٿو. ان وقت درويش جي وات مان هي لفظ ﭙﻲ نڪتا: "جهڙي ڪندين اهڙي لوڙيندين."

چون ٿا نواب جو ڀاء، نواب جي گهر ايندو ويندو هو. سو هڪ مهيني کان پوء نواب جو ڀاء عادت موجب نواب جي حرم سراء ۾ آيو. ان ڪري نواب کي پنهنجي ڀاء جي اڪيلائي ۾ گهر اچڻ تي شڪ جاڳيو ۽ لٺين سان ڀاء کي ڏاهي وڌائين ۽ پنهنجي مشڪوڪ گهر واريء کي ﺑﻪ انهيء مهل ماري وڌائين.

---

(۱) هن جي والد جو نالو سعيد الله خان هو. هيء سنه ۱۱۱۹ ھ ۾ ٺٽي جو گورنر مقرر ٿيو ۽ هڪ سال ۽ ڪن مهينن کان پوء کيس موقوف ڪيو ويو. انهي منجهان ظاهر آهي ته اهو واقعو بيان ٿيل ﺑﻪ انهي ساڳئي سال پيش آيو ۽ اهو بزرگ انهيء وقت حيات هو. تحفة الڪرام، جلد ۳، ص ۹۹، ذخير الخوانين قلمي ص ۱۱۳ ۽ ۱۶۱)

www.maktabah.org

مقالو

انهن الله وارن جو بيان جيڪي ٺٽي جي آسپاس آراسي آهن.

(۱۵۰)

پير بدر جو احوال

پير بدرالدين بن شيخ رڪن‌الدين، حضرت شيخ بهاؤالدين زڪريا ملتاني جي اولاد مان آهي. هي ڀلارو وڏو عالم، اهل دل، واعظ، عارف معرفت ۽ يقين جو صاحب هو.

ظاهري ڪمال ۾ به وڏو رتبو هوس. رسالو "اساس‌المصلي" سندس ئي لکيل آهي. هر جمعي تي واعظ ڪندو هو. انڪري انهيءَ لقب سان مشهور آهي. هيءَ بزرگ مستجاب الدعوات هو.

مقول آهي ته هڪ ڏينهن واعظ پي ڪيائين. واعظ جي جماعت ۾ هڪ ماڻهو دل ۾ چيو ته، 'شيخ جي واعظ ۾ اثر ڪونهي.' شيخ باطن جي صفائي سان ان ڳالهه کي پروڙي، ان ماڻهو ڏانهن تيز نگاهن سان ڏٺو ته، انهيءَ مهل اهو ماڻهو وجد ۾ اچي ويو. سندس عجب حالت ٿي پئي. گهڻي دير تائين سرمستي ۽ بيخودي ۾ پيو رهيو.

شيخ جي تربت مسڪر محلي جي اولهه پاسي ڪان آهي.

(۱۵۱)

پير چتو

هيءَ سگهورو حال جو صاحب ۽ اهل دل هو. سندس مقبول دعا سان ماڻهن جي دل جون مرادون پوريون ٿينديون هيون. سندس فيض واري نظر سان بيمار شفاياب ٿيندا هئا.

سندس تربت خواجه شڪر محلي جي اولهه پاسي قصابن جي پاڙي ۾ آهي.

www.maktabah.org

(١٥٢)

سيد حسين جو احوال

سيد حسين ولايت جي سيني صفتن جو جامع آهي.

هي سيد گهڻو وقت مڪاشفي ۽ استغراق ۾ رهندو هو. هميشه پاڻ کي خلق کان مخفي رکندو هو. منقول آهي ته، نواب سعيد خان بهادر پنهنجي دور حڪومت ۾ پارن کي ڪلّ ڪري سيد کي پٿر هڻڻ جو حڪم ڪيو. چون ٿا جنهن وقت ڪيس پٿر هنيا ٿي ويا ته پاڻ مرڪندو ٿي رهيو. شهادت کان پوءِ به سندس چهري تي مرڪ ظاهر هئي.

سندس تربت ننڍسر محلي جي اولهه طرف گهرن جي لڳ آهي، جتي مرادون پوريون ٿين ٿيون.

(١٥٣)

سيد لال چتو(١)

هيءُ سيد محقق عارف، ڪامل ولي اڪثر وقت عبادت ۾ مشغول رهندو هو. چون ٿا گرميءَ جي موسم ۾ ماڻهن کي پگهر پيو وهندو هو ته هي بزرگ ان ساهه ڪيڏندڙ گرمي ۾ ٽاڪ منجهند جو بربٽ ۾ ويندو ۽ اتي باهه پاريندو هو. پوءِ باهه جي ساڙيل زمين تي عبادت ڪندو هو.

تحفة الڪرام ۾ آهي ته، هي بزرگ شاه وجيه الدين حسينيءَ جو فرزند آهي. گهڻو وقت پاڻ کي درياء ۾ لڪائي ڇڏيو هئائين.

سندس تربت ننڍسر محلي جي اولهه طرف ڪاڻ آهي.

---

(١) هن بزرگ جو تذڪرو تحفة الڪرام، جلد ٣، ص ١٦٨ ۾ بيان ٿيل آهي.

www.maktabah.org

(١٥٤)

پير دادن جو احوال (١)

هيءُ درويش مجذوب ۽ مستاني طبيعت وارو هو. سندس ڪراستون تمام گهڻيون آهن، منقول آهي ته، سندس هڪ مريد بيابان مان پئي ويو. اوچتو ٻريءَ کان چور ظاهر ٿيا. چورن کيس ڏسي تمام پريشانيءَ ۾ پنهنجي مرشد کي ياد ڪيائين ۽ چيائين: ”اي درويش! هنن چورن جي شر کان مون کي پنهنجي پناهه ۾ وٺ.“ چون ٿا غيب کان چورن ۽ هن جي وچ ۾ ڪو پردو اچي ويو. چور هن جي ڀر مان پئي لنگهيا، پر ان کي اصل نه ڏسي سگهيا ۽ ڦورن جي چنبي مان صحيح سلامت بچي ويو.

حقيقت ۽ معرفت جي ڄاڻو سيد محمد يوسف رضوي (٢) جو پنهنجي اولاد کي چوڻ آهي ته، ”جيڪڏهن ڪنهن مشڪل وقت مون تائين پهچي نه سگهو ته هن کان دعا جي مدد گهرجو.“

(١٥٥)

سيد ملوڪ شاهه جو احوال (٣)

سيد ملوڪ ڪامل ولي ۽ ڀلارو بزرگ هو. ايران جي پاسي جو سيد آهي. سندس وڏا ٺٽي ۾ اچي رهيا هئا.

---

(١) تحفة الڪرام جلد ٣، ص ٢٤٧ ۾ لکيل آهي ته هن بزرگ جي باري ۾ به روايتون آهن. هڪڙي اها روايت ته هي محمد يوسف رضوي جو معاصر آهي ۽ ٻي اها ته ان کان به اڳ ٿي گذريو آهي. تحفة الڪرام ج ٣، ص ٢٤٧

(٢) سيد محمد يوسف بکري، سيد عبدالڪريم، مخدوم نوح ۽ مخدوم آدم سميجي جو همعصر هو. تحفة الڪرام، جلد ٣، ص ١٧٢ ۽ ٢٤٧).

(٣) ڏسو تحفة الڪرام جلد ٣، ص ٢٤٥.

www.maktabah.org

چون ٿا تہ هن بزرگ ٺٽي جي پرڳڻن ۾ سير ٻي ڪيو. ڀڏائين تہ ڏهہ جوڳي مسلمانن سان جنگ ڪري رهيو آهي. هي بزرگ شهادت جي شوق ۽ مسلمانن جي مدد لاءِ اوڏانهن ويو ۽ جنگ ڪري شهادت حاصل ڪيائين. خدمتگارن سندس جنازو کڻي ٺٽي تي کڻي، جنهن جاءِ تي هينئر سندس قبر آهي، نماز ادا ڪرڻ لاءِ زمين تي رکيو. منقول آهي تہ جنازي نماز پڙهڻ کان پوءِ گهريائون تہ سندس لاش کڻي مڪلي تي پهچائين، پر الله تعالیٰ جي قدرت سان لاش جا پير زمين ۾ هليا ويا. گهڻي ئي ڪوشش ڪيائون، پر پير ٻاهر نہ ڪڍي سگهيا. عجب ۾ پئجي ويا ۽ اهو ڏينهن اتي رهي پيا. رات جو خواب ۾ بزرگ فرمايو تہ، اسان جي دفن ٿيڻ جي جاءِ هيءَ آهي. ان ڪري کيس اتي ئي دفن ڪيائون.

سندس ڪرامتون ڳڻڻ کان ٻاهر آهن. هينئر ١١ تاريخ ربيع الاخر جي سندس مزار تي ميلو لڳندو آهي.

(١٥٦)

شيخ حاجي بهاؤالدين جو احوال(١)

هيءَ ڀلارو قطبن جي قطب شيخ بهاؤالدين ملتاني جي اولاد مان آهي. ظاهري فضل ۽ ڪمال ۾ گهڻو هوس ۽ ٻہ ڀيرا حج بہ ادا ڪيو هئائين.

تذڪرة المراد ۾ لکيل آهي تہ، جنهن وقت شيخ کي محبت الاهي جي آتش دل ۾ جوش ڪائيندي هئي تہ جناب فيض مآب حضرت پير مراد جي خدمت ۾ ايندو هو ۽ چوندو

---

(١) هيءُ بزرگ ارغونن جي زماني ۾ جيئن حج ڪري واپس موٽيو، تيئن ٺٽي ۾ اچي رهيو. سندس احوال تحفة الڪرام، جلد ٣، ص ٢٤٨ ۾ ملي ٿو.

www.maktabah.org

هو "سهڻو قرب ڪر، جيئن الله توتي سهڻو قرب ڪيو آهي."
حضرت پير مراد منهن تان حجاب هٽائي، سندس منهن تي فيض واري نظر ڪندو هو. انهيءَ وقت ولايت جي درجي تي وڃي رسيو. عين اليقين جي اکين سان الاهي نور جون تجليون ڏسندو هو.

معتبر ماڻهن کان روايت آهي ته، هن بزرگ پنهنجي مرشد جي وسيلي سان حضور ۾ حاضريءَ جو شرف به حاصل ڪيو هو.

(١٥٧)

پير بابو جو احوال

هن پلاري پير، ظاهري علم جي تحصيل، حقائق ۽ معارف آگاهه حاجي شيخ بهاؤالدين کان ڪئي هئي. تذڪرة ابمراد ۾ کيس "شهيد بزرگ سيد" ۽ تحفة الڪرام ۾ "بخاري سيد" چيو ويو آهي. الله حقيقت حال وڌيڪ ڄاڻندڙ آهي.

هڪ ڏينهن ابتدائين ته حضرت قطبن جو قطب سيد مراد شيرازي، پير البي جي زيارت تي ٺٽو وڃي ۽ هن رستي تان موٽندو. هو اڪيلو جهلي بيهي رهيو. اتفاق سان سيد مراد شيرازي ٻئي رستي کان موٽي ويو. سيد پهر پير البي جي زيارت ڪري، جڏهن اچي سندس رستي کان گذريو ۽ باطني نور جي ذريعي معلوم ڪيائين ته، هو سندس ديدار لاءِ ڪو اتي بيٺو آهي، تڏهن مٿس توجه جي نظر ڪري، کيس ولايت جي درجي تي پهچايائين ۽ اولياء الله جي جماعت ۾ داخل ٿيو.

چون ٿا ته سندس اصل نالو عمر هو. جيئن ته زماني جي قطب سيد مراد شيرازي جي ديدار جي اميد ۾ ڪو هفتو رستي تي بيٺو رهيو، تڏهن سيد ڏسي فرمايو: "تون سچو

ٻاہو آهين، يعني رياضت ڪندڙ. ان ڪان پوءِ انهيءَ ئي نالي سان مشهور ٿي ويو.

منقول آهي ته مرشد جي هدايت ڪان پوءِ سيد سياحت ڏانهن متوجه ٿيو. ڪڪرالي جي زمين ۾ ڪهيري قوم جي هٿان شهيد ٿيو. اتان پنهنجو سر هٿ تي ڪڻي، پنهنجي آرامگاه تي اچي پهتو.

سندس ڪرامتون لکن ڪان گهڻيون آهن.

(١٥٨)

سيد احمد بخاريءَ جو احوال

هيءُ سيد حال جو صاحب ۽ اهل دل هو. ظاهري علم نه پڙهيو هو. چون ٿا ته ڪابه گهڙي ننڊ نه ڪندو هو. رات ڏينهن سجاڳ رهندو هو. حقائق ۽ معارف آگاه پير ٻاہو سان محققانه صحبتون رکندو هو. هينئر به پنهنجي وصيت موجب ان جي روضي جي پير ۾ دفن ٿيل آهي.

(١٥٩)

سيد عبدالله جو احوال

هيءُ سيد به حقائق ۽ تقويٰ جو صاحب، اسرار غيبي ۽ مڪاشفات لاريبي جو ڄاڻو هو ۽ وڏو اولياء الله آهي. ڪهڙ جا وڻ ۽ جاريون سندس قبر جي چوطرف ڇانوَ ڪيو بيٺل آهن.

چون ٿا ته ڪنهن به ساڻهوءَ کي ڪو تپ ايندو آهي ته مڇي ۽ ماني ٻاسي، وڻ جو چوڏو يا ڌاري بيمار جي ٻانهن ۾ ٻڌندا آهن ته تپ ڇڏي ويندو آهي.

سندس تربت پير ٻاہو جي پير ۾ آهي.

www.maktabah.org

(۱۶۰)

درويش ڪمڻ جو احوال

هي درويش، حضرت پير ولايت، صاحب رشد و هدايت حضرت مخدوم نوح رحمة الله عليه جو مريد آهي. درويش ڪرامتن جو صاحب هو. شوق جي جذبي ۽ محبت الاهيءَ جي بيقراري ڪري، ڪڏهن به هنڌ تي پاسو نه رکيائين ۽ ڏکيو ٿي نه ستو.

منقول آهي ته هڪ ڏينهن اڪيلو بيابان ڏانهن پئي ويو، اوچتو ڪيس وجد ۽ حال جو غلبو ٿي ويو. سماع شروع ڪيائين ۽ سندس زبان الله جو اسم آچارڻ لڳي. ٻهراڙيءَ جا جانور هرطرف کان ونس اچي ڪٺا ٿيا ۽ ساڻس وجد ۽ حال ۾ شامل ٿي ويا. چون ٿا جيستائين هي ڪمال جو صاحب سماع ۾ سرگرم هو، تيسين جانور به سندس چوڌاري وجد ۾ هئا ۽ پري نه ويا.

(۱۶۱)

ڀيو البو(۱)

هيءَ چام نظام الدين جو پاڙيچو ۽ لائي آهي. سندس اصل نالو چام مارڪ آهي.

تذڪرة المراد ۾ ذڪر آهي ته، مسجد صفه جي جاءِ تي اصل ۾ هندن جو بتخانو هو. جنهن وقت قطبن جي قطب سيد مراد شيرازي ان بتخاني جي ڊاهڻ جو حڪم ڪيو ته چام ننڊي ڪافرن جي دانهن تي چام مارڪ کي سيد جي خدمت ۾ ڪيس روڪڻ لاءِ موڪليو. چام مارڪ جنهن وقت سيد جي خدمت ۾ پهتو ۽ ديدار جو مشاهدو ۽ معرفت جو نظارو ڏٺو ته دنيا کان منهن موڙي، سيد جو مريد ٿيو ۽ سندس خدمت ۾ ويهي رهيو.

---

(۱) هن بزرگ جو تذڪرو تحفة الڪرام جلد ۳، ص ۲۴۷ ۾ موجود آهي.

www.maktabah.org

هڪ ڏينهن سيد، ڪيس ڪپڙ جي ٻاڙ جو ڏندڻ آڻڻ لاءِ چيو. هن اتي ڏٺو جتي ٻہ ڪپڙ جي ٻاڙ ٿي ڪونڊي، اتي وڏو خزانو ڏسڻ ۾ پي آيس. جڏهن ٻن نن جاين تي ڪونڊ سان خزاني ڪان سواءِ ڪجهہ بہ نظر نہ آيس، تڏهن سيد جي خدمت ۾ مولي اچي سمورو احوال عرض ڪيائين. سيد فرمايس تہ: "جيڪي ڏٺئي ٿي، سو چونہ ڪٺي آئين؟" عرض ڪيائين تہ: "جڏهن انهيءَ ڪي ڇڏي ڏنو ائمہ، تڏهن انهيءَ ۾ منهنجو ڪهڙو ڪم." انهيءَ تي ڪيس البو يعني بي طمع جو خطاب ڏنائون. مطلب تہ مرشد جي نظر سان وڏي درجي ڪي رسيو. فنافي الله جي مقام تي وڃي پهتو ۽ ڪرامتن جو صاحب بنيو.

منقول آهي تہ سيد مراد شيرازي هر هفتي آچر جي ڏينهن سندس زيارت تي ويندو هو.

(٦٢١)

شيخ نٿر جو احوال

شيخ نٿر، ڄام نندي جي حڪومت جي مقربن ۽ مصاحبن مان هو.

تذڪرة المراد ۾ ذڪر آهي تہ، جڏهن حضرت سيد مراد شيرازي هندن جي مندر ڊاهڻ جو حڪم ڪيو، تڏهن ڄام نندي پهريان شيخ البي ڪي منع ڪرڻ لاءِ موڪليو. جيئن اڳ ۾ گذري آيو. ڄام ان جي پٺيان شيخ نٿر ڪي موڪليو تہ جيئن حضرت قطبن جي قطب کي مندر ڊاهڻ کان روڪي. شيخ نٿر جڏهن سيد جي خدمت ۾ حاضر ٿيو ۽ سندس نظر ان جي منهن تي پئي، انهيءَ وقت ولايت جي درجي تي وڃي رسيو ۽ دنيا کان منهن موڙي ڇڏيائين.

سندس تربت شيخ البي جي ڀر ۾ آهي.

www.maktabah.org

(۱٦۳)

پير لال چتو(۱)

هيءَ پلارو صاحب حال ۽ اهل ڪمال هو. سندس عمديون وصفون گهڻيون بلند آهن. صدق صفا، عبادت ۽ تقويٰ جي واديءَ ۾ سندس وڏو رتبو هو. ڪرامتن جو صاحب ۽ مستجاب الدعوات هو. سندس تربت سهتيه محلي جي اوپر طرف آهي.

(۱٦٤)

زاهد شاه جو احوال

هيءَ بزرگ سهڻين وصفن ۽ سٺين خوبين جو صاحب هو. قلندرانه لباس ۾ هندستان کان آيو هو. هيئنر جتي آرامي آهي، اتي تڪيو ڪري ويٺو هو. برڪتون ۽ ڪرامتون گهڻيون آهن ۽ وڏي رتبي وارو بزرگ هو.

سندس تربت پائيخان محلي جي اوپر پاسي آهي.

(۱٦۵)

پير يعقيق جو احوال

هيءَ بزرگ سالڪ، خدا آگاهه ۽ عارف بالله هو. هن بزرگ جون ڪرامتون گهڻيون ۽ بيشمار آهن. بيمار ماڻهو هڪ چلو سندس زيارت تي لاگيتو ويندا هئا ۽ هر قسم جي مرض کان چوٽڪارو لهندا هئا.

چون ٿا، هي آستانو ان پير يعقيق جو آهي، جيڪو ڪرالي جي سرزمين ۾ سمنڊ جي ڪناري تي آرامي آهي(۲).

(۱) وڌيڪ احوال ڏسو تحفة الڪرام، ج ۳، ص ۱٦۷.

(۲) موجوده زماني ۾ هيءَ بزرگ شاهه يقيق جي نالي سان مشهور آهي. سندس درگاهه چوهڙ جماليءَ جي ويجهو آهي (مترجم).

www.maktabah.org

(١٦٦)

پير لونگ جو احوال

هيءَ بزرگ تصرف ۽ ڪرامت جو صاحب هو. منقول آهي ته ڪو شخص پنهنجي ڳوٺان لٽي ٿي آيو. جڏهن درياء جي ڪناري تي پهتو. جيئن ماڻهو سيٺهه ۽ ٻنڌ وغيره تي پاڻي ۾ ترندا آهن، تيئن ٻٽوڙا ٻڌي، ٻڏي انهن تي درياء پار ڪرڻ لڳو. جڏهن وچ سير ۾ پهتو ته سخت ڇولي جي ڪري ٻوڙا ڇڇي پيا ۽ ٻڏڻ لڳو. پير لونگ درياء جي ڪناري تي ويٺو هو. اها حالت ڏسي پنهنجي جاء تان اٿيو ۽ جيئن ماڻهو زمين تي هلندا آهن، تيئن درياء جي مٿان هلي لڳو ۽ ان ٻڏندڙ کي ٻاهر ڪڍي، صحيح سلامت ڪناري تي آندائين.

سندس تربت مهراڻ جي ڪناري تي لٽي ۾، سندس نالي واري کهڙ وڻ موجود آهي.

(١٦٧)

ست پاڪدامن عورتن (ستين) جو احوال (١)

منتخب التواريخ ۾ ذڪر آهي ته، اهي ست ئي پاڪدامن ڇوڪريون سومرن جي اولاد مان هيون. دهليءَ جي بادشاهه علاؤالدين، سنڌ تي ڪاهه ڪئي ۽ سومرن جو بنياد ئي ختم ڪري ڇڏيائين. سومرن جو اهل و عيال فرار ٿي وڃي لڪو. اهي ڇوڪريون به انهن سان گڏ هيون، پر قسمت سان رستي ۾ پڇندي، پنهنجن سائين کان جدا ٿي ويون ۽ پريشانيءَ ۾ لڪنديون ٿي رهيون. جيئن ته بادشاهي فوج هر طرف کان

(١) انهن ماين جو احوال تحفة الڪرام ج ٣، ص ٢٦٣ ۾ "خسف دختران" جي عنوان سان ملي ٿو.

www.maktabah.org

پچندڙن جي پٺيان ڳولائو هئي. جڏهن اهي فوجي ڪين اچي ويجها ٿيا ته، انهن پاڪدامن ڇوڪرين خدا ڏي رجوع ڪيو ۽ پاڻ کي ڪارساز خدا جي حوالي ڪيائون. الله جي قدرت سان انهيءَ وقت زمين ڇيرجي پئي ۽ انهن پاڪدامن ڇوڪرين کي ڳهي وئي. فوجي سوارن پري کان ايندي اها حقيقت ٻي ڏٺي. اڄرج ۾ اچي انهيءَ جاءِ تي پهتاه ڏٺائون ته ڪوڙي جو پلاند زمين مان ٻاهر نڪتو پيو آهي. جون ٿا اهي پاڪدامن ست ئي ڇوڪريون تحقيق ۽ توفيق جون صاحب هيون. هينئر پلارين راتين ۾ زالون ٽولن جا ٽولا ڪري انهن مريم صفت پاڪدامن ستين جي زيارت تي ويندي يون آهن ۽ سچي نيت سان مراد ماڻيندي يون آهن.

منقول آهي ته انهن ستين جي زيارت ڪندي ڪن عورتن جي حالت مٽجي ويندي آهي ۽ جسماني حرص و هوا جي خيال کان پاڪ ٿي وڃن ٿيون. حقيقي مشاهدو ماڻين ٿيون ۽ وجد ۾ اچن ٿيون. ان وقت جو ڪجهه زبان مان ڪڍن ٿيون، اهو ضرور ظاهر ٿئي ٿو.

ستين جون قبرون ساموئي جي سرزمين ۾ آهن.

(١٦٨)

شيخ جهنڊي پاٽڻي جو احوال

هيءَ تحقيق جي ڀڙيءَ جو ناڪتو، صاحب حال ۽ ڪرامت ڪمال وارو بزرگ هو. ماڻهن کي ساموئي درياءَ تان ٻيڙيءَ ۾ هڪ ڪناري کان ٻئي ڪناري تي رسائيندو هو.

www.maktabah.org

تحفة الڪرام ۾ ذڪر آهي تہ، سيد ميران محمد مهدي جونپوري (١) جي نظر ڪرامت اثر سان فيضياب آهي. جنهن وقت سيد، لٺي شهر ۾ آيو تہ ظاهري عالمن سندس ڪن ڳالهين جي ڪري مٿس ڪفر جي فتوي ڏني. ان وقت جي والي ڄام نظام الدين بہ رڳو ظاهر پرست هو ۽ حال وارن جي مشرب کان بيخبر هو. سيد ۾ ڇگو گمان نہ هوس، سو انڪري

---

(١) سندس نالو هو سيد محمد ۽ خاتم الاولياء لقب هوس، پر سندس شهرت مهدي موعود جي لقب سان ٿي. سندس نسب جو سلسلو هن ريت آهي: سيد محمد بن عبدالله بن عثمان بن موسي بن قاسم بن نجم الدين بن عبدالله بن يوسف بن يحيي بن نعمت الله بن اسماعيل بن موسي ڪاظم بن جعفر صادق بن باقر علي بن زين العابدين بن سيدنا امام حسين بن اميرالمومنين سيدنا علي بن ابي طالب ڪرم الله وجهه.

هن جي ولادت ١٤ جمادي الاول سن ٨٤٧هہ مطابق ١٤١٣ع سومر جي ڏينهن جونپور ۾ ٿي. سن ٨٥٢هہ ۾ پنجن سالن جي عمر ۾ شيخ دانيال جونپوري وٽ تعليم شروع ڪيائين ۽ ستن سالن جي عمر ۾ قرآن شريف جو حافظ ٿيو. اهڙيءَ ريت سن ٨٥٩هہ ۾ ٻارهن ورهن جي صغير عمر ۾ علم جي تحصيل مان فارغ ٿيو. سندس غير معمولي علم ۽ فضل ڪي خيال ۾ رکندي، ان وقت جي عالمن متفق ٿي، کيس "اسد العلماء" جو لقب ڏنو. سترهن سالن جي عمر ۾ سندس دل تصوف ڏانهن مائل ٿي ۽ انڪل ستن سالن تائين مٿس استغراق جي ڪيفيت طاري رهي ۽ پنجن سالن تائين محو، سڪر، بيداري ۽ بيهوشيءَ جي ڪيفيتن ۾ گذاريائين. ان وقت سندس عمر ستاويهن سالن کي اچي پهتي هئي. پوءِ اهڙيءَ ريت انڪل ٻارهن سال سندس زندگي، جونپور ۾ زهد ۽ تقوي جي حالت ۾ گذري.

سن ٨٨٧هہ جونپور مان هجرت ڪري، داناپور (عظيم آباد پٽنا) جي جهنگن ۾ ڪيترو وقت اڪيلي سر گهمندو رهيو. ان وقت سندس عمر

www.maktabah.org

ان سيد سان عقيدت وارو سلوڪ نه ڪيائين، ويتر جنهن وقت سيد حرمين شريفين وڃڻ جو ارادو ڪيو ته، ڄام نظام الدين ٻيڙيءَ جي ملاحن کي چيو ته، ان جي ٻيڙيءَ کي ڏٻڻ ۾ هڻن. جنهن وقت سيد جي ٻيڙيءَ رواني ٿي، ملاحن وجهه وٺي ٻيڙي ڏٻڻ ۾ وجهي ڦاسائي ۽ پاڻ ٻاهر نڪري ويا. شيخ (جهنڊوي پاتڻي) کي ان حقيقت جي خبر پئي ته پاڻ اتي پهچي، ان ٻيڙيءَ کي

پنجتيهه سال هئي. ان کان پوءِ هي چنديريءَ ۾ آيو ۽ اتان مالوه جي گاديءَ جي هنڌ مانڊو ۾ اچي رهيو. اتان جو بادشاهه غياث الدين خلجي (وفات سن ٩٠٥هه) سندس معتقد ٿي ويو ۽ ڪيترن ماڻهن سندس وعظن، سنن لڇڻ ۽ سنت نبويءَ جي پيرويءَ منجهان هدايت حاصل ڪئي.

سن ٨٨٨هه ۾ جانپانير (گجرات) ۾ اچي رهيو ۽ اٽڪل ڏيڍ سال تائين اتان جي ماڻهن کي وعظ ڪيائين. ٨٩٠هه ۾ برهانپور، برهانپور مان بيدر ۽ بيدر مان گلبرگ ۾ آيو ۽ هرهنڌ پنهنجن وعظن جي برڪت سان ماڻهن ۾ هدايت جو نور ڦوڪيائين ۽ جتي به ويو اتي سندس مريدن ۽ معتقدن جو حلقو وڌندو ويو. سن ٩٠١هه ۾ حج بيت الله جي ارادي سان ٺٽي ۾ آيو. شيخ جهنڊو پاتڻي سندس مريد ٿيو ۽ فيض حاصل ڪري ولايت جي درجي کي رسيو. سيد محمد جونپوري سن ٩٠٥هه ۾ برليءَ وٽ ظاهر ظهور مهدي هجڻ جي دعوي ڪئي ۽ عالمن ۽ عام ماڻهن ۾ سندس برخلاف هڪ شور مچي ويو. پوءِ برلي مان ٿراڊ، ڳوٺ، جالور ۽ ناگور مان ٿيندو، سن ٩٠٦-٩٠٧هه ۾ جيسلمير جي رستي نصرپور مان ٿيندو ٺٽي ۾ اچي پهتو ۽ اتان ٩٠٠ ماڻهن سان گڏ خراسان روانو ٿيو. ڦريائين ڦريائين قنڌار ۾ آيو. اتان جو حاڪم شاهه بيگ ارغون، جو پوءِ سنڌ جو والي ٿيو، ساڻس تمام گهڻي عزت ۽ احترام سان پيش آيو. ربيع الاول سن ٩١٠هه ۾ هي قنڌار مان روانو ٿي، فرح ۾ آيو. ١٩ ذوالقعد سن ٩١٠هه (مطابق ٢٣- اپريل ١٥٠٥ع) ۾ سومر جي ڏينهن ٽيهٺ سالن جي عمر ۾ وفات ڪيائين. سندس صاحبزادي ميران سيد محمود

www.maktabah.org

ڪري صحيح سلامت ڪناري تي آندائين، تڏهن سيد شمس فيض جي نظر ڪئي. انهيءَ وقت ولايت جي درجي تي پهتو ۽ اولياء الله جي جماعت ۾ داخل ٿيو.

سندس تربت ساموئيءَ جي سرزمين ۾ واقع آهي. الله سائين تي رحمت ڪري ۽ سندن قبرون روشن فرمائي!

الله تعالیٰ جي مدد سان پلارو نسخو "تحفة الطاهرين" پورو ٿيو.

سندس جنازي نماز پڙهائي ۽ ڪيس رچ ۽ فرح ڳوٺ جي وچ ۾ دفن ڪيو ويو. شاه قاسم عراقيءَ سندس تربت تي هڪ گنبذ ٺهرايو. سندس وفات جي تاريخ "عشق تر" مان لڪري ٿي.

ٺٽي ۾ رهائش واري زماني ۾ شهر ۽ جدا جدا هنڌن جا ڪيترائي خاص خاص ماڻهو سندس مريد ٿيا. شيخ صدرالدين مفتي، خان دريا خان وزير اعظم، علامہ قاضي قاضن ۽ سيد مبارڪ شاه وغيره به انهيءَ وقت سندس مريدن جي حلقي ۾ داخل ٿي بيعت ڪئي. ٺٽي جي مشهور رضوي ساداتن جي خاندان جو وڏو ڏاڏو سيد محمد يوسف رضوي بکري به سيد مبارڪ شاه جو مريد ٿي، سندس سلسلي ۾ داخل ٿيو ۽ مهدوي عقيدن جي پيروي ڪرڻ لڳو. اهڙيءَ طرح سيد محمد يوسف جو اولاد به مهدوي عقيدن تي قائم رهيو. شاه عنايت الله صوفي شهيد جو ڳوٺ جهوڪ-ميران به سيد ميران محمد جونپوريءَ جي نالي پٺيان ميرانپور سڏجڻ لڳو، ڇاڪاڻ ته سيد صاحب ڪي ڏينهن ان ڳوٺ ۾ اچي رهيو هو.

(تذڪره محمد بن طاهر پٽني، از ابو ظفر ندوي).

www.maktabah.org

www.maktabah.org

ضميمو

اقتباس

ڪتاب هيئت العالم

تصنيف

شيخ محمد اعظم بن شيخ محمد شفيع ٺٽوي

ترجمو

عبدالرسول قادري بن مجنون خان مگسي بلوچ

www.maktabah.org

سنڌ (١)

هي ولايت سنڌ ولد حام بن نوح ڏي منسوب آهي. تحفةالڪرام جي صاحب سنڌ کي پهرين، ٻي، ٽين، چوٿين ۽ پنجين ولايت ۾ مشترڪ لکيو آهي، پر علم هيئت جي وڏي عالم، علي قوشنجي جيڪو زمين جو دائرو ڳاهيو آهي، ان مان ظاهر ٿئي ٿو ته، سنڌ اڪثر ٻي ولايت ۾ داخل آهي. ۽ ڪتاب "مجمع الاسرار" جي عبارت مان ۾ ائين معلوم ٿئي ٿو. جيتوڻيڪ هن ولايت جا ڪجهه حصا ٻين ولايتن ۾ داخل آهن، پر هن ڪتاب هيئت العالم جو مصنف (شيخ محمد اعظم ٺٽوي) سنڌ کي ٻي ولايت ۾ سمجهي، سندس بيان لکي ٿو. مخفي نه رهي ته، سنڌ سير حاصل ولايت آهي ۽ سنڌ جي زمين زرخيز ۽ نفعي بخش آهي. سيحون ندي هن ولايت جي وچ مان وهندڙ آهي. سنڌ جي ٻوليءَ ۾ هن نديءَ کي "مهراڻ" چوندا آهن. هن ملڪ جي ڏاکڻي حد بحر محيط آهي، جنهن کي بحر عمان به چوندا آهن. سنڌ ۾ لاڙ جي آبهوا وڌيڪ آهي ۽ باقي سڀ گرم آهي.

ملتان

ملتان آڳاٽو شهر آهي. تحفةالڪرام ۾ آهي ته، هن شهر جي ابتدا ۽ بنياد پوڻ بابت ڪنهن کي به خبر ڪانهي. پر "مجمع الاسرار" ۾ لکيل آهي ته، سام بن نريمان جڏهن شڪار ڪرڻ جي لاءِ اڪثر هن طرف متوجه ٿيو ته، ملتان جي زمين کي پسند ڪري، شهر جو بنياد رکيائين. هن شهر ۾

---

(١) "تحفة الطاهرين" جي مؤلف پنهنجي ٻئي ڪتاب "هيئت العالم" جي فصل ٻي ۾ "اقليم دوم" جي عنوان سان سنڌ ملڪ ۽ سندس وڏن شهرن جو ذڪر هن ريت ڪيو آهي.

www.maktabah.org

رڱاوت ۽ ڇيٽ جي صنعت اوج تي آهي. هتان جا رهاڪو سليقي ۽ لياقت وارا آهن، پر هتان جي هوا گرم آهي.

بکر

هي مضبوط قلعو آهي، جيڪو مرزا شاهه بيگ ارغون ٺهرايو هو. مير معصوم بکري ۾ اڪبر بادشاهه جي حڪم سان هن ۾ عاليشان ۽ وڏنڊڙ عمارتون تعمير ڪرايون آهن. انهن ۾ معصوم شاهه جو منارو ٽڪريءَ تي ٺهيل آهي. منارو تمام مٿاهون ۽ بلند آهي. جيڪو ماڻهو ان مناري جي چوٽيءَ تي چڙهي نظر ڪري ٿو ته، ان کي اتان فرسنگن جو نظارو ڏسڻ ۾ اچي ٿو. پر هڪ ماڙي آهي، جيڪا درياءَ جي ڪناري تي پيڙيءَ وانگر ٺهيل آهي. هڪ ٻي عجيب محلات مهراڻ درياءَ جي وچ ۾ ٺهيل آهي، جنهن کي سيتاسر چئبو آهي.

الور

اروڙ آڳاٽي زماني کان سنڌ جي راجائن جي گاديءَ جو هنڌ هو. هاڻي برباد ٿي ويو آهي. اروڙ جي مضافات ۾ سبيءَ نالي ڳوٺ آهي. ان جي اتر طرف هڪ جبل آهي، جنهن جي مٿان اڳين ماڻهن قديم طلسمي گنبذ ٺاهيو آهي. گنبذ جو نالو مارو ڪري مشهور آهي. پري کان اهو گنبذ تمام وڏو ۽ بلند ڏسڻ ۾ ايندو آهي، پر جڏهن اتي وڃبو آهي ته، ڪجهه به ڏسڻ ۾ نه ٿو اچي.

سلطان محمود خان پنهنجي حڪومت جي دور ۾ پاڻ ۽ ٽن-چئن هزار ماڻهن کي حڪم ڪيو ته، اهي هٽ هٽ ۾ ڏٺي، گنبذ کي نظر ۾ رکي، اتي چڙهي وڃي ڏسن. سڀئي جڏهن اتي پهتا ته گنبذ جو نالو نشان به ڏسڻ ۾ ڪونه آين.

تاريخ معصومي ۾ ذڪر آهي ته اهو طلسمي گنبذ آهي، جنهن ۾ خزانو پوريل آهي.

www.maktabah.org

تحفةالڪرام ۾ لکيل آهي ته، سبيءَ جي هڪ طرف کان چاليھن ڪوھن ۾ بيابان آهي، جنھن جي وچان ڦندار وارو رستو آهي. جيڪڏھن ڪو مسافر ان بيابان ۾ رستو ڀلجي وڃي ته، پيھر آباديءَ جو منھن به نه ڏسندو ۽ ھلاڪ ٿي مري ڪمي ويندو.

سيوستان

هي قديم شهر آهي. ان جو قلعو مٽي دڙي تي تمام بلند آهي. هينئر قلعو برباد ۽ شهر آباد آهي. اتي جي عجائبات مان هڪ گنبذ آهي، جيڪو هڪ ٽنڊي تي بيٺل آهي.

حيدرآباد

هي ملڪ سنڌ جو وڏو ناليرو قلعو، جبل جي مٿان ڍهيل آهي. راجه ساهسيءَ جي عهد ۾، ان جي هڪ امير نيرون نالي جوڙايو هو. سنه ١١٨٠ هه ۾ ميان غلام شاه عباسي هن قلعي کي تمام مضبوط ۽ نئين سر ڍهرائي، حيدرآباد جي نالي سان منسوب ڪيو.

ٺٽو

ٺٽو ناليرو ۽ سگورو شهر آهي. آبهوا جي تازگي ۽ صبح شام جي صفائيءَ ۾ نرالو آهي. ڄام نظام الدين سمي نائين صدي هجري جي آخر ۾ هن شهر کي آباد ڪيو. شهر جي اولهه پاسي عمارتن سان سينگاريل (مڪلي) ٽڪري آهي. اها ٽڪري برسات جي ڏينهن ۾ قدرتي ساوڪ ۽ سبزي جي ڪري بهشت جو ٽڪرو ڏسڻ ۾ ايندي آهي. هن ٽڪريءَ جي هڪ طرف کان اڌ ڪوه جي پنڌ تي سهسيه لنگ نالي تلاءُ آهي. چون ٿا ته هن ٽڪريءَ تي هڪ لک اولياءالله آرامي آهن، پري کان ماڻهو انهن الله وارن جي زيارت تي ايندا آهن ۽ انهن جي روح پرفتوح کان مدد گهرندا ۽

www.maktaban.org

مرادون ماڻيندا آهن. انهن اولياءالله مان گهڻن جو احوال مصنف جي ڪتاب ”تحفة الطاهرين“ مان معلوم ٿيندو. هن ٽڪريءَ تي عورتن جي زيارتگاه به آهي. خاص مقرر ڏينهن تي عورتون ٽولن جا ٽولا ٿاهي، اتي زيارت لاءِ وينديون آهن. ڪن عورتن جي حالت تہ عجيب ٿي ويندي آهي. نفساني خواهشن ڪان پاڪ ۽ آزاد ٿي وينديون آهن. غيب جو مشاهدو ڪري، ايندڙ وقت جون خبرون ٻڌائينديون آهن تہ ائين ٿي پوندو آهي. مخفي نہ رهي تہ هن ٽڪريءَ جو حقيقي قرب مڪي شريف جي جبل ۽ رستي سان آهي.

سنڌ جي ڪوهستان علائقي ۾ هڪ قوم وارا ماڻهو پير سڃاڻ جي فن ۾ اهڙي مهارت رکن ٿا ۽ پٿر تي به پير جو نشان سڃاڻي وڃن ٿا.

هي هڪ قوم آهي جا ڦٽي جي علم مان خوب واقف آهن ۽ ان علم ذريعي گذريل ۽ ايندڙ زماني بابت صحيح خبرون ڏيندا آهن.

www.maktabah.org

تحفة الطاهرين

مؤلف: شيخ محمد اعظم بن محمد شفيع بن عبدالسلام ٺٽوي

مرتب: بدر عالم دراني (سابق اسپيڪر سنڌ اسيمبلي)

مترجم: عبدالرسول قادري بلوچ ايم. اي

•

شيخ محمد اعظم ٺٽوي ڪلهوڙن جي آخري ۽ ٽالپرن جي ابتدائي دور جو مصنف هو ۽ ١٢٠٧ هه ڌاري وفات ڪيائين. هن ڪتاب ۾ ٺٽي ۽ مڪليءَ جي صوفياء ڪرام جي حياتين بابت سير حاصل احوال ڏنل آهي. ڪتاب جي پڇاڙيءَ ۾ مصنف جي هڪ ٻئي تصنيف "هيئت العالم" منجهان سنڌ — ملتان، بکر، سيوستان، حيدرآباد ۽ ٺٽي جا جاگرافيائي حالات ضميمي طور ڏنا ويا آهن.

www.maktabah.org

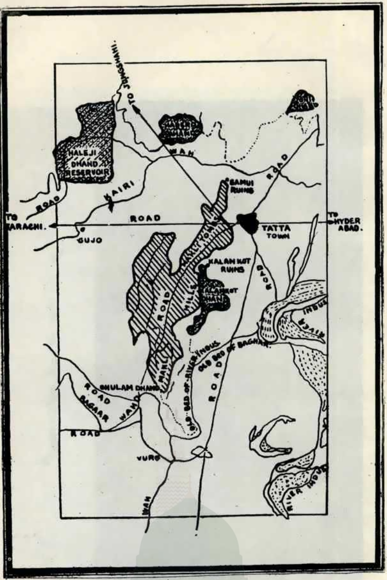

مڪليءَ آس پاس جو نقشو

www.maktabah.org

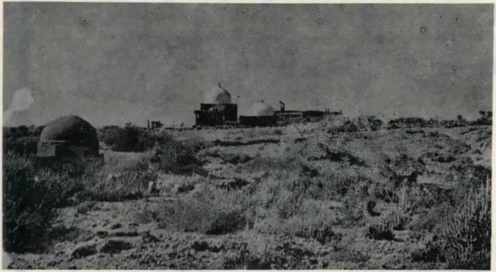

درگاه شاه مراد جو عام نظارو - مڪلي

www.maktabah.org

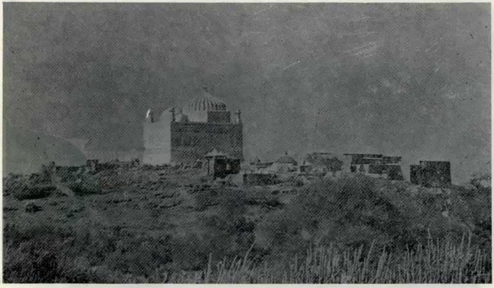

سيد علي ثاني شيرازي جي درگاه جو عام نظارو - مڪلي

www.maktabah.org

قبرستان ۾ مقبرو شيخ عيسيٰ لنگوٽي - مڪلي

www.maktabah.org

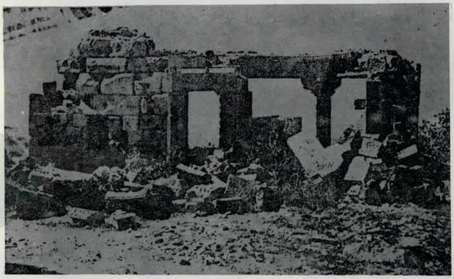

حماد جمالي جي مزار- مڪلي

www.maktabah.org

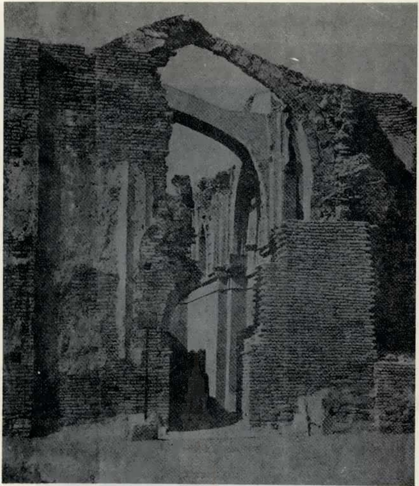

جامع مسجد مكلي

www.maktabah.org

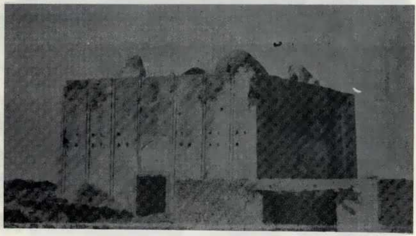

مقبرو شيخ جيئو ـ مڪلي

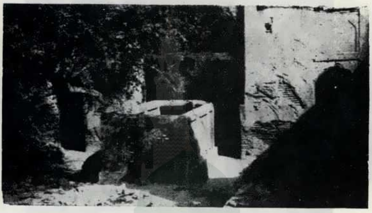

پير آسات جي مزار ـ مڪلي

www.maktabah.org

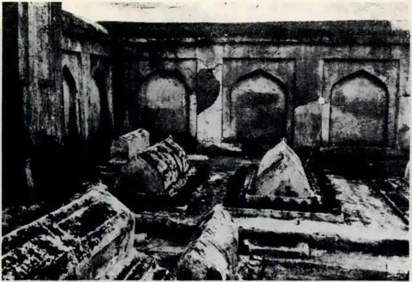

- سيد محمد يوسف ۽ پير پرڏيهي رضوي جون قبرون- مڪلي

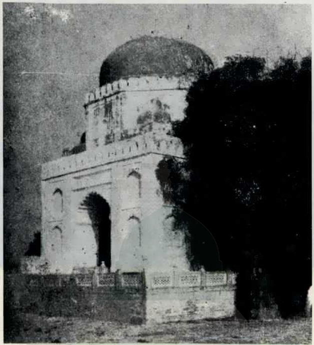

جلوه گاه امامين جو نظارو- مڪلي

www.maktabah.org

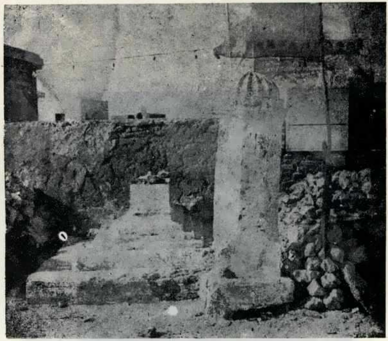

قبر بي بي فاطمه - مکلي

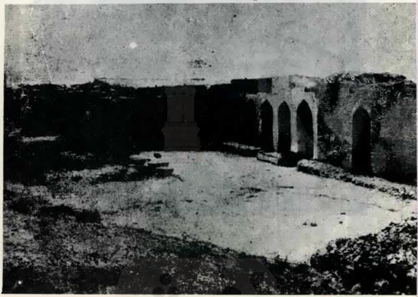

درگاه ميان شيخ عالي - مکلي

www.maktabah.org

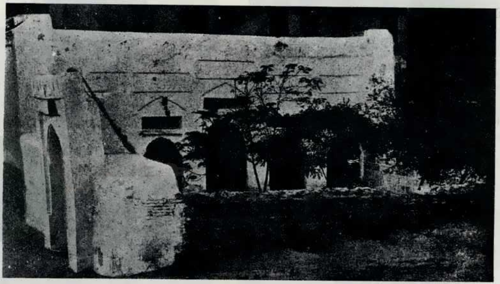

مسجد ولي نعمت ـ لڪو

(شاهه مراد شيرازي جي جوڙايل)

www.maktabah.org

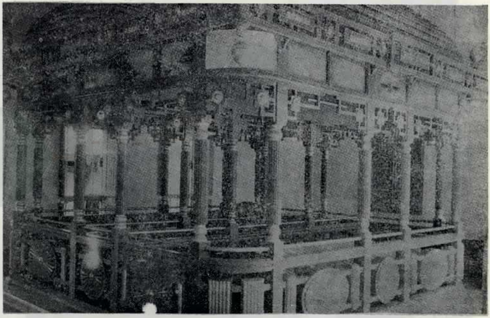

شاه مسڪين جي مزار جو ڪٽهڙو - ٺٽو

www.maktabah.org

شيخ فريد جي مزار - ٺٽو

www.maktabah.org

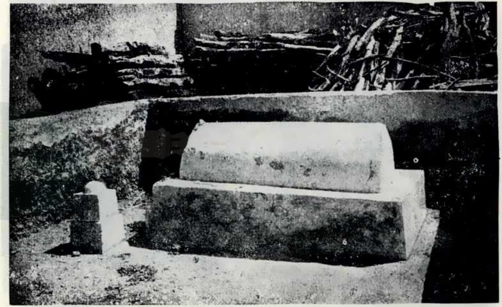

شيخ محمد مڪائي جي مزار- ٺٽو

www.maktabah.org

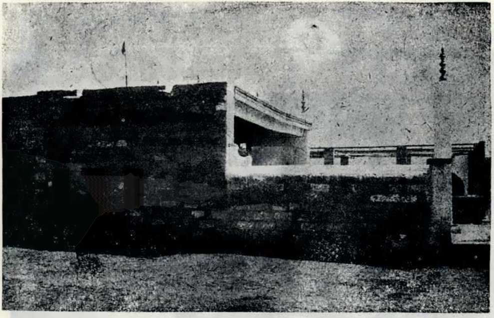

سيد ابراهيم مجذوب جي مزار - ٺٽو

www.maktabah.org

سيد محمود جي مزار - ٺٽو

www.maktabah.org

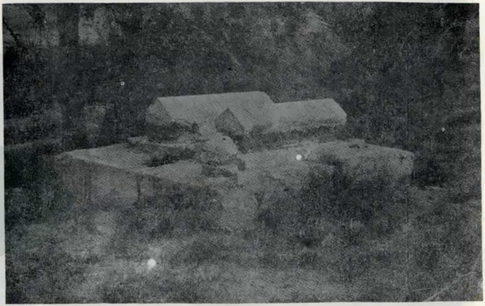

شاه غيب ۽ شاه ڪمال جون مزارون - ٺٽو

www.maktabah.org

شاه ڪرڪنج جو مقبرو - ٺٽو

www.maktabah.org

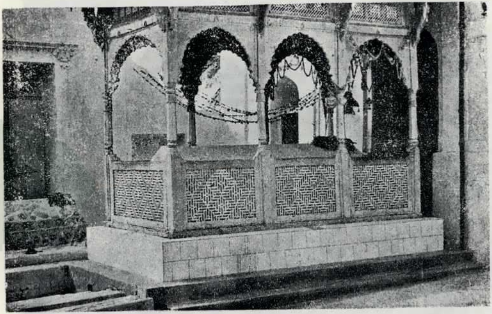

شاه ڪرڪنج جي مزار جو ڪٽهڙو - لڪو

www.maktabah.org

سيد حسين جي مزار - لٽو

www.maktabah.org

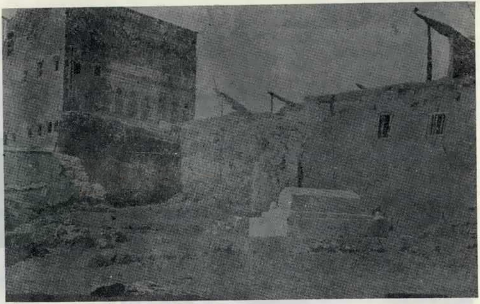

حاجي مؤذن جي مزار - ٺٽو

www.maktabah.org

يتيم مردان (آتي مردان) جي مزار ـ ٺٽو

www.maktabah.org

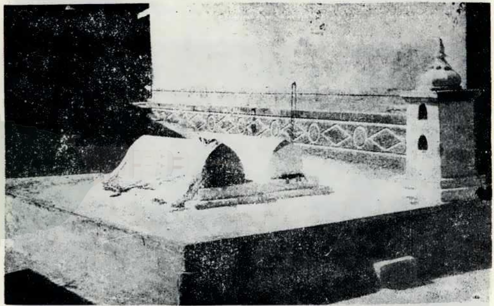

مزار سید چھٹو ۔ میاں چھتو ۔ ٹھٹو

www.maktabah.org

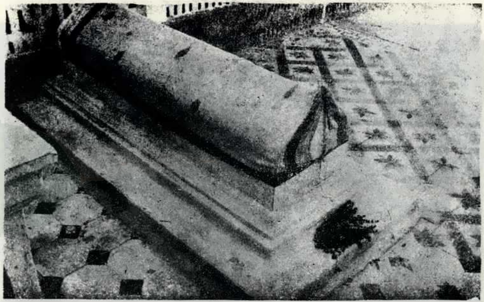

سيد برهان جي مزار - لڪو

www.maktabah.org

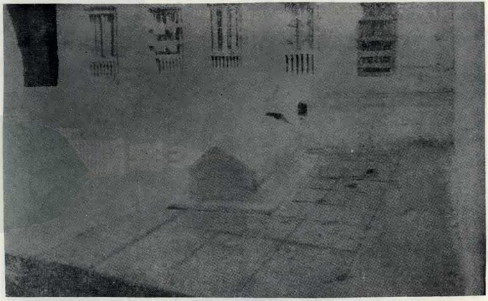

سيد ابراهيم جي مزار - ٺٽو

www.maktabah.org

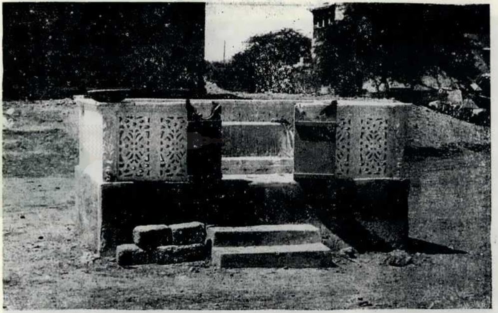

بي بي راڻي جي مزار - ٺٽو

سيد حسين جي مزار - ٺٽو

www.maktabah.org

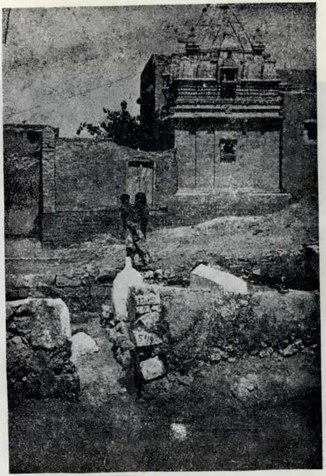

مزار پیر الڈو - ٹٹو

www.maktabah.org

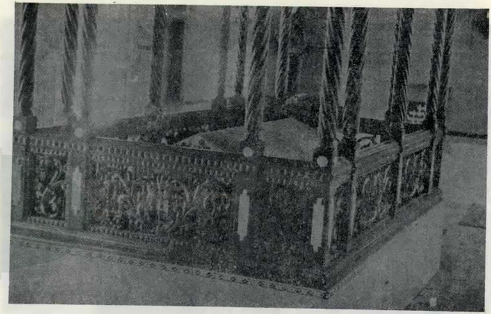

مزار سید منبو ۔ لکھنو

www.maktabah.org

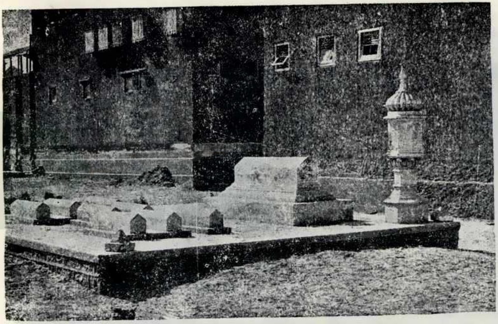

پير محمود جي مزار- ٺٽو

www.maktabah.org

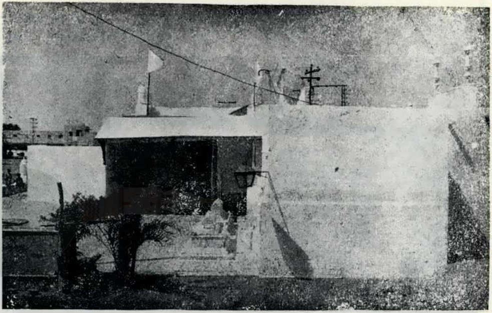

سيد ڪمال جي مزار ـ ٺٽو

www.maktabah.org

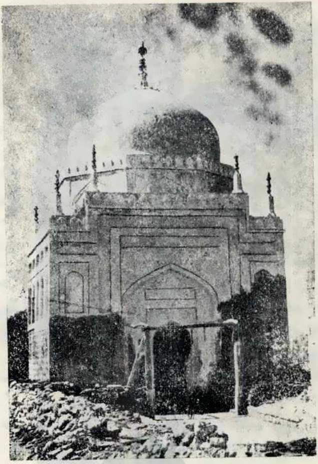

پير پاٻو جو مقبرو-لٽي کان ڏکڻ طرف

www.maktabah.org

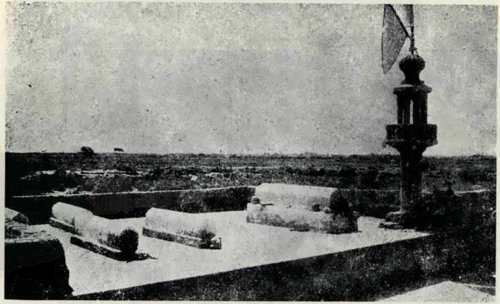

پير دادن جي مزار-ٺٽي شهر کان ٻاهران

www.maktabah.org

فهرست

ماڻهن، قومن ۽ قبيلن جا نالا

الف

آجب ملا ٦٥
آچر درويش پرڪڙي ٦٧، ٦٨
آدم (عليه السلام) ٣
آدم - آدو (مخدوم نقشبندي) ٧٤
آدم بن اسحاق ٦٢، ٧٤
آدم مخدوم سميجو ١٤٤
آسات پير ٥٦، ٥٧
آسو بودلو ٨٣
ابا بڪر سيد ١١٢
ابا بڪر شيخ ٨٤
ابوبڪر صديق ١٣، ١٤
ابوبڪر ڪتابي ١٨
ابوبڪر (نالي چگو نقشبندي) ٧٤، ٧٥
ابدال عورتون ١٢٢
ابراهيم (ابوالقاسم جو پٽ) ٧٧
ابراهيم (ضياءالدين جو والد) ١٣١
ابراهيم بخاري سيد ١٢٦
ابراهيم بخاري هندستالي ٨٢
ابراهيم خليل (تڪملہ جو مصنف) ٧٦
ابراهيم سيد (مدفن شيراز) ١٢
ابراهيم سيد (سهتيہ پاڙو-لٽو) ١٠٨
ابراهيم سيد غلہ بازار ٩٨
ابراهيم سيد ڪشمشين جو محلو ١٠٩
ابراهيم سيد سهتيہ پاڙو ١١٢
ابراهيم سيد مسگر محلو ١٣٦
ابراهيم سيد غلہ بازار ٩٩
ابراهيم نقشبندي ٧٤، ٧٥
ابراهيم سيد غلہ بازار ١٠٠
ابراهيم سيد تندسر پاڙو ١٣٣
ابوالبرڪات خليفو گجراتي ٥٥، ٥٦
ابوالحسن ميان ٦٤
ابوالقاسم نقشبندي ٧٥، ٧٦، ٧٧، ٧٨، ٧٩، ٩٤
اتي مردان ١٢٢
احسن الله شاه (مير وڏو) ٧٧
احمد بخاري سيد ١٤٧
احمد (پير آسات جو پٽ) ٥٦

www.maktabah.org

احمد سيد شيرازي ١٢، ١٠٨
احمد شيخ بغدادي ٤٠، ٤١
احمد ڪتابي ٣٥
احمد مخدوم ٤٧
احمد (مخدوم نوح جو فرزند) ٣٤
احمد مجتبيٰ ٣
احمد ميان ٣٥
ارغون ٣٠، ٣٤، ١٢٤، ١٣٧
اسحاق (مخدوم آدم جو اولاد) ٦٢
اسحاق (مخدوم نوح جو ڏاڏو) ١٨
اسحاق ڀٽي ٤٧
اسحاق تڪاري ٥٤
اسحاق درويش ٤٨، ٤٩
اسدالله (شاه اسماعيل صوفي) ٦٥
اسماعيل سيد ١١٦
اسماعيل سيد (خواجه شڪر پاڙو) ١٣٠، ١٣١
اسماعيل شيخ ١٨
اسماعيل (مهدي جونپوري جو وڏو ڏاڏو) ١٥٣
اسماعيل (سيد داؤد جو پاءُ) ١٣٥
اعظم خان ٦٦، ٦٧
اڪبر بادشاه ٦٠، ١٥٨
الله ڏنو زرگر ٨٠، ٨١
البو پير (عمر چام مارڪ) ١١٣، ١٤٥، ١٤٦، ١٤٨، ١٤٩
الياس ١٣١
امام الدين سيد ٣٧
امير احمد مخدوم ٨٣
اورنگ زيب بادشاه ٤١
ايم - ايڇ صديقي ڊاڪٽر ٨٢
ب
بابو پير ١٤٦، ١٤٧
بابينو چام ٩
باقر علي (امام) ١٥٣
بايزيد سيد ١١٥، ١١٦
بايزيد شيخ ٣٧
بدر پير ١٣٢
بدر شاه ١٣٧
برخوردار سيد ٧٩
برهان سيد ١٢٣
بري شاه ٨٠
بلوچ ١٥٧
بلال مخدوم باغباني ٣٠
بلال مخدوم مدفن مڪلي ٣٠
بودلو پير ١١٤، ١١٥
بودهن پير (ٻوڏڻ، ٻڍل، ٻڍو) ١٠١
بهاؤالدين زڪريا ١٠، ١٢، ١٣، ٣٠، ٣٤، ٧١، ٧٥، ٨٤، ٨٥، ١٤٢، ١٤٥

www.maktabah.org

بهاؤالدين شيخ ١٤٥، ١٤٦
بهاؤالدين گودڙيو ٥٧
بيبي سلطان ١٠
بيربل ٢٣

پ

پنجن شاه ٥١، ٥٢، ١١٨
پير آر (پير پٺو) ١٠
پير پاڳارو ٦٠
پير دستگير ٤٥
پير چتو ١٠٦
پير مراد ١٣، ١٤، ١٥، ١٦، ١٧
پير مسڪين ٧٣
پورچوگيز ٩٢، ٩٣، ٩٥، ١٠٢
پيرزادو ٨١، ١٣٨

ت

تاجو سيوهاڻي ٣١
تاري بيبي ٤٦
ترخان ١١٦

ج

جاني بيگ مرزا ٦٠
جعفر سيد ١٢
جعفر معروف سيان وريو ٦٨، ٦٩
جعفر صادق ١٥٣
جمال سيد ٣٣
جمال سيد (شاه غيب) ١٠٧
جمال شيخ ٢٢
جمال شيخ درويش ٢٧
جمال شيخ اچ وارو ٢٧
جمال الدين عطاء الله محدث ٤٨
جمعو مخدوم ٣٠، ٣٩، ٤٠، ٦٣
جمعو ميان ٥٩
جمن جتي ١٤٢، ١٤٣، ٥٠
جمن شاه ٧٨
جنيد شاه ٩٠، ٩١
جنيد شيخ ٣٦
جيئند شيخ ٣٦
جيئو (سيد محمد قادري جو مريد) ١١٨، ١١٩
جيئو شيخ ٣٦، ٣٧، ٨٩

ڄ

ڄام ٩
ڄام انڙ ٩، ٢٤
ڄام تماچي ٩، ٢٨، ٢٩، ٣٠
ڄام جوڻو ٩، ٢٨، ٢٩
ڄام مارڪ ١٤٨

جھ

جهنڊو پاٽني ١٥٢، ١٥٤

چ

چتو پير ١٠٣
چتو پير (مسڪر پاڙو) ١٣٥
چتو پير (ٽٽ مولو پاڙو) ١٣٩
چتو پير (ارڪ قلعي وارو) ١٣٩، ١٤١
چتو پير (ڦٽي جي آسپاس مدفون) ١٤٢

www.maktabah.org

چتو ميان ١٢٢، ١٣٢
چتو سيد ١٢٢، ١٢٣

ح

حاجي حمزو واعظ ٣٢
حاجي سيد بخاري ٥١، ٥٢،
حاجي شاه سيد ١٣٦
حاجي موذن ١٢١
حاجي موذن سيد ١٣٠
حافظ الله شاه گجراتي ٥٥
حام (بن نوح) ١٥٨
حامد علي قريشي خانائي (ڊاڪٽر) ٨٢
حسام الدين راشدي سيد ٩، ١٣٦، ١٠٤
حسن شيخ ٩٩، ١٠٠، ١٠١
حسين ٢٠
حسين (بن علي، امام) ١٥٣
حسين حاجي ١٢٥
حسين سيد صفائي ٢١
حسين سيد هندستاني ١١٨
حسين سيد ١٢٧
حسين سيد (لڪي جي آسپاس مدفون) ١٤٣
حسين علي شاه ٧٨
حفظ الله نواب ١١٨
حماد جمالي ١٠، ٢٧، ٣٠، ٣١، ٣٣
حمزو شاه (مدفن ڪربلا) ١٢

خ

خاڪي شاه ٩٤
خان خانان ٦٠
خداداد خان عباسي (ميان نور محمد) ٢٧
خسرو چرڪس مرزا ٩
خضر (عليه السلام) ٤٦
خوجا ٧٣

د

دادن پير ١٤٤
دانيال شيخ ١٥٣
داؤد سيد ١٣٣، ١٣٥
درس ابراهيم ٧٥
درس امين محمد ٥٨، ٥٩، ٧٣
درس پنهو ٢٥
درگاهي شاه ميان ١٤١
دريا خان (وزيراعظم) ١٥٥
دسه جوڳي ١٤٥
دوپهازو ملا ٢٣

ر

راڃر (پير پٺي جو والد) ١٠
راڃر ١٨
راڃو قتال ١٠٥
راڻي ٻيبي ١٢٤
رشيدالدين (حماد جمالي جو والد) ٢٧
رشيدالدين ٢٧

www.maktaban.org

ركن‌الدين شيخ ١٤٢
روشن علي شاه ٧٧

ز

زاهد شاه ١٥٠
زكريا (ملا لٽي وارو) ١١
زيد سيد ١٢
زين‌العابدين امام ١٥٣
زين‌العابدين درويش ١٣٧

س

سام بن نريمان ١٥٨
ساهسي راجه ١٦٠
سائينڏنو شاه ٧٧
ست حافظ (مدفن مڪلي) ٣٢
ست حافظ ٥٩
ستيون (ست پاڪدامن عورتون) ١٥١
سخيرو ١٠
سرور مخدوم ١٨
سعادت خان ٧٩
سعدالله خان ١١٨
سعيدالله خان ١٤١
سعيد خان نواب بهادر ١٤١، ١٤٣
سليمان حاجي ١٢٣
سميجو ١٤٤
سنجر ڄام ١٦
سنڌ (حام بن نوح) ١٥٨
سومار سيد
سومرا ٢٤، ١٤٦، ١٥١
سيد جلال ١٧
سيد علي ٦٠
سيف‌الله نواب ٧٢، ٧٦

ش

شاه بيگ ارغون ٢٤، ١٤٥، ٤٨، ٥٥، ٦٠، ١٠٤، ١٥٤، ١٥٥
شاهجهان ١٤٤، ١٥٧، ١١٠، ١١٨
شاه حسن ارغون ٢١، ٢٤، ٣٣، ٣٤، ٤٨، ٤٩، ٥٦، ٦٠، ٩٢، ١٠٥، ١١٤
شاه درويش ١٤٢، ٤٣
شاه ڏنو ١٣٢
شاه غيب ١٠٧
شاه ڪمال ١٠٧
شاه مسڪين (سيد) ٩٢
شاه مراد گودڙيو (ڪڇ وارو) ١٢٨
شاه مردان (حضرت علي رضه) ١٢١، ١٢٢
شاهنواز شاه ١٢٠
شاهو ڪاتيار ٣٤
شاهي پير ١٠٢
شرفو ١٠
شريف‌الملڪ نواب ١١٠، ١١١

شکرالله شيرازي ٤٥، ٤٨، ٤٩، ١١٤، ١٣٣
شمس تبريزي ١١٣
شمس شاه ١١٣
شهاب الدين سهروردي ١٣، ١٣١
شهاب الدين (شاه عنايت جو پڙ ڏاڏو) ٦٥
شهاب الدين (مخدوم نوح جو پڙ ڏاڏو) ١٨
شيخ بقاولي (عثمان) ٥٨
شيخ پرکيو ٣٤
شيخ حماد نيرن کوٽي ٢٦
شيخ عثمان ٥٨، ٥٩
شيخ ماله ١٦
شيخ نٿر ١٦

ص

صدر (صدرالدين شاه لکياري) ٦٠
صدرالدين شيخ ١٣، ١٤، ١٥
صدرالدين مفتي ١٥٥
صدر قاضي ١٢٧
صلاح الدين پير هندستاني ١٠٣
صلاح الدين چام ٢٨، ٢٩، ٣٠، ١٠٤
صدو لانگاه ٦٥

ض

ضياءالدين مخدوم ١٣١

ط

طالب الله ٧٦
طالب الله سيد ٦٥
طلحه شيخ ٣٠، ٣١

ع

عاشق الله هندستاني ٦٥
عالي شيخ ميان ٨٥، ٧٧، ٨٨، ٨٩
عباس پير ١٢٩
عباس ميان ٣٥
عبدالباقي واعظ ٧٦
عبدالخالق ١٣١
عبدالرسول قادري (هن ڪتاب جو مترجم) ١٥٧
عبدالرشيد ٧١
عبدالرحمان عباسي (ملا لٽر) ٣٣
عبدالصمد سيد ٢٠
عبدالقادر ١٤
عبدالقادر جيلاني سيد ٤٠
عبدالقادر سيد ٩
عبدالقدوس لکياروي ٦٠، ٦١
عبدالڪريم بلڙي وارو ٨٠، ٨١، ٨٢، ٨٣، ١٤٤
عبدالڪريم ملقب حاجي صاحب ٧٧
عبدالله ١٥٣
عبدالله (سوريو واعظ) ٦٤

www.maktabah.org

عبدالله سيد ۹۸
عبدالله سيد (ٺٽي جي آسپاس مدفون) ۱۴۷
عبدالله سيد (مهدي جونپوري جو والد) ۱۵۳
عبدالله سيد اصحابي ۵۱، ۵۵، ۵۶، ۶۸
عبدالله شاه حسيني ۴۵
عبدالله شيخ ۳
عبدالله شيخ (مخدوم نوح جو وڏو ڏاڏو) ۱۸
عبدالله قاضي ۳۱
عبداللطيف ٻٺائي سيد ۸۰
عبدالملڪ ۶۶
عبدالواسع آخوند ۳۲
عثمان ۱۵۳
عثمان ٻقاولسي ۶۸، ۶۹، ۷۳
عثمان خليفو (مدفن مڪلي) ۴۷
عجائب ۱۳۱
عزت خان ۷۹
عزالدين شيخ ۱۸
عزيزالله خان ۱۴۱
عقيل سيد ۱۲
علاؤالدين بادشاه ۱۵۱
علي اصغر سيد ۱۲
علي ثاني ۱۱، ۱۲
علي ثاني شيرازي ۱۸، ۱۹، ۲۵، ۲۶، ۳۹، ۵۵، ۵۷، ۶۳، ۶۶، ۶۷، ۱۲۴، ۱۲۹
علي جعفر ۱۲
علي رضا امام ۱۲
علي شير قانع ٺٽوي ۴۸
علي قوشنجي ۱۵۸
علي المرتضيٰ ۶۱، ۱۵۳
علي نقي سيد ۱۲
علي وڏو شيرازي ۱۷، ۲۲، ۸۶
عنايت الله (صوفي جهوڪ وارو) ۶۵، ۶۶، ۶۷، ۱۵۵
عنايت الله مخدوم ۳۵، ۷۶، ۱۳۱
عيسيٰ ترخان ۶۰، ۹۲، ۹۳، ۱۰۲، ۱۰۵، ۱۱۷، ۱۲۰
عيسيٰ لنگوٽي شيخ ۱۲، ۳۰

غ

غازي بيگ مرزا ۶۰
غلام حيدر مخدوم ۷۷
غلام حيدر بن ميان ابراهيم ۷۷
غلام شاه عباسي ميان ۱۶
غلام علي آزاد بلگرامي ۱۱۸
غلام محمد شاه ۶۶
غلام محمد لاکو ۳۰، ۶۴، ۸۲
غوث الاعظم ۹۳
غوث الثقلين ۵۴، ۵۵، ۶۲، ۶۹، ۱۱۸، ۱۲۹
غياث الدين خلجي ۱۵۴
غيب پير ۸۸

غيب پير (مدفن مغل واڙو محلو) ١١٦، ١١٧

ف

فاطمه (معروف بيبي حاجياڻي) ٨٥
فتح علي بيگ مرزا ١٣٦
فتح محمد سيوهاڻي ٣٦
فخرالدين (مخدوم نوح جو جڙ ڏاڏو) ١٨
فرنگي ٩٢، ٩٣، ١٠٢، ١٠٥، ١٠٨، ١٠٩، ١١٢، ١١٧، ١٢٠
فريد شيخ ٺٽوي ٩٥
فضل الله شيرازي ٤٨
فضل الله مخدوم ٦٥
فقير محمد مخدوم ميان ٧٧
فيروز جام ٢٤، ١٠٤، ١٠٥
فيض احمد صاحبزادو ٧٧

ق

قاسم حسين خان ١٠٦
قاسم سيد ١٢
قاسم ١٥٣
قائم شاه پنجابي ٢٥
قائم شاه عراقي ١٥٥
قاضي قاضن ١٥٥
قريشي ٨١

ڪ

ڪاهو (پيرپٺي جو ڏاڏو) ١٠
ڪلال ١٣٩
ڪمال الدين ١٣
ڪمال سيد ١٣٣
ڪمال شيرازي ٤٥
ڪهيري

ک

کٽوريو پير (سهتين محلو) ١٠٩
کٽوريو پير (مدفن ڪشمشين جو پاڙو) ١١٠
کمڻ درويش ١٤٨

گ

گرگنج شاه ١٠٨، ١١٢، ١١٣
گل شاه سيد ٧٨
گل محمد مخدوم ٤٧

ل

لاکو (پيرپٺي جو ڙ ڏاڏو) ١٠
لاکو پير ١١١
لاکو ميان ٨٦
لال پير ١٤٠
لال چتو ١٥٠
لال چتو سيد ١٤٣
لال ميان ٨٩
لال ميان (قلندر شهباز جو ڀاءُ يا سوٽ) ٣٦
لڏو پير ١٢٨
لطف الله ٨٣
لطيف شاه سيد ١٠٣
لعل شهباز قلندر ٣٦

www.maktabah.org

لکو شاه قاقڙو ۱۰۳
لکي (مالدار) ۱۹
لکي مل ديوان ۱۵
للھ درس ۷۳
للھ رنگريز ميان ۴۵
لونگ پير ۱۵۱
م
مارک چام ۱۶
مبارک شاه ۸۱
مبارک شاه سيد ۱۵۵
متين الدين مير ۱۰۳
متو فقير ۱۲۴
متو (مياڻ متھ) ۵۷، ۵۸
مجنون خان مگسي بلوچ ۱۵۷
محمد (پير آسات جو پٽ) ۵۶
محمد (پير مراد جو ڏاڏو) ۱۲
محمد (اسحاق هالڪنڊي جو پٽ) ۷۹
محمد (قاضي اچ وارو) ۱۱۴
محمد (ميران مهدي جونپوري سيد) ۵۶، ۸۱، ۸۲، ۸۴، ۱۵۳، ۱۵۴
محمد (سيد) ۱۲
محمد (سيد) ۱۲
محمد (شيخ) ۴۰، ۴۱
محمد (شيخ) ۶۴
محمد امين ۷۶
محمداعظم ٺٽوي ۳، ۵، ۶، ۶، ۱۰، ۱۳۰، ۱۳۴، ۱۵۷، ۱۵۸
محمداڪرم ۳۵
محمد باقر آخوند ۳۲، ۳۳
محمد باقي مرزا ۶۰
محمد جعفر سيد ۱۷
محمد حافظ مخدوم ۹۷
محمد حسين سيد ۹
محمد حسين سيد (پير مراد شيرازي) ۱۱، ۱۲، ۱۵، ۲۰، ۲۱، ۲۳، ۳۱، ۶۸، ۹۱، ۱۰۸، ۱۱۳، ۱۲۱، ۱۴۵، ۱۴۸، ۱۴۹
محمد حسين صفائي ۱۱
محمد رسول الله ۶۲، ۱۳۰
محمد زمان لواري وارو ۷۶
محمد سعيد خليفو ۳۲
محمد شاه تغلق ۴
محمد شجاع (معروف نائين شاه) ۱۲۱
محمد شجاع (منصب دار) ۴۷
محمد شفيع شيخ ۷۳، ۱۵۷
محمد صالح ۱۱، ۱۴، ۲۰
محمد ظفر مرزا ۱۵۲
محمد غوث سيد ۹۰
محمد غوث شيخ ۸۸
محمد قادري سيد ۱۱۸، ۱۱۹
محمد قاسم سيد ۸۳
محمد قاسم مجذوب ۴۳، ۴۴

www.maktabah.org

محمد مرتضيٰ منصب دار ٤٧
محمد مصطفيٰ ١٣، ٣٠، ٦٢
محمد معين ٺٽوي ٧٦، ٧٧،
٧٨، ٧٩
محمد مڪائي شيخ ٩٥
محمد واصل شيخ ٨٩
محمد هاشم ٩٧
محمد هاشم سيد ٥٢، ٥٣
محمد هاشم ٺٽوي مخدوم ١٣١
محمد يعقوب (حاجي) ٩٦
محمد يعقوب گجراتي ٥٥، ٥٨،
٦٨، ٦٩، ٧٣
محمد يوسف ٨١، ٨٢، ٨٣،
١٤٤، ١٥٥
محمود ١٢
محمود پير ١٣٢
محمود ٺٽوي ٩
محمود راهوتي ٣٩، ٦١، ٦٢
محمود سلطان (حاڪم بکر)
٩٢، ٩٣، ١٠٥، ١٥٩
محمود سيد ١٥٤
محمود سيد (مدفن غله بازار) ٩٤
محمود سيد (مدفن غله بازار) ٩٧
محمود سيد (مدفن شيراز) ١٢
مدار ١٠
مرتضيٰ (حضرت علي رضہ) ٩٢
مريم ١٢٢
مصطفيٰ ص ٩٢
معصوم بکري ١٥٨
مغل چاچڪ شيخ ٣٣، ٣٤
ملوڪ شاه سيد ١٤٤
ملوڪ شاه ميان ٦٩، ٧٠،
٧٢، ١٢٧
منبو سيد (گدا بازار پاڙو) ١٢٩
منيه سيد ٤٥
منصور سيد ٢٠
موسيٰ (مهدي جونپوري جو
پڙ ڏاڏو) ١٥٣
موسيٰ درويش ٥٣
موسيٰ ڪاظم امام ١٢، ١٥٣
موسيٰ لانگاه شيخ ١٠٢
موسيٰ مهربان ٨٧، ٨٨
مهربان فقير ١٠٨
ميان رتو ٣٨
ميان متو ٣٨
مير فرخ ارغون ٤٤
مير ڪلان بزرگ ٩٣
مير گل شاه هندي ٧٧
مير محمد ٦٨
مير مرزا ٤١

ن

ناصر علي شاه ٧٨
نٿر شيخ ١٤٩
نجم الدين ١٥٣
نسيم الدين (امير ميرڪ شاه) ٤٨
نصير الدين ملا ٢٣

www.maktabah.org

نظام الدين (ڄام ننڍو) ۱۴، ۱۵، ۱٦، ۲۴، ۲۷، ۳۱، ۷۱، ۱۰۴، ۱۴۸، ۱۴۹، ۱۵۳، ۱۵۴، ۱٦۰
نعمة الله ۴۸
نعمة الله (شيخ جيئي جو والد) ۳۷
نعمة الله (مخدوم نوح جو والد) ۱۸
نعمة الله (مهدي جونپوري جو وڏو ڏاڏو) ۱۵۳
نوح مخدوم ۱۸، ۱۹، ۳۴، ۵٦، ۵۷، ٦۷، ۱۲۴، ۱۴۴، ۱۴۸
نوح (نبي) ۱۵۷
نورالحق ۷۷
نور شاه مجذوب ۱۳۴
نيرون (امير) ۱٦۰
نيرون ڪوٽي سيد ۲٦

و

وجيه الدين ۴۸
وجيه الدين شاه حسيني ۱۴۳
وجيه الدين مولانا ۱۳
ورايو سيد ۱۱۳
ورو سيد شيرازي ۱۱۷

هہ

هارون ۱۳۱
هارون شاه ۱۲
هريه سيد ۱۱۵

ي

يار محمد ڪلهوڙو ٦۷
يار محمد مخدوم ۱۳۱
يتيم مردان (معروف آتي مردان) ۱۲۱
يحيى ۱۵۳
يعتيق پير (شاه يقيق؟) ۱۵۰
يعقوب سيد مشهدي ۲۷
يوسف ۱۵۳
يوسف ملا ٦۵

www.maktabah.org

فهرست

ماڳ مڪان

الف

آشيانه ادب لائبريري ١٢
آمري ٥٣
اچ ٣٩
ارڪ قلعو ٨، ١٠٢، ١١٠، ١٣٩
اگر پاڙو ٨، ١١٨، ١٢٠
الور (اروڙ) ١٥٩
امير بيگ بازار ١٨٧
اود هچه قلعو ٩٧
ايشيا ٩٣

ب

بحر عمان ١٥٨
بحر محيط ١٥٨
بخارا ٥١
برلي ١٥٤
برهان پور ٢٣، ٦٠، ١٥٤
بغداد ٤٠، ٤١، ٧٩
بکر ٧٩، ٨١، ٩٢، ٩٣، ١٠٥، ١٥٩
بلڙي ٦٦، ٨٠، ٨١
بيد ١٥٤

پ

پاڪستان اسٽڊي سينٽر ٣٠
پير آر ١٠
پير پٺو ١٠

ڀ

ڀائيخان پاڙو ٨، ١٠، ١٥٠

ت

تغلق آباد عرف ڪلان ڪوٽ ٨٧، ٩١
تندسر پاڙو ٨، ١٢١، ١٤٣

ٺ

ٺٽ مولو محلو ١٥، ١٣٧
ٺٽو ٤، ٨، ١٠، ١٣، ١٤، ٢٤، ٢٥، ٣٥، ٣٧، ٣٩، ٤٨، ٥٣، ٥٥، ٥٦، ٦٠، ٦٦، ٦٧، ٦٨، ٧١، ٧٢، ٧٣، ٧٤، ٧٥، ٧٨، ٧٩، ٨١، ٨٢، ٨٦، ٩١، ٩٢، ٩٣، ٩٤، ٩٧، ١٠٠، ١٠٢، ١٠٣، ١٠٥، ١١٠، ١١٨، ١٢٠، ١٢٣، ١٢٥، ١٢٦، ١٢٨، ١٣٣، ١٣٥، ١٣٨، ١٤١، ١٤٤، ١٤٥، ١٥١، ١٥٣، ١٥٤، ١٥٥، ١٦٠

ٽ

ٽنڊو الهيار ٣٣

ٿ

ٿراڊ گوٺ ١٥٤

www.maktabah.org

ج

جالور ١٥۴
جامع مسجد شاهجهان ١٠٢
جامع مسجد فرخ ۴۴، ٥۷، ١٠٥
جامع مسجد مڪلي ٥٨
جامع مسجد ولي نعمت ١۴
جلد ساز ١٠٨
جلوه گاه (ظهور گاه) امامين ۷٠، ۷٢
جانها پير (گجرات) ٥۴؛
جيسلمير ١٥۴
جونپور ١٥٣

جه

جهوڪ ٦٦، ١٥٥

چ

چاچڪان ۷٨
چندهري ١٥۴
چوهڙ جمالي ١٥٠

ح

حاجي محمد قاسم واري مسجد ۷٣
حرمين شريفين ۴، ٥، ٨، ١٢٣،
۴، ١٢، ١٥۴
حيدرآباد ٣۴، ٩٥، ١٦٠

خ

خراسان ١٥۴
خواجه شڪر پاڙو ٨، ١٣٠، ١۴٢
خوارزم ١٣

د

دادو ٥٣، ٦٠
دانا پور (عظيم آباد پٽنا) ١٥٣
دجله درياء ۴٠
دکن ٦٦
دهلي ٩، ٢٨، ٢٩، ١٣٠، ۷۷

ر

رڃ ١٥٥
رسول آباد ۷٣
روم ١٠٠
روهڙي ۷۴

س

ساڪرو پرڳڻو ۷٣
سامره ٦٠
ساموئي ۷، ٢٢، ٢٣، ٢٩، ١٣٥،
١٥٥، ١٥٢
سبي ١٥٩، ١٦٠
سنڌ ٩، ١٣، ١٦، ٢٢، ٢۴،
٢۷، ٣٣، ۴٨، ٥٥، ٦٠،
٦٥، ٦٦، ٦۷، ٩٢، ١٠٠،
١٠۴، ١٠٥، ١٥۴، ١٥٨،
١٥٩، ١٦٠، ١٦١
سنڌي ادبي بورڊ ٩، ١٠،
٢۴، ۷٦، ٨۷
سنڌ يونيورسٽي ٣٠
سهتا پاڙو ٨، ١٠۷، ١٥٠
سهسيه لنگ تلاء ١٦٠
سيتاسر ١٥٩

www.maktabah.org

سيهوڻ ندي ۱۵۸
سيوستان جو قلعو ۱۰۵، ۱۶۰
سيوهڻ ۳۱، ۳۶، ۴۲، ۹۳، ۱۱۸

ش

شاهجهان آباد دهلي ۱۰۷، ۱۲۵
شيراز ۴۸، ۱۳۳

ط

طبرستان ۴۰
طغرل آباد ۸۷

ع

علي پوٽا ڳوٺ ۳۳

غ

غله بازار پاڙو ۸، ۹۲

ف

فرح ۱۵۴، ۱۵۵

ق

قاضي جي مسجد ۱۱۴
قبرستان ابوالقاسم نقشبندي ۷۷
قصابن جو پاڙو ۱۴۲
قندار ۱۰۵، ۱۵۴، ۱۶۰

ڪ

ڪاتيار ۳۴
ڪچ ۱۲۸
ڪشمشين جو پاڙو ۱۰۹، ۱۱۰
ڪعبة الله ۸۲، ۸۵، ۹۵
ڪڪرالو ۱۴۷، ۱۵۰
ڪلاڪوٽ ۸۷
ڪنڀارن جي حويلي ۹۹
ڪونڙي ۵۳، ۶۰
ڪوٽ ڪروڙ قلعو ۱۸
ڪوهستان ۱۶۱
ڪينجهر ۲۳

ک

کارو ڇاڻ ۸۱

گ

گجرات ۳۵، ۵۵، ۵۶، ۶۸، ۱۰۵
گدا بازار پاڙو ۸، ۱۲۸
گلبرگ ۱۵۴
گنج شهيدان ۹۲، ۹۳، ۱۰۵
گوتا (بندر) ۹۲، ۹۳، ۱۰۵
گيلان ۴۰

ڳ

ڳاڙهو ۸۰

گھ

گھارو ۸۰

ل

لاهري بندر ۱۰۵
لڪملوي- لڪياري- لڪي ۶۰
لڪي واري مسجد (مڪلي) ۱۹

م

مارو گنبذ ۱۵۹
مالوه ۱۵۴
مانڊو ۱۵۴

www.maktabah.org

متعلوي ٨٠
متين الدين مهر جي حويلي ١٠٣
مدرسه ارشاد و هدايت ٢٢
مدينو ١٨، ١٩
مسجد امير بيگ بازارواري ١١٧
مسجد صفه ١٥
مسکر ياڙو ٨، ١٣٢، ١٤٢
مشهد مقدس ٢٧
معصوم شاه جو منارو ١٥٩
مغلواڙه پاڙو ٨، ١١٣
مفتين جو گهر (لٽو) ١٠٩
مکلي ٤، ٥، ٨، ٩، ١٠، ١١، ١٩، ٢٢، ٣١، ١٥٤، ٥٥، ٥٦، ٥٧، ٥٩، ٦٦، ٦٨، ٧٠، ٧٢، ٧٥، ٧٦، ٧٩، ٨١، ٨٧، ٩١، ١٠٧، ١١٨، ١٤٥، ١٦٠
مکو شريف ٤، ١٣، ٦٢، ٩٥، ١٦١
ملاحن جو تلاء (لٽو) ٩٨، ٩٩
ملتان ١٣، ١٤، ١٠٢، ١٥٨
ماک امان وارو چوک ١٠٢
ملوک شاه جي مسجد ٦٤
مهراڻ ١٥٨، ١٥٩
ميران پور ٦٦
ميکرا ٩١

ن

ناگور ١٥٤
نصرپور ٣٣، ١٣٨، ١٥٤
نيرون کوٽ ٩٦

ه

هاله کنڊي ٥٦، ٧١، ١٠٥
هندستان ٦٥، ١٠٤، ١٠٦، ١١٦، ١٢١، ١٢٥

www.maktabah.org

فهرست

ڪتابن جا نالا

آداب المريدين ۱۱، ۱۷، ۲۰

اخبار الاخيار ۳۷

اخبار الاولياء ۳۷

اساس المصلي (مصنف: پير بدر) ۱۴۲

اورينٽل ڪاليج ميگزين ۳۷

برڪات الاولياء ۳۷

بزم صوفياء ۱۳، ۳۷

بياض ابراهيم خليل ۷۶، ۷۷

بياض سچيڏنو ۱۰

تاريخ الاولياء ۳۷

تاريخ طاهري ۴

تاريخ فرشته ۳۷

تاريخ فيروز شاه ۳۷

تاريخ فيروز شاهي (عفيف) ۴

تاريخ مبارڪ شاهي ۴

تاريخ معصومي ۹، ۱۶، ۲۴، ۳۳، ۳۷، ۵۶، ۶۰، ۹۳، ۱۵۹

تحفة الطاهرين ۱۵، ۱۷، ۹، ۱۵۵، ۱۵۸، ۱۶۱

تحفة الڪرام ۴، ۹، ۱۴، ۱۵، ۱۸، ۲۲، ۲۳، ۲۴، ۲۶، ۲۷، ۳۰، ۳۲، ۳۳، ۳۴، ۳۵، ۳۶، ۳۹، ۴۰، ۴۲، ۴۳، ۴۴، ۴۵، ۵۵، ۵۶، ۵۷، ۵۸، ۶۰، ۶۲، ۶۳، ۶۴، ۶۵، ۶۶

www.maktabah.org

۶۷، ۶۹، ۷۱، ۷۲، ۷۳، ۷۴، ۷۶، ۷۹، ۸۰، ۸۱، ۸۳،
۸۴، ۸۵، ۸۶، ۸۹، ۹۳، ۹۷، ۱۰۲، ۱۰۸، ۱۰۹، ۱۱۷،
۱۱۸، ۱۲۰، ۱۲۴، ۱۲۷، ۱۲۹، ۱۳۱، ۱۳۳، ۱۳۷، ۱۴۱،
۱۴۳، ۱۴۵، ۱۴۶ ۱۴۸، ۱۵۰، ۱۵۱، ۱۵۳، ۱۵۸، ۱۵۹
تذکره انساب ۳۷
تذکرة الاولياء ۹
تذکره امير خاني ۱۰۴
تذکره محمد بن طاهر پٽني ۱۵۵
تذکره مخدوم نوح ۱۸
تذکرة المراد ۱۱، ۱۲، ۲۱، ۳۰، ۱۴۵، ۱۴۶، ۱۴۸، ۱۴۹
تذکره مشائخ سيوستان ۳۷
تفسير بيضاوي ۹۷
حاشيه شمشيه ۹۷
حديقة الاولياء ۹، ۱۰، ۱۸، ۲۷، ۲۸، ۳۳، ۳۴، ۳۷، ۵۶
حيات قلندر ۳۶
خزينة الاصفياء ۳۷
ذخيرة الخوالين ۱۴۱
رياض الاولياء ۳۷
روز روشن ۳۶
سفينة الاولياء ۱۳
سلسلة السادات ۳۷
سمن جي سلطنت ۳۰
قرآن شريف ۱۱۸، ۱۲۰، ۱۲۴، ۱۳۴، ۱۵۳
قلندر نامه فارسي ۳۷
گزيٽيئر ضلعو لاڙڪاڻو ۳۷

www.maktabah.org

لب تاریخ سندھ ۳۶، ۸۵
ماثر الکرام ۳۶
مجمع الاسرار ۱۵۸
مراۃ العالم ۱۰۴
معارج الولایت ۳۷
معارف الانوار ۱۱، ۱۲، ۱۷، ۲۰، ۲۱، ۲۲
مقالات الشعراء ۹، ۲۲، ۳۶، ۴۸، ۷۶
مقدمۃ الصلواۃ ۶۴
منتخب التواریخ ۱۵۱
مہران ۶۴، ۸۲
ہیئت العالم ۱۵۷، ۱۵۸
ید بیضا (غلام علی آزاد بلگرامی) ۱۱۸

www.maktabah.org

پلنامو

صفحو	سٽ	غلط	صحيح
۵	۵	جامعہ	جامع
۱۸	۴	علی ثانی	علي ثاني
۲۲	۹	لنکوٹی	لنڪوٽي
۲۵	۱۰	ڈائین	وڏائين
۲۶	۹	ویندو	ويندو هو تہ
۲۷	۱۳	پرتعو	ٻرتعو
۲۸	۱۰	قید	قيد
۲۸	۱۱	کبو	ڪبو
۳۱	۱۱	جهي	جهي
۳۲	۱۲	حافظن	حافظن
۳۶	۴	پاسی	پاسي
۳۹	۲	وکو	واکو
۴۲	۹	شاہ درویشن	شاہ درويش
۴۴	۱۲	هي	جي
۴۶	۳	افسوس !	افسوس !
۴۷	۱۹	ان	اڻ
۴۹	۱۸	تان	تان
۴۹	۲۲	برهن	ٻرهڻ
۸۱	۲۰	نون	تون
٦٦	۸	آهی	آهي

www.maktabah.org

صفحو	سٽ	غلط	صحيح
٧٤	٢٣	سزلن	منزلن
٧٦	٣	وازي	واري
٧٦	٨	القاسم	ابوالقاسم
٧٦	١٣	مقالات الشراء	مقالات الشعراء
٧٦	١٩	القاسم	ابوالقاسم
٧٩	١٣	عرت	عزت
٧٩	١٤	(١)	(٢)
٧٩	١٧	مقلي	مکلي
٧٩	١٨	مقيد تمند	عقيد تمند
٨٠	١٣	الله ڏنی	الله ڏني
٨٠	١٥	واری	واري)
٨١	١٦	پيرڻ	پيرن
٨١	٢٥	جونپوری	جونپوري
٨٢	١٤	تيس	ٽيس
٨٣	٢	بود لی	بود لي
٨٣	٤	جي	جي
٨٣	١٥	لماز جي	نماز مهل
٨٣	١٦	پيتي	پيتي
٨٤	١٦	تنهن بزرگ	تنهن تي بزرگ
٨٤	٢٧	پٽ فرمائي	پٽ عطا فرمائي
٨٥	٢	بی بی	بي بي
٨٥	٢٠	هوآ	هوا
٨٥	٢٢	عالي	عالي

www.maktabah.org

صفحو	سٽ	غلط	صحيح
٨٥	٢٤	سھاؤالدين	بھاؤالدين
٨٦	٥	ناز	نار
٨٦	١٧	لڳو	لڳا
٨٦	٣٥	ميان لاکي	ميان لاکي
٨٧	١	تعلق آباد	تغلق آباد
٨٧	٤	اجي	اڃي
٨٧	٢١	جدا ـدا	جدا جدا
٨٨	٢	مهرباني	مهربان
٨٨	١٩	پڇيائون	پڇيائون
٩٢	١٣	(پڙ)	پڙ)
٩٣	٢٢	(١)	(٢)
٩٤	٢	حرار	مراد
٩٤	١٨	مجسد	مسجد
٩٦	٢	مکائی	مکاني
٩٦	٥	متبول	مقبول
١٠٠	١٩	حو	جو
١٠٣	١٣	لعيف	لطيف
١٠٥	١٤	کورٺا	گووه
١٠٧	١١	عائب	غائب
١١٢	٢٥	ـان	سان
١١٣	٥	ترـت	تربت
١١٨	٥	حنهن	جنهن
١١٨	١١	٢١١	١١٦

www.maktabah.org

صفحو	سٽ	غلط	صحيح
١٢٠	٥	ڪٿر	ڪٿو
١٢٠	١٠	حو	جو
١٢٦	٦	ڪولی	ڪولي
١٢٩	١	دڪان پر	دڪان جي پر
١٣٠	٢٠	الرسل	رسول
١۴٠	٨	منعم	منهم
١۴٦	١٢	تذڪرة ابمراد	تذڪرة المراد

www.maktabah.org

www.maktabah.org

www.maktabah.org

Maktabah.org

This book has been digitized by www.maktabah.org.

Maktabah.org does not hold the copyrights of this book. All the copyrights are held by the copyright holders, as mentioned in the book.

Digitized by Maktabah.org, 2011

Files hosted at Internet Archive [www.archive.org]

We accept donations solely for the purpose of digitizing valuable and rare Islamic books and making them easily accessible through the Internet. If you like this cause and can afford to donate a little money, you can do so through Paypal. Send the money to ghaffari@maktabah.org, or go to the website and click the Donate link at the top.

www.maktabah.org